

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАРАПЕТЯН СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.О. Карапетян

Науковий керівник – **Дубинський Олег Юрійович**,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

АНОТАЦІЯ

Каранетян С.О. Адміністративно-правове регулювання видавничої справи в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні в умовах трансформації інформаційного простору, цифровізації та євроінтеграційних процесів. Робота базується на міждисциплінарному підході, що поєднує елементи адміністративного, інформаційного та культурного права, дозволяючи розглянути видавничу діяльність не лише як сферу підприємництва, а й як стратегічний складник державної інформаційної політики, національної ідентичності та безпеки.

У роботі обґрунтовано поняття, сутність і ознаки видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового регулювання, окреслено її особливості як соціально-культурного та інформаційного феномену. Доведено, що в умовах цифрової трансформації та війни видавнича діяльність в Україні набула особливого значення як інструмент протидії інформаційним загрозам і консолідації суспільства.

Здійснено історико-правовий огляд становлення системи регулювання видавничої діяльності в Україні – від періоду Київської Русі, через регуляторні практики під час перебування українських земель у складі різних держав, до сучасного етапу. Окрема увага приділяється правовим актам незалежної України, зокрема Закону «Про видавничу справу» 1997 р., який досі є базовим, попри об'єктивну потребу в його модернізації.

Досліджено чинну нормативно-правову базу, яка регулює видавничу справу в Україні, включаючи акти у сфері авторського права, інформаційної

діяльності, освіти, культури, електронних комунікацій. Розкрито взаємодію публічних і приватних суб'єктів у цій сфері, а також функціонування таких інституцій, як Книжкова палата України, Український інститут книги, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, бібліотечні установи. Акцентовано увагу на неврегульованості багатьох аспектів книговидання та на потребі у чіткому розмежуванні повноважень між державними органами.

У роботі визначено сучасні виклики, що стоять перед системою регулювання видавничої справи: вплив війни, економічна криза, піратство, нерівність доступу до інформації, відсутність електронного примірника, зниження читацької активності. Встановлено, що в умовах воєнного стану держава повинна не тільки контролювати ринок, а й активно його підтримувати – фінансово, інституційно та інформаційно.

Проведено порівняльно-правовий аналіз досвіду країн Європейського Союзу у сфері регулювання видавничої діяльності, фінансування книговидання, розвитку інституційної інфраструктури та запобігання монополізації ринку. На основі цього досвіду сформульовано пропозиції щодо адаптації українського законодавства з урахуванням європейських підходів.

У межах дослідження проаналізовано інструменти державної підтримки суб'єктів видавничої справи. Обґрунтовано доцільність розширення податкових пільг, впровадження прозорих механізмів грантової допомоги, модернізації системи закупівель підручників, розвитку конкуренції між видавництвами. Запропоновано модель державної політики у сфері книговидання, що базується на принципах відкритості, публічної підзвітності, рівного доступу до ресурсів та залучення професійної спільноти до прийняття рішень.

Значна увага в дисертації приділена питанню адміністративної відповідальності за порушення у сфері видавничої діяльності. Виявлено прогалини у правовому регулюванні, зокрема відсутність системного підходу

до кваліфікації правопорушень, що пов'язані з розповсюдженням забороненого контенту, порушенням вимог до вихідних даних, недотриманням стандартів депонування електронних видань. Визначено напрями вдосконалення інструментів контролю та нагляду, що мають ґрунтуватися на балансі між свободою творчості та забезпеченням публічного порядку й інформаційної безпеки.

Запропоновано концептуальну модель оновлення законодавства про видавничу справу в Україні, яка має охоплювати як друковані, так і цифрові формати, передбачати спеціальні норми для підтримки авторів, розширення повноважень бібліотек у сфері цифрової архівації, розвиток партнерства між державними органами і видавничою галуззю.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані для вдосконалення нормативного забезпечення видавничої діяльності в Україні, підготовки проєктів законодавчих актів, розробки державних програм у галузі культури та інформації, у процесі викладання навчальних дисциплін з адміністративного та інформаційного права.

***Ключові слова:** авторське право, адміністративно-правове регулювання, видавнича справа, державна підтримка, законодавство, інформаційне право, книговидання, контроль, саморегуляція, цифровізація.*

ANNOTATION

Karapetian S.O. Administrative and Legal Regulation of Publishing Activities in Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation presents a comprehensive analysis of the administrative and legal regulation of publishing activities in Ukraine in the context of information

space transformation, digitalization, and European integration processes. The study is based on an interdisciplinary approach that combines elements of administrative, information, and cultural law, enabling the examination of publishing not only as an economic activity, but also as a strategic component of state information policy, national identity, and security.

The thesis substantiates the concept, essence, and key characteristics of publishing as an object of administrative and legal regulation, and outlines its features as a socio-cultural and informational phenomenon. It is demonstrated that in the context of digital transformation and ongoing war, publishing has acquired a special significance as a tool for countering information threats and fostering social cohesion.

A historical and legal review of the evolution of regulatory frameworks governing publishing in Ukraine is conducted – from the Kyivan Rus period, through the regulatory practices of various historical states, to the contemporary stage. Particular attention is paid to the legal acts of independent Ukraine, including the Law “On Publishing” of 1997, which remains the fundamental legal framework, despite the evident need for modernization.

The current normative and legal base regulating publishing in Ukraine is analyzed, including legislation in the fields of copyright, information activities, education, culture, and electronic communications. The interaction of public and private entities in the sector is examined, along with the functioning of institutions such as the Book Chamber of Ukraine, the Ukrainian Book Institute, the National Council for Television and Radio Broadcasting, and libraries. Special emphasis is placed on the insufficient regulation of digital publishing and the need for a clearer delineation of powers among state authorities.

The study identifies modern challenges faced by the regulatory system, including the impact of war, economic crisis, piracy, unequal access to information, the absence of a system for electronic legal deposit, and the decline in readership. It is argued that under martial law, the state must not only control but

actively support the publishing market – financially, institutionally, and informationally.

A comparative legal analysis of European Union countries' experiences in regulating publishing, financing book production, developing institutional infrastructure, and preventing market monopolization is provided. Based on this experience, proposals for adapting Ukrainian legislation to European standards are formulated.

Within the research, tools of state support for publishing actors are analyzed. The study justifies the expansion of tax benefits, the implementation of transparent grant mechanisms, the modernization of textbook procurement systems, and the promotion of competition among publishers. A model of state policy in the publishing sector is proposed, based on the principles of transparency, public accountability, equal access to resources, and involvement of the professional community in decision-making.

Special attention is given to the issue of administrative liability for violations in the field of publishing. Gaps in the legal framework are identified, particularly the absence of a systematic approach to classifying offenses related to the dissemination of prohibited content, violations of publication metadata requirements, and non-compliance with digital deposit standards. Directions for improving oversight and enforcement mechanisms are defined, with an emphasis on balancing creative freedom with public order and information security.

A conceptual model for updating publishing legislation is proposed, which encompasses both print and digital formats, introduces specific provisions to support authors, expands the powers of libraries in the field of digital archiving, and promotes partnerships between public authorities and the publishing industry.

The results of the dissertation can be used to improve the regulatory framework for publishing in Ukraine, draft legislative acts, develop national programs in the fields of culture and information, and in academic instruction of administrative and information law.

Key words: *administrative and legal regulation, book production, control, copyright, digitalization, information law, legislation, publishing activity, self-regulation, state support.*

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Карапетян С.О. Напрями модернізації адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 696–702. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.98>.
2. Карапетян С. Міжнародний досвід у сфері видавничого регулювання: напрями адаптації до українського контексту. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). Р. 244–249. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.37>.
3. Карапетян С.О. Генеза адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4(82). Т. 2. С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.32>.
4. Карапетян С.О. Цифрова трансформація та глобалізаційні виклики у сфері видавничої діяльності. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 386–391. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.56>.
5. Карапетян С.О. Видавнича діяльність у системі публічного управління: сутність та правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 690–692. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/166>.
6. Карапетян С.О. Методологічні засади аналізу адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 366–370. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-96>.

7. Карапетян С.О. Правові засади функціонування видавничої справи в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 342–349. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-81>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ	
СПРАВИ.....	20
1.1 Історія становлення адміністративно-правового регулювання	
видавничої справи в Україні.....	20
1.2 Сутність видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового	
регулювання в Україні.....	39
1.3 Методологія дослідження адміністративно-правового регулювання	
видавничої справи.....	51
Висновки до розділу 1.....	60
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ	
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ	
СПРАВИ В УКРАЇНІ.....	63
2.1 Нормативно-правова база видавничої справи в	
Україні.....	63
2.2 Державне регулювання діяльності видавництв та розповсюджувачів	
друкованої продукції.....	87
2.3 Механізми державного контролю та адміністративної	
відповідальності у сфері видавничої діяльності.....	106
Висновки до розділу 2.....	130
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО	
МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ	
СПРАВИ.....	132
3.1 Зарубіжний досвід регулювання видавничої справи та можливості	
його імплементації в Україні.....	132
3.2 Вплив цифровізації та глобалізації на видавничу	
діяльність.....	153

3.3 Перспективи удосконалення адміністративно-правового
регулювання видавничої справи в Україні.....173

Висновки до розділу 3.....186

ВИСНОВКИ.....190

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....197

ДОДАТКИ.....213

ВСТУП

Актуальність теми. Видавнича справа є важливим складником інформаційного, освітнього та культурного середовища будь-якої демократичної держави. Вона виконує не лише економічну, а і соціальну, ідеологічну та безпекову функції, забезпечуючи реалізацію права громадян на доступ до інформації, формування національної ідентичності, розвиток освіти та науки. З огляду на це ефективне адміністративно-правове регулювання у цій сфері має не лише правове, але і стратегічне значення для забезпечення державного суверенітету, інформаційної безпеки України.

Сфера видавничої діяльності в Україні є об'єктом нормативного впливу з боку різних галузей права, зокрема інформаційного, авторського, культурного, адміністративного та фінансового. Особливої ваги набувають норми адміністративного права, які визначають порядок створення, реєстрації та функціонування суб'єктів видавничої справи, встановлюють вимоги до вихідних відомостей видань, передбачають заходи державного контролю, підтримки та відповідальності. У цифрову епоху ці правові механізми мають бути модернізовані з урахуванням технологічного розвитку, розмивання меж між традиційними та онлайн-форматами, потреб суспільства та вимог європейської інтеграції.

Після початку повномасштабної збройної агресії проти України у 2022 р. видавнича справа в нашій державі опинилася в особливо складних умовах. Було знищено частину інфраструктури, зменшились обсяги книговидавання, а доступ населення до друкованої продукції суттєво ускладнився. Водночас значно зросла потреба в українському контенті як чиннику інформаційного спротиву, засобу просування національного наративу та джерела культурної самоідентифікації. Це зумовлює необхідність посилення ролі держави у регулюванні та підтримці галузі на законодавчому та адміністративному рівнях.

Додатковим викликом є динамічні зміни у сфері цифрових комунікацій, зростання ролі електронного книговидання, появи нових форматів (аудіокниги, інтерактивні платформи), що потребують адекватного правового реагування. Україна як держава-кандидат на вступ до Європейського Союзу має здійснити глибоку адаптацію свого законодавства у сфері культури, інформації та авторського права до європейських стандартів (*acquis communautaire*), зокрема імплементувати положення Директиви ЄС про авторське право у цифровому середовищі, Директиви про цифровий контент, а також регламентів щодо функціонування онлайн-платформ і медіапростору.

У науковій літературі активно досліджуються окремі аспекти правового регулювання інформаційної та видавничої діяльності. Проблематиці адміністративно-правового впливу на видавничу справу присвячені праці таких учених, як: О. Афонін, О. Васьківська, Я. Запаско, Н. Зелінська, Я. Ісаєвич, О. Кузьменко, Г. Овсієнко-Миронова, М. Сенченко, В. Теремко, М. Тимошик, Л. Швайка, О. Ши́ра.

Водночас системне дослідження видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового регулювання в умовах цифровізації, воєнного стану та євроінтеграційного поступу України ще не було предметом окремого дослідження, що актуалізує необхідність підготовки цієї роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах планів науково-дослідної роботи Запорізького національного університету, а також відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р. Проблематика дисертації постає з положень Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р.» (Указ Президента від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 504-р, а

також Національної економічної стратегії на період до 2030 р., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179.

Мета та задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є комплексне теоретико-правове осмислення та визначення сутності, змісту й особливостей адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні; виявлення проблем нормативного, інституційного та процедурного характеру у чинній системі регулювання; розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових засад функціонування видавничої галузі з урахуванням європейських стандартів, потреб національної інформаційної безпеки, розвитку української мови та культури.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційній роботі поставлено такі *задачі*:

- визначити поняття, ознаки та правову природу видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового регулювання;
- з'ясувати історичні етапи становлення правового регулювання видавничої діяльності на українських землях;
- охарактеризувати чинну нормативно-правову базу, що регулює видавничу сферу в Україні, включаючи суміжні галузі: авторське право, інформаційне право, культурну політику, цифрові комунікації;
- проаналізувати інституційний механізм реалізації державної політики у видавничій сфері, зокрема діяльність Книжкової палати України, Українського інституту книги, бібліотек, профільних регуляторів і громадських об'єднань;
- окреслити виклики та правові проблеми у видавничій справі України, в тому числі пов'язані з цифровізацією: електронні видання, обов'язковий електронний примірник, захист авторських прав, зберігання та архівація цифрового контенту;

- визначити зміст і особливості адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері видавничої діяльності з урахуванням актуального законодавства та судової практики;
- здійснити порівняльно-правовий аналіз моделей адміністративно-правового регулювання видавничої галузі у країнах Європейського Союзу та сформулювати пропозиції щодо адаптації українського законодавства;
- розробити концептуальні підходи до модернізації законодавства про видавничу справу в Україні з урахуванням впровадження цифрових форматів, свободи творчості, прозорості ринку та демократичних стандартів публічного управління.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі організації та функціонування видавничої справи в Україні, а також реалізації державної політики у цій сфері.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання видавничої справи в Україні.

Методи дослідження. Методологія дослідження адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні ґрунтується на системному використанні загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів пізнання, що дозволяє дослідити видавничу сферу як складне правове, інформаційне, соціокультурне та інституційне явище.

Для аналізу історичних етапів становлення державного впливу на видавничу сферу, починаючи з періоду Київської Русі до сучасної незалежної України, використано історико-правовий метод, а також цивілізаційний і порівняльно-історичний підходи (підрозділ 1.1).

З метою обґрунтування понятійно-категоріального апарату та з’ясування сутності видавничої справи як об’єкта адміністративно-правового регулювання було застосовано діалектичний метод, а також структурно-функціональний підхід, що дозволило виявити ключові ознаки, складові елементи та функціональні зв’язки у межах галузі (підрозділ 1.2).

Під час дослідження чинного нормативно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні, у тому числі аналізу Закону України «Про видавничу справу», законодавства у сфері авторського права, цифрових комунікацій, інформаційної та культурної політики, використовувались формально-юридичний метод (юридична догматика), системний метод і логіко-юридичний аналіз (підрозділ 2.1).

Для характеристики інституційної структури публічного управління видавничою галуззю, зокрема діяльності Книжкової палати України, Українського інституту книги, національних бібліотек, застосовано структурно-функціональний метод та метод інституціонального аналізу (підрозділ 2.2).

Під час дослідження адміністративної відповідальності у сфері видавничої діяльності застосовано формально-догматичний, аксіоматичний та порівняльно-правовий методи (підрозділ 2.3).

У процесі узагальнення зарубіжного досвіду правового регулювання видавничої справи (на прикладі країн Європейського Союзу) та формулювання пропозицій щодо адаптації європейських підходів в українське законодавство використано методологію порівняльного правознавства, а також метод аналогії (підрозділ 3.1).

Аналіз актуальних викликів (воєнний стан, цифровізація, інформаційна безпека, проблема піратства) та перспектив модернізації системи регулювання здійснено за допомогою діалектичного підходу, а також методів логічного аналізу, компаративістики і синергетичного підходу, що дозволило узагальнити складну правову та соціальну динаміку (підрозділи 3.2, 3.3).

Для обґрунтування концептуальної моделі оновлення законодавства про видавничу справу, розробки напрямів державної політики, формування інструментів підтримки книговидання та впровадження механізмів саморегуляції застосовано методи юридичного прогнозування та юридичного моделювання (підрозділ 3.3).

Нормативну основу роботи становлять Конституція та закони України, рішення Конституційного Суду України, міжнародні нормативно-правові акти, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, постанови касаційних судів у складі Верховного Суду та постанови Великої Палати Верховного Суду, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, інші відомчі нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України, Книжковою палатою України, Українським інститутом книги, звітами Верховної Ради України, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, звітами міжнародних організацій, а також результати репрезентативних соціологічних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є одним із перших в українській адміністративно-правовій науці комплексних досліджень адміністративно-правового регулювання видавничої справи України в умовах цифрової трансформації, воєнного стану та євроінтеграційного курсу держави. У роботі вперше на науковому рівні системно проаналізовано видавничу діяльність як складник публічної інформаційної політики України, що має стратегічне значення для забезпечення національної безпеки та збереження культурної ідентичності.

За результатами проведеної наукової роботи сформульовано низку положень, рекомендацій та висновків теоретичного і практичного спрямування, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське визначення видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового регулювання, під якою пропонується розуміти системну діяльність фізичних та юридичних осіб (суб'єктів господарювання), яка спрямована на підготовку, виготовлення і розповсюдження видавничої продукції (друкованих та електронних видань), що перебуває у сфері

публічного адміністрування і контролю (нагляду) з боку уповноважених органів публічної влади. Така діяльність має на меті забезпечення реалізації конституційного права громадян на доступ до інформації, сприяння розвитку культури, науки та освіти, охорону національної ідентичності й гарантування інформаційної безпеки держави;

- обґрунтовано необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання видавничої діяльності шляхом прийняття нового Закону України «Про видавничу справу», який охоплюватиме як друковані, так і цифрові формати, передбачатиме інструменти підтримки авторів, розширення функцій бібліотек та створення національного цифрового депозитарію;

- розроблено концептуальну модель державної політики у сфері книговидавання, яка включає відкриті механізми фінансування, залучення громадського контролю, створення умов для саморегуляції галузі, адаптації до стандартів ЄС;

удосконалено:

- методологічні підходи до дослідження правових аспектів видавничої діяльності з урахуванням міждисциплінарного впливу адміністративного, інформаційного та культурного права;

- класифікацію форм державного втручання у видавничу сферу, включаючи контрольні, стимулюючі та охоронні функції адміністративного права;

- підхід до визначення ролі бібліотек, Книжкової палати України, Українського інституту книги як елементів інституційної інфраструктури адміністрування видавничої справи;

дістало подальший розвиток:

- аналіз міжнародного досвіду у сфері обов'язкового електронного примірника, механізмів державної підтримки видавництв, протидії інформаційним загрозам та монополізації ринку України;

- положення про необхідність реформування адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері видавничої справи, зокрема встановлення чітких правових дефініцій щодо поширення забороненого контенту, порушень у вихідних відомостях, невиконання вимог щодо електронного депонування;

- ідея модернізації процедур держреєстрації та обліку видавничих суб'єктів, упровадження цифрових сервісів у взаємодії з регуляторами та бібліотечними системами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані в таких напрямках:

- у *нормотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства України у сфері регулювання видавничої діяльності, підготовки проєктів нової редакції Закону України «Про видавничу справу», змін до законів «Про авторське право і суміжні права», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про медіа», а також для розробки підзаконних актів, що регламентують реєстрацію, контроль та підтримку суб'єктів видавничої справи, в тому числі в цифровому середовищі;

- у *правозастосовній практиці* – для удосконалення діяльності органів державної влади, зокрема Міністерства культури та інформаційної політики України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Книжкової палати України, бібліотечних установ під час реалізації адміністративних процедур у сфері книговидання та книгорозповсюдження;

- у *навчальному процесі* – під час підготовки підручників, навчальних посібників, спецкурсів і програм для вищих навчальних закладів за спеціальностями «Право», «Публічне управління та адміністрування», «Інформаційне право», для викладання дисциплін «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Правове регулювання інформаційної сфери», «Правові засади медіадіяльності»;

– у наукових дослідженнях – як основа для подальшого розвитку теоретико-правових підходів до адміністративно-правового регулювання інформаційної та культурної сфери, цифрового книговидання, публічної інформаційної політики України, формування безпечного національного інформаційного простору;

– у практичній діяльності видавництв, бібліотек, авторських і професійних об'єднань – для орієнтації у чинних і перспективних законодавчих вимогах, використання механізмів державної підтримки, побудови співпраці з органами влади, захисту прав і законних інтересів у сфері видавничої діяльності.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені та обговорені на міжнародних наукових конференціях, зокрема: «Advances in law: the view of domestic and foreign scholars» (м. Рига, Латвійська Республіка, 2024 р.); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення в 5 наукових статтях, з них 4 статті опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, та 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, у тому числі основного тексту – 186 сторінок. Список використаних джерел налічує 132 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

1.1 Історія становлення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні

За українським законодавством, видавнича справа є галуззю суспільних відносин, що охоплює організаційно-творчі та виробничо-господарські аспекти діяльності як юридичних, так і фізичних осіб, залучених до створення, виготовлення та розповсюдження друкованої продукції.

Під терміном «видавнича продукція» розуміють широкий спектр видань, які класифікуються за різними критеріями, зокрема за цільовим призначенням, характером обробки інформації, особливостями матеріальної форми, обсягом, періодичністю та внутрішньою структурою. До таких видань належать книги, брошури, газети, журнали, календарі, листівки (як текстові, так і зображальні), буклети, плакати, атласи, карти, етикетки, гравюри, офорти тощо.

Як зазначив М. Тимошик, оскільки видавнича продукція охоплює надзвичайно широкий спектр друкованих матеріалів, що з'являлися в різні історичні періоди і мали неоднаковий вплив на суспільство, термін «видавнича справа» усталився у двох основних значеннях. У широкому розумінні він стосується процесу створення та розповсюдження текстової інформації, незалежно від її носія – рукописного, друкованого чи електронного. Водночас у більш вузькому сенсі поняття «видавнича справа» традиційно асоціюється з книговидаванням, тобто випуском переважно неперіодичних видань. У той час як термін «журналістика» закріпився за періодичними друкованими виданнями (газетами, журналами) [1].

Як спеціалізована професійна діяльність, видавнича справа та редагування сформувалися задовго до виникнення журналістики. Упродовж тривалого історичного періоду, до появи перших газет, саме рукописні та друковані книги були основним засобом передачі інформації.

Коріння видавничої діяльності слід шукати в глибокій давнині, коли людство створило перші системи письма та алфавіти. Саме вони дозволили зафіксувати знання, досвід та культурні надбання для майбутніх поколінь. Найдавнішими формами видавничої продукції можна вважати написи та тексти, виконані ідеографічним (зображальним), фонетичним або алфавітним письмом на різних носіях – кам'яних плитах, глиняних табличках, дерев'яних дощечках, кістках тварин, бамбукових пластинах, папірусі, пергаменті й, зрештою, папері [2].

Дослідження історії видавничої справи як окремої дисципліни почалося відносно недавно. Спочатку вона розглядалася в межах класичної схеми: розвиток писемності, рукописні книги античності та середньовіччя, а з XV століття – історія друкарства. Ранні праці з цього питання зосереджували увагу на фізичних аспектах книги: її формі, мистецтві каліграфії, друкарських технологіях. Однак зміст книжкової продукції, а тим більше її функціональне призначення в суспільстві, залишалися маловивченими [2].

На межі XIX–XX століть французькі дослідники змінили підхід до аналізу історії видавничої справи. Вони запропонували розглядати книгу не лише як матеріальний об'єкт, а й як засіб передачі знань та ідей [3]. Відтоді дослідники почали приділяти увагу не тільки технічним аспектам друку, а й суспільно-політичному контексту, в якому розвивалася книговидавнича діяльність.

Новий підхід сприяв вивченню не лише самого процесу друку, а й умов, у яких функціонували видавці та друкарі, їхньої ролі у формуванні суспільної думки та культурної політики держави. Згодом у наукових дослідженнях почали аналізувати й соціальне значення друкованої продукції:

її вплив на громадську свідомість, культурні трансформації, розвиток освіти та політичних процесів.

Таким чином, видавнича справа, пройшовши тривалий шлях еволюції, перетворилася на окрему сферу діяльності, що має як культурне, так і соціально-економічне значення. Сьогодні вона розвивається в умовах цифрової революції, яка відкриває нові можливості для книговидання, друку та розповсюдження інформації.

Історія адміністративно-правового регулювання видавничої справи хоч й безпосередньо пов'язана із видавничою діяльністю, проте має дещо інший відтінок. Її можна визначити як процес розвитку правових норм, державних механізмів управління та адміністративного контролю за діяльністю видавництв, друкарень і розповсюджувачів друкованої продукції. Вона охоплює періоди встановлення цензури, ліцензування, державної підтримки видавництв та формування сучасного законодавства.

Основні етапи історії адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні можна поділити на кілька ключових періодів відповідно до політичних і правових змін, що впливали на книговидавництво та друковану продукцію.

1. Видавнича справа за часів Київської Русі та Гетьманщини (XI -XVIII ст.). Цей період характеризується становленням та розвитком книжкової культури на українських землях, що пройшла шлях від рукописних книг до заснування перших друкарень.

Дослідники, які вивчали історію Київської Русі, зокрема літописання та розвиток книжкової справи, зазвичай починають розгляд цього процесу з періоду правління Ярослава Мудрого. Це пояснюється тим, що саме за його князювання збереглося найбільше письмових свідчень про активний розвиток книжкової культури. Водночас знаменита школа переписувачів, яка діяла при Софійському соборі, а також унікальний книжковий скрипторій, що здобув широку славу далеко за межами Русі, навряд чи могли виникнути без відповідного підґрунтя, закладеного раніше [1].

На цей аспект звертав увагу відомий дослідник рукописної книги Ярослав Запаско. На його думку, першим значним осередком створення рукописних книг у Києві після прийняття християнства стала Десятинна церква [2].

Як зазначив Нестор-літописець, ця церква була освячена на честь Богородиці, проте серед народу закріпилася її популярна назва – Десятинна, оскільки князь Володимир Великий постановив передавати на її утримання десяту частину своїх прибутків. Внаслідок цього храм став не лише релігійним центром, а й важливим осередком освіти та культури. При ньому діяла школа, а також бібліотека, яка слугувала сховищем знань і зібранням духовної та світської літератури.

Фонд цієї бібліотеки поповнювався як привезеними книгами – переважно творами богословів грецької традиції, так і рукописами, створеними місцевими книжниками.

За часів князя Ярослава Мудрого книговидавнича діяльність набула особливого розквіту. Недаремно цей правитель отримав прізвисько «Мудрий», адже він спрямував свою політику не на війни та завоювання, а на дипломатію, освіту й культурний розвиток. Літописці стверджують, що князь сам багато читав і мав на меті значно примножити кількість книжок у державі [4].

Задля цього при Софійському соборі було засновано школу переписувачів, які працювали над копіюванням рукописів як рідною, так і іноземними мовами. Згодом подібні школи почали з'являтися і в інших містах Київської Русі, сприяючи поширенню писемності та розвитку книжкової культури.

Рукописні книги були основним носієм інформації, створювалися переважно в монастирях та при княжих дворах.

Основними осередками книгописання були: Києво-Печерська лавра – провідний центр переписування та створення книг, Софійський собор у Києві – відомий своєю бібліотекою, заснованою Ярославом Мудрим у 1037 році.

Відомими рукописними пам'ятками того періоду були: «Остромирове Євангеліє» (1056-1057 рр.) – одна з найдавніших датованих книг Київської Русі, «Ізборники Святослава» (1073 та 1076 рр.) – збірники богословських та світських текстів, «Руська правда» – збірка законів, що відображала правові норми того часу [3].

Особливостями книгописання того часу можна відзначити характерні йому матеріали, оформлення та мову. Переважно використовувався пергамент й чорнила з природних барвників. А оформлення відбувалось наступним чином: книги прикрашалися мініатюрами, заставками, ініціалами. Використовувалась переважно церковнослов'янська мова з елементами давньоруської.

Таким чином, у добу Київської Русі книжкова культура виникла як природний наслідок прийняття християнства, що сприяло поширенню писемності та релігійного життя. В цей час книги створювалися переважно вручну, а основними осередками їх виробництва були монастирі та княжі двори.

Діяльність переписувачів книг була органічною частиною духовного життя. Рукописні твори створювалися у спеціально відведених скрипторіях монастирів, де майстерно копіювали тексти, прикрашали їх мініатюрами та ініціалами. Через відсутність централізованого державного контролю, кожен заклад самостійно визначав стандарти оформлення, тематику та обсяг робіт.

Монастирські бібліотеки, як, наприклад, у Києво-Печерській лаврі чи при Софійському соборі, служили осередками культурного й духовного збагачення. Тут не тільки переписували релігійні тексти, але й збирали знання з інших культур, що дозволяло зберегти пам'ять про античну спадщину та класичні твори.

Варто відзначити, що у добу Київської Русі, оскільки державна система ще не була сформована у сучасному розумінні, діяльність переписувачів і книготворців не підпорядковувалася жорстким нормативним актам. Контроль за змістом і обсягом робіт здійснювався переважно внутрішньою

організацією монастирських спільнот. Кожен монастир, керований духовною владою, самостійно встановлював правила переписування, забезпечуючи тим самим передачу культурної спадщини.

Після середньовіччя, коли територія сучасної України опинилася під впливом різних політичних утворень, період Гетьманщини став епохою нового підйому книжкової справи. Цей час відзначався як відродження національної свідомості, так і активізацією культурного процесу, що мало відбиток і в книговидаванні.

На початку друкарства в Україні історія набуває нових фарб – перша відома друкарня заснувалася Іваном Федоровим у Львові у 1573 році. Це стало важливим кроком від рукописного до друкованого слова.

У цей період, попри появу друкарства, влада Гетьманщини, а зокрема церковні інституції, зберігали значний контроль над тим, що друкувалося. Адміністративне регулювання здійснювалося не через централізоване законодавство, а через внутрішню політику церковних органів. Так, наприклад, Києво-Печерська лавра мала власне друкарство, де духовна адміністрація визначала рамки допуску текстів, їх зміст і навіть оформлення.

Друкарні при монастирях і дворянських резиденціях стали центрами культурного життя, сприяючи вивченню як релігійних, так і світських творів. Створення шкіл переписувачів, зокрема при Софійському соборі, допомогло встановити стандарти якості та об'єднати традиції рукописного мистецтва з новітніми технологіями друку [1].

З приходом Гетьманщини виникли певні форми адміністративного регулювання, хоч і не у вигляді формального законодавства, а через вплив церковної цензури та місцевої влади.

Діяльність друкарів і переписувачів книг, особливо в таких осередках як Києво-Печерська лавра, контролювалася релігійними авторитетами. Вони встановлювали, які твори можуть бути надруковані, яким чином має бути оформлено видання та які тексти підпадають під дозвіл.

В умовах Гетьманщини держава підтримувала розвиток книговидавання як засіб культурного піднесення, проте водночас зберігала певні обмеження, щоб не допустити появи творів, які могли б суперечити офіційній ідеології. Це сприяло тому, що видавнича справа отримувала як підтримку, так і жорстке регулювання через вплив як духовних, так і світських інституцій.

Період від XI до XVIII століття є надзвичайно багатограним з точки зору розвитку видавничої справи. На початку цього шляху, у добу Київської Русі, книги створювалися переважно в умовах внутрішньої духовної організації монастирів, де не було формального державного регулювання, а діяльність переписувачів визначалася традиціями та потребою збереження духовного спадку. У період Гетьманщини, зі становленням друкарства та появою перших друкарень, як-от львівська друкарня Івана Федорова, відбулося перетворення книжкової справи – вона отримала нові технологічні та організаційні форми, але одночасно залишається під впливом церковної цензури та місцевої адміністративної політики [1].

Таким чином, видавнича справа цього періоду відображає еволюцію від рукописного мистецтва до друкованої продукції, де традиції попередніх століть переходять у нові форми культурного спілкування та збереження знань.

2. *Видавнича справа у складі Російської імперії (XVIII – початок XX ст.).* Після входження українських земель до складу Російської імперії видавнича справа на території України зазнала значних обмежень і державного контролю. Уряд Росії розглядав українське книговидавання як потенційно небезпечний фактор, що міг сприяти формуванню національної свідомості та загрожувати імперській політиці централізації. Тому всі друковані матеріали, особливо ті, що були українською мовою, піддавалися суворій цензурі та обмеженням.

Основні риси цього періоду:

1. *Державний контроль над друкарською справою.* Всі друкарні, що

діяли на території України, повинні були отримувати дозвіл від російської влади та відповідати імперським цензурним нормам.

2. *Політика русифікації.* Видавничий процес значною мірою обмежувався через заборону української мови, що робило практично неможливим розвиток національної літератури та наукових праць.

3. *Цензурні статuti.* Уряд видавав низку законів, які встановлювали суворий контроль над змістом друкованих матеріалів.

Протягом XVIII – початку XX століття українські книговидавці, попри постійні утиски, намагалися продовжувати друкарську діяльність. Деякі видавництва працювали в підпіллі або знаходили способи обходити імперські обмеження, наприклад, друкуючи книги за кордоном і нелегально поширюючи їх в Україні [3].

Видавнича справа в Україні протягом цього періоду регулювалася жорсткими цензурними законами, які поступово ставали все більш репресивними [1].

«Цензурні статuti» (1804, 1826, 1865 рр.). Відповідні закони послідовно обмежували свободу друку та встановлювали адміністративний контроль над видавничою діяльністю:

- Цензурний статут 1804 року вимагав, щоб всі друковані матеріали

проходили перевірку спеціальних цензурних комітетів.

- Цензурний статут 1826 року (так званий «чавунний») ще більше посилив контроль, фактично заборонивши публікацію будь-яких книг, що містили політичні або національні ідеї.

- Цензурний статут 1865 року надавав державним органам право закривати друкарні, якщо вони випускали заборонені тексти.

Емський указ (1876 р.) – законодавчий акт, який став одним із найбільш репресивних щодо української мови у видавничій сфері. Указ забороняв друкувати будь-які книги українською мовою. Не дозволяв перекладати українською мовою підручники або будь-які наукові праці.

Обмежував використання української мови навіть у художній літературі. Вимагав передруковувати старі українські книги російською мовою або їх узагалі забороняли.

Емський указ став критичною точкою в політиці русифікації, оскільки фактично забороняв офіційний друк українською мовою в Російській імперії. Це змусило українських видавців переносити свою діяльність до сусідніх країн – Галичини (яка на той час входила до складу Австро-Угорщини) та інших європейських держав [1].

Згідно з імперським законодавством всі друкарні в Україні повинні були отримувати спеціальні дозволи від державних органів. Будь-яке нове видання проходило цензуру перед друком. Видавці не мали права відкривати приватні друкарні без відповідних дозволів. Навчальні заклади могли друкувати книги лише з дозволу імперських структур.

Ці заходи фактично призвели до згортання української книговидавничої справи та унеможливлення її вільного розвитку.

Окрім цензурних обмежень, в Україні запроваджувалася політика русифікації освіти, що безпосередньо впливало на видавничу справу.

У школах викладали лише російською мовою. Підручники українською мовою були заборонені. Будь-які наукові чи навчальні матеріали, що містили українську термінологію, вилучалися або знищувалися.

Ці обмеження призвели до того, що значна частина українського населення не мала доступу до рідномовної освіти та змушена була навчатися за матеріалами, написаними російською мовою.

Кожен видавець повинен був пройти офіційну реєстрацію в імперських цензурних комітетах, які визначали, чи можна друкувати певний матеріал, мали право відмовити у видачі дозволу без пояснення причин, контролювали зміст друкованих матеріалів, щоб вони відповідали офіційній імперській ідеології.

Все це створювало значні бюрократичні перешкоди для видавничої діяльності та фактично робило неможливим існування незалежних видавництв.

Попри всі обмеження, українські друкарі та видавці шукали шляхи збереження та поширення рідної книги.

Зокрема, друкувались книги за кордоном – у Галичині, Чехії, Польщі та інших країнах. Використовували цензурні «лазівки», видаючи книги з подвійними назвами або змішаними текстами українською та російською мовами. Поширювали нелегальні видання через мережі українських культурних діячів та підпільних організацій [4].

До кінця XIX століття, завдяки боротьбі українських діячів, обмеження на друк дещо пом'якшилися, що дозволило відновити видавничу діяльність у початкових межах. Однак повноцінний розвиток українського книговидання став можливим лише після Лютневої революції 1917 року, коли вперше за століття була дозволена вільна публікація українських книг і газет.

Таким чином, перебування українських земель у складі Російської імперії стало одним із найскладніших періодів для розвитку видавничої справи. Уряд запровадив низку обмежувальних заходів, спрямованих на знищення української мови та культури в друкованому просторі. Проте навіть у таких умовах українські видавці знаходили способи продовжувати свою діяльність, що зрештою допомогло зберегти національну ідентичність і створило передумови для подальшого відродження українського книговидання у XX столітті.

3. Видавнича справа в Українській Народній Республіці (1917-1921).

Період існування Української Народної Республіки (УНР) став короткочасною, але надзвичайно важливою епохою для української видавничої справи. Саме в ці роки було зроблено перші масштабні спроби створити незалежне українське книговидання, забезпечити вільний обіг друкованої продукції та легалізувати українську мову в усіх сферах суспільного життя.

Уперше за тривалий час українська мова отримала офіційний статус, що дало змогу розвивати книговидавничу справу без цензурних обмежень.

Почали виходити численні газети та журнали, орієнтовані на різні верстви населення, включаючи військові видання, літературні журнали та політичні часописи.

Державна влада УНР ліквідувала цензурні органи, що дозволило видавництвам друкувати матеріали без попереднього перегляду та погодження з владою.

Завдяки цим змінам книжковий ринок значно пожвавився – у Києві, Харкові, Полтаві, Катеринославі (нині Дніпро) та інших містах України відкривалися незалежні видавництва, які активно друкували підручники, художню літературу, історичні праці та публіцистику [4].

Реформування законодавства у сфері друкарської справи було одним із ключових кроків керівництва УНР.

«Тимчасовий закон про пресу» (1918 р.) став одним із найважливіших нормативно-правових актів, що визначав принципи діяльності видавництв і друкарень в УНР. Закон передбачав: повну свободу друку, без державного втручання та цензури; відсутність обов'язкової реєстрації друкованих видань; скасування обмежень на друк українською мовою; гарантії захисту авторських прав видавців і письменників [4].

Фактично цей закон легалізував видавничу діяльність і став першим нормативним актом, що впроваджував демократичні принципи свободи слова та преси на території України.

Після десятиліть цензурних заборон українське книговидання отримало законні підстави для вільного функціонування. Найактивніше розвивалися такі видавництва: Державне видавництво УНР – друкувало підручники, офіційні документи, агітаційні матеріали; Українська Академія Наук (заснована в 1918 р.) – займалася науковими публікаціями та словниками; Приватні видавництва – видавали художню та науково-популярну

літературу, зокрема твори Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та новітніх українських письменників.

Цей період також відзначався появою великої кількості газет. Лише у Києві виходили такі видання: «Нова Рада» – політична газета, що висвітлювала події УНР; «Вісник Ради Народних Міністрів» – офіційне друковане видання уряду; «Українська хата» – літературний журнал, присвячений культурним питанням [7, с. 43].

Окремий акцент робився на військовій пресі, яка видавалася для формування української армії. Військові газети популяризували ідею незалежності, інформували про військові події та містили звернення до солдатів.

Незважаючи на позитивні зміни у сфері книговидавання, період УНР був надзвичайно нестабільним через воєнно-політичні обставини.

Період 1917–1921 років позначений постійними змінами влади: у 1917–1918 рр. – боротьба Центральної Ради з більшовиками та білогвардійцями; у 1918 р. – влада переходить до гетьмана Павла Скоропадського, який змінив політику щодо друку (відновив деякі обмеження); у 1919–1920 рр. – повернення влади Директорії УНР, але через радянську агресію ситуація стає хаотичною; у 1921 р. – остаточна окупація України більшовиками та ліквідація всіх незалежних видавництв [1].

Через війну видавнича справа не встигла досягти повного розвитку – більшість друкарень та видавництв постійно змінювали власників, частина з них припиняла діяльність через брак фінансування або воєнні дії.

Після захоплення України радянською владою в 1921 році більшовики ліквідували всі незалежні друкарні. Було створено Державне видавництво УСРР, яке монополізувало друкарську діяльність.

Усі приватні друкарні закрилися або перейшли під контроль радянської влади. Українська преса була заборонена, а натомість друкувалися лише комуністичні газети та журнали. Більшовики поступово повернули цензурні механізми, що обмежили свободу слова. Українські видавництва змушені

були емігрувати – частина українських друкарів виїхала до Європи, зокрема до Польщі та Чехословаччини, де продовжували друк нелегальних українських видань.

Таким чином, 1917–1921 роки стали ключовим моментом в історії української видавничої справи. Уперше в історії України видавці та письменники отримали офіційне право друкувати україномовні книги та газети без цензурних обмежень. Завдяки цьому почалося активне формування національного книговидання, що могло б закласти міцний фундамент для української культурної незалежності.

Проте нестабільність, війна та радянська окупація зупинили цей розвиток. Незважаючи на зусилля видавців, усі досягнення УНР у сфері друкарства були знищені радянською владою, а незалежні друкарні – ліквідовані.

Цей короткий період став своєрідною епохою свободи, яка, хоча й тривала лише кілька років, продемонструвала можливість існування незалежної української видавничої справи.

4. Видавнича справа в УРСР (1922–1991). Після встановлення радянської влади в Україні видавнича справа зазнала кардинальних змін. Якщо в період Української Народної Республіки (1917–1921) спостерігався розквіт україномовного друку та видавничої діяльності, то з 1922 року більшовицький режим запровадив повну державну монополію на книговидавництво.

Всі друкарні, що існували до 1922 року, або закривалися, або передавалися під контроль держави. Приватне книговидання стало неможливим. Всі видавництва, друкарні та книгарні підпорядковувалися державним органам. Видавнича діяльність підпорядковувалася комуністичній пропаганді: книги, газети та журнали повинні були відповідати офіційній лінії Комуністичної партії.

Українське книговидання зазнало значних обмежень – кількість друкованих книг українською мовою скорочувалася, а пріоритет надавався виданням російською.

Видавництва, які працювали в радянській Україні, випускали літературу, що відповідала ідеологічним вимогам партії – наукові праці з марксизму-ленінізму, політичні документи, твори соціалістичного реалізму. Друк незалежних або націоналістичних текстів суворо заборонявся [4].

Одразу після утворення Радянського Союзу видавнича діяльність в Україні опинилася під суворим контролем Головного управління у справах літератури і видавництв (Головліт УРСР).

Головліт виконував функції цензурного органу, який перевіряв усі друковані матеріали перед їхньою публікацією.

Книги, що не відповідали партійній політиці, знищувалися, а видавництва, що намагалися друкувати "небажану" літературу, піддавалися репресіям.

Прийнятий у 1923 р. Закон СРСР «Про друк» (1923 р.) закріпив право держави на повний контроль за друкарською діяльністю в Україні. Зокрема, відповідний законодавчий акт легалізував державну монополію на книговидання; встановлював обов'язкову реєстрацію друкарень і видавництв; забороняв друк будь-яких матеріалів без погодження з Головлітом; регламентував тиражування книг. Згідно з цим законом, жодна книга, газета чи журнал не могли вийти друком без попередньої перевірки державних органів [3].

Кожне видавництво, що функціонувало в УРСР, повинно було: отримати дозвіл на діяльність від партійних структур; працювати виключно в рамках «соціалістичного книговидання»; друкувати книги за державним замовленням і дотримуватися радянської ідеології.

Таким чином, видавництва втратили будь-яку автономію і стали лише інструментом для поширення радянської пропаганди.

Було впроваджено партійний контроль над змістом книг. Лише ті твори, що підтримували соціалістичну ідеологію, дозволялося друкувати.

Багато раніше опублікованих творів піддавалися заборонам і редагуванню (наприклад, книги, що містили «буржуазні» або «націоналістичні» ідеї). Друкувалися лише ті письменники, які схвалювали комуністичну ідеологію або були лояльні до влади.

Твори, які критикували радянську владу або прославляли незалежність України, оголошувалися антирадянськими і підлягали знищенню. Багато письменників та видавців зазнали репресій за спроби друкувати матеріали, що виходили за рамки офіційної ідеології.

На території УРСР функціонували лише державні видавництва, серед яких: «Дніпро» – видавало класичну українську літературу та переклади; «Молодь» – спеціалізувалося на виданні книжок для молоді та підручників; «Наукова думка» – займалося академічною та науковою літературою [1].

Жодне незалежне видавництво не могло існувати в межах УРСР, що значно обмежувало розвиток української культури.

В рамках даного дослідження не можна не згадати про систематичні репресії та обмеження радянської влади, зокрема, «Розстріляне відродження» (1930-ті роки). Один із найтрагічніших періодів в історії українського книговидавання. Влада фізично знищила цілу плеяду українських письменників, літературознавців та видавців, яких звинувачували у «буржуазному націоналізмі». Серед загиблих: Микола Хвильовий, Валер'ян Поліщук, Михайль Семенко, Григорій Косинка. Згодом були заборонені книги всіх репресованих авторів, а тиражі вилучалися та знищувалися [4].

1950-1980-ті роки відзначились масовою русифікацією. Частка українських книг у загальному книговидавництві постійно зменшувалася.

Значна частина наукових та публіцистичних матеріалів друкувалася російською мовою. А українська література випускалася в обмеженій кількості і лише в «перевірених» виданнях.

Лише пізні роки СРСР, а саме, період «Перебудови» (1986-1991) Михайла Горбачова, запам'ятався послабленням цензури.

З 1986 року розпочалася «гласність», що призвело до поступового скасування цензурних обмежень. Уперше за десятиліття почали друкуватися раніше заборонені книги – твори Василя Стуса, Олеся Гончара, Ліни Костенко та інших письменників, які раніше були під цензурою.

З'явилися перші незалежні українські газети та журнали, які відкрито писали про політичні події та національні питання.

Таким чином, період радянської влади в Україні (1922–1991) став часом жорсткого контролю та обмежень у видавничій справі. Усі друкарні та видавництва перебували під тотальним наглядом, а незалежне книгодрукування було знищене.

Проте навіть у таких умовах українська література вижила. Із настанням перебудови та здобуттям незалежності у 1991 році видавнича справа в Україні отримала новий шанс на відродження.

5. *Видавнича справа в незалежній Україні (1991 – сьогодні).* З проголошенням незалежності України в 1991 році видавнича справа отримала шанс на відродження та демократичний розвиток. Головні зміни у книговидаванні цього періоду пов'язані зі скасуванням державної монополії, зникненням радянської цензури та поступовим переходом до ринкової економіки.

Основними особливостями видавничої справи в Україні після 1991 року можна виділити наступні:

1. *Скасування цензури.* Друковані матеріали перестали проходити попередню перевірку державних органів, що дозволило вільно видавати книги будь-якої тематики.
2. *Формування приватного ринку видавництва.* Замість державних видавництв почали активно створюватися приватні друкарні, видавництва та книжкові магазини.

3. *Зростання кількості видань українською мовою.* Незважаючи на

значний вплив російськомовної продукції в перші роки незалежності, українське книговидання поступово зміцнювало свої позиції.

4. *Поява міжнародної співпраці у видавничій галузі.* Видавництва почали видавати перекладену зарубіжну літературу, розширювати ринок книгорозповсюдження та брати участь у міжнародних книжкових виставках.

З 1991 року почалася поступова розбудова національного книговидавничого простору, хоча економічні кризи, нестача державного фінансування та вплив російського книжкового ринку гальмували цей процес.

З метою формування сучасного ринку книговидання українська влада прийняла низку законів, що регулюють діяльність видавництв та друкарень, визначають політику підтримки української книги та встановлюють контрольні механізми.

Так, Закон України «Про видавничу справу» (1997 р.) став першим базовим нормативним актом, що регулював діяльність видавництв у незалежній Україні. Законодавчий акт встановлює правові основи книговидання, видавничої діяльності та книгорозповсюдження; передбачає реєстрацію видавництв і друкарень як суб'єктів господарської діяльності; встановлює державний контроль за дотриманням авторських прав у сфері книговидання; визначає відповідальність за порушення законодавства у сфері видавничої справи [8].

Закон фактично закріпив принципи ринкової економіки у видавничій галузі та сприяв створенню сотень нових незалежних видавництв.

Іншим не менш значущим нормативно-правовим актом незалежної України став Закон «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003 р.) [9].

Прийняття цього закону було зумовлено необхідністю захисту національного видавничого ринку, який у 1990-х роках зазнав значного впливу російських видавців. Положеннями цього Закону передбачено надання державних субсидій та грантів на друк книг українською мовою; встановлення спрощеного оподаткування для видавців, які друкують навчальну, наукову та дитячу літературу; регулювання доступу українських видавництв до міжнародних програм підтримки книговидавання.

Цей закон мав велике значення для популяризації української книги, але через брак фінансування не зміг повністю реалізувати свої цілі.

Ключовим для підтримки україномовного книговидавання став Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.) [10].

Відповідний закон встановив квоти на видання книг українською мовою (не менше 50% загального тиражу); передбачив заборону ввезення російських книг без спеціального дозволу; підтримав програму популяризації української книги та сприяв розвитку бібліотек.

Прийняття Україною відповідних Законів стало важливим кроком для відновлення позицій української мови в книговидавничій сфері.

Українське законодавство передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за друк і розповсюдження: матеріалів, що пропагують війну та насильство; творів, що містять заклики до зміни державного устрою; друкованих видань із елементами ворожнечі або расизму.

Для підтримки українських видавництв існують державні та міжнародні грантові програми, що передбачають: фінансування випуску книг українських авторів; підтримку видань, що популяризують українську історію та культуру; підтримку перекладної літератури українською мовою.

Серед організацій, що сприяють розвитку книговидавання необхідно виділити: Український інститут книги – координує державну підтримку видавничої справи; Міністерство культури України – реалізує програми

розвитку читання та підтримки бібліотек; громадські організації та міжнародні фонди – надають фінансування для видавництв та авторів.

З моменту проголошення незалежності у 1991 році видавнича справа України пройшла шлях від хаосу і нестачі фінансування до впровадження чітких правових норм і державної підтримки [6].

Незважаючи на позитивні зрушення у сфері книговидавання після здобуття незалежності, український книжковий ринок стикався з низкою викликів, які значно гальмували його розвиток.

Так, український книжковий ринок довгий час перебував під впливом російської літератури, що ускладнювало розвиток національних видавців.

Протягом 1990-х – 2010-х років значна частина книжкової продукції, що надходила на український ринок, була видана в Росії або російськими видавництвами. Це створювало серйозні труднощі для розвитку національного книговидавання.

Українські видавці тільки починали розвиватися, а російський ринок мав значно більше ресурсів і можливостей для масового друку.

Впродовж двох десятиліть більшість книжкових магазинів України була заповнена літературою російського виробництва. Частина українського населення традиційно читала російською мовою, що підтримувало високий попит на книги з РФ.

Далась взнаки й нестача фінансування та державної підтримки видавничої справи. Книжковий ринок України завжди потребував додаткових фінансових вливань, оскільки ринкові умови не дозволяють національним видавцям повноцінно конкурувати з великими міжнародними компаніями.

Світова тенденція переходу від друкованої книги до цифрового контенту не оминула й Україну. Останні десятиліття продемонстрували різке зростання популярності електронних та аудіокниг, що суттєво вплинуло на традиційний ринок видавничої справи.

Тим не менш останні роки показують позитивні тенденції у видавничій справі. Зокрема, зростає кількість україномовних книг, відновлюється мережа книгарень та бібліотек, з'являється більше незалежних видавців.

Таким чином, видавнича справа в Україні сьогодення поступово стає частиною глобального книжкового ринку, зберігаючи при цьому свою національну ідентичність.

Історичний аналіз видавничої справи в Україні відображає складний і водночас закономірний процес розвитку культурної, освітньої та інформаційної сфери, який проходив через різні історичні етапи – від рукописних книг у Київській Русі до сучасного цифрового книговидання.

Еволюція видавничої справи в Україні – це історія боротьби за культурну ідентичність та свободу друку. Незважаючи на численні утиски, цензуру та економічні виклики, книговидання вижило та продовжує розвиватися. Видавнича справа є ключовим елементом збереження національної пам'яті, і сьогодні вона відіграє важливу роль у формуванні незалежної української культури.

1.2 Сутність видавничої справи як об'єкта адміністративно-правового регулювання в Україні

Видавнича справа являє собою систему суспільних відносин, що охоплює організаційні, творчі та виробничо-господарські аспекти роботи юридичних і фізичних осіб, залучених до створення, друку та розповсюдження видавничої продукції.

Видавнича справа України є самостійною галуззю, що об'єднує тисячі підприємств, зайнятих у видавничій, поліграфічній та книготорговельній діяльності. Кожне з них виконує власні функції, водночас взаємодіючи з іншими учасниками видавничого процесу.

Продукція цієї галузі має значний вплив на інформаційну політику держави, культурний розвиток суспільства та духовний світ. У зв'язку з цим

важливо оцінити сучасний стан видавничої справи в Україні, особливо з урахуванням динаміки її розвитку в останні роки.

Різні аспекти видавничої справи в Україні, а також проблеми, що виникли впродовж періоду незалежності держави, досліджувались вченими-правознавцями.

На думку професора В. Маркуса, термін «видавнича справа» охоплює діяльність видавництв, яка включає випуск різноманітних друкованих творів, таких як книги, газети, журнали, нотні видання, календарі та образотворча продукція [11].

У науковій літературі існує й інше трактування цього поняття, згідно з яким видавнича справа розглядається як сфера культури та виробництва, що охоплює процеси підготовки, друку та поширення книг, періодичних видань, ілюстрованих матеріалів та інших видів друкованої продукції [12].

На думку А. Бізюка, під видавничою справою слід розуміти діяльність, що здійснюється видавцем по трансформації інформаційного контенту автора з використанням відповідних поліграфічних технологій в форму, придатну для споживання специфічною категорією користувачів (аудиторією) і поширення кінцевого продукту через канали збуту з метою досягнення економічного або соціального ефекту [13].

В свою чергу В. Васильєв вказує, що видавнича справа є досить складним явищем, що поєднує елементи культурної сфери та економічного сектору, забезпечуючи створення, поширення і використання книжкової продукції [14].

У статті 1 Закону України «Про видавничу справу» закріплено поняття видавничої справи - провадження або поєднання суб'єктами господарювання таких видів діяльності: видавничої діяльності, виготовлення видавничої продукції, розповсюдження видавничої продукції [8].

Тобто, видавнича справа в Україні охоплює комплекс діяльності, спрямованої на створення, виробництво та розповсюдження друкованої продукції. Це галузь, яка включає суб'єктів різних рівнів – від окремих

авторів та редакційних колективів до великих видавничих організацій. Суспільна значущість видавничої справи полягає у тому, що вона відіграє ключову роль у збереженні національної культури, поширенні знань та формуванні інформаційного простору країни.

Як ми вже визначились, видавнича справа представляє собою сукупність процесів, пов'язаних із створенням, виготовленням, розповсюдженням друкованої, електронної або аудіовізуальної продукції. Вона включає всі етапи підготовки книги чи іншого видавничого продукту – від написання тексту до його тиражування та реалізації кінцевому споживачеві.

Видавнича справа є важливою складовою інформаційної, культурної та освітньої політики держави, оскільки вона забезпечує суспільство доступом до знань, науки, літератури та мистецтва.

Згідно із положеннями Закону України «Про видавничу справу», видавнича справа включає: підготовку та випуск книг, газет, журналів, буклетів, електронних і аудіокниг; друк та поліграфічне відтворення; розповсюдження видавничої продукції через книжкові магазини, бібліотеки, онлайн-платформи; контроль за якістю та відповідністю змісту вимогам законодавства [8].

У зв'язку з важливістю книги та друкованого слова як інструментів впливу на громадську свідомість, видавнича справа перебуває під державним регулюванням, що передбачає контроль та правовий захист.

Основними складовими видавничої справи є створення видавничої продукції, виробництво та друк та розповсюдження видавничої продукції.

Створення видавничої продукції охоплює роботу авторів, редакторів, коректорів, дизайнерів та інших спеціалістів, які беруть участь у розробці змісту та оформлення майбутнього видання.

Авторська діяльність включає написання тексту книги, статті, наукової роботи, художнього твору або сценарію. Редакційно-видавничий процес полягає у підготовці тексту, його редагуванні, коректурі та перевірці на

відповідність мовним нормам і стандартам. А художньо-дизайнерське оформлення полягає у створенні обкладинки, ілюстрацій, верстки книги, підготовці макету для друку або цифрового випуску [18, с. 5].

Виробнича частина видавничої справи (виробництво та друк) передбачає тиражування продукції у друкованому або електронному вигляді.

Друкарський процес пов'язаний з поліграфічним відтворенням текстів і зображень у вигляді книг, газет, журналів, буклетів тощо. Цифрове видавництво полягає у створенні електронних книг та аудіокниг [22, с. 14]. А технологічний контроль представляє собою перевірку якості друку, коригування дефектів та підготовка до реалізації.

Остаточним етапом видавничого процесу є розповсюдження видавничої продукції, тобто, доставка видання кінцевому споживачеві.

Відповідний етап включає в себе:

- 1) *Книготоргівлю* – продаж друкованих книг у книжкових магазинах, на книжкових ярмарках, через онлайн-платформи;
- 2) *Бібліотечне розповсюдження* – постачання книг у бібліотеки, навчальні заклади, архіви;
- 3) *Маркетингова стратегія* – реклама книги, PR-кампанії, презентації, участь у книжкових форумах.
- 4) *Ліцензійне поширення* – переклад та адаптація книг для міжнародного ринку, співпраця з закордонними видавництвами.

Залежно від форми та змісту видавничої продукції можна виділити кілька основних напрямів видавничої діяльності:

- 1) *Друковане книговидання*:
 - випуск книг різних жанрів: художніх, наукових, навчальних, довідкових, дитячих;
 - виробництво підручників, посібників, енциклопедій, словників;
 - періодичне друковане видавництво – газети, журнали, бюлетені, збірники наукових праць.
- 2) *Електронне та цифрове видавництво*:

- публікація книг у електронних форматах;
- аудіокниги (дублювання текстів професійними дикторами);
- видавництво інтерактивних навчальних матеріалів через застосунки для смартфонів і планшетів.

3) *Наукове та навчальне видавництво:*

- підготовка та друк наукових монографій, дисертацій, збірників наукових статей;
- випуск підручників та навчальних матеріалів для шкіл і ВНЗ.

4) *Перекладна література:*

- переклад зарубіжних книг українською мовою;
- локалізація міжнародних бестселерів, наукових досліджень, класичної літератури;

5) *Періодична видавнича діяльність:*

- друк та електронне поширення газет і журналів;
- випуск корпоративних видань, бюлетенів, інформаційних матеріалів.

Законодавче регулювання видавничої справи відбувається відповідно до Конституції України та спеціальних нормативних актів, які визначають правові основи функціонування видавничої галузі. Державна політика у сфері книговидання має на меті підтримку розвитку видавничої справи, забезпечення її відповідності національним інтересам та міжнародним стандартам.

Управління видавничою справою ґрунтується на загальних принципах публічного управління, які визначають правові, організаційні та процедурні основи регулювання видавничої діяльності [16, с. 138].

Принцип законності означає, що діяльність суб'єктів видавничої справи повинна здійснюватися у межах чинного законодавства. Державні органи, відповідальні за регулювання галузі, зобов'язані дотримуватися правових норм, а всі нормативні акти, що стосуються книговидання, повинні відповідати конституційним засадам.

Принцип об'єктивності передбачає, що управлінські рішення у сфері видавничої справи мають ухвалюватися на основі науково-обґрунтованих даних та реальних потреб галузі.

Принцип системності та комплексності вимагає врахування всіх аспектів функціонування видавничого сектора: правових, економічних, технологічних та соціальних. Ігнорування цього принципу може призвести до розбалансування діяльності всієї видавничої системи.

Принцип гласності забезпечує відкритість інформації про діяльність видавничих організацій та державних структур, що регулюють цю сферу. Це сприяє зростанню довіри до процесів управління та прийняття стратегічних рішень [16, с. 139].

Завдання видавничої справи можна поділити на дві основні групи: культурологічні та фінансово-економічні [17, с. 5].

Культурологічні завдання полягають у створенні умов для вільного вираження творчих ідей громадян; забезпеченні права на свободу слова та доступу до інформації; розвитку української літератури та популяризації культурної спадщини; співпраці з іноземними видавництвами для поширенні українських видань за кордоном.

Фінансово-економічними завданнями видавничої справи є: розвиток інфраструктури видавничо-поліграфічного комплексу; створення сприятливих умов для діяльності малих та середніх видавництв; контроль дотримання законодавчих норм у сфері книговидання та книгорозповсюдження.

Основними функціями управління видавничою справою є наступні:

1) *Інформаційна функція*. Інформаційне забезпечення видавничої діяльності передбачає створення єдиного інформаційного простору, що включає бази даних про видавничу продукцію, розповсюджувачів та читачів, що сприятиме ефективному поширенню друкованої продукції та популяризації книг серед населення [18; 19, с. 48].

2) *Функція прогнозування та планування*. Планування у сфері

видавничої справи допомагає визначати перспективи розвитку галузі, оцінювати тенденції та враховувати зміни у суспільному запиті на друковану продукцію [19, с. 49].

3) *Загальноорганізаційна функція.* Організація видавничого процесу

включає розподіл обов'язків між суб'єктами видавничої діяльності, координацію між видавцями, друкарнями та розповсюджувачами продукції [20, с. 137].

4) *Соціальна функція.* Відповідна функція спрямована на підтримку

соціального захисту працівників видавничої галузі, забезпечення рівних умов праці та справедливого розподілу доходів між суб'єктами видавничої діяльності. [19, с. 50].

5) *Функція матеріально-технічного забезпечення.* Ефективне управління видавничою справою потребує наявності сучасної технічної бази, що включає сучасні друкарські потужності, матеріально-технічне оснащення та засоби логістики [20, с. 137].

6) *Фінансово-економічна функція.* Передбачає оптимізацію фінансових витрат у сфері видавничої діяльності, залучення інвестицій, державну підтримку книговидання та ефективне використання бюджетних коштів на друк соціально значущих видань [20, с. 138].

7) *Функція контролю та обліку.* Ця функція забезпечує відповідність

видавничої продукції встановленим стандартам та законодавчим нормам. Вона включає контроль якості друку, відповідність змісту видань державним стандартам та нормам щодо обов'язкового примірника [20, с. 138].

8) *Функція мотивації та кадрового забезпечення.* Для стабільного

розвитку видавничої сфери необхідно забезпечити належний рівень підготовки кадрів, мотивацію працівників та підтримку професійного розвитку фахівців [20, с. 138].

9) *Культурна функція*. Спрямована на популяризацію друкованої продукції, підтримку національної ідентичності та формування читацької культури в суспільстві [20, с. 139].

Варто зауважити, що доволі часто терміни «видавнича справа» та «видавнича діяльність» вживаються як синоніми, проте між ними є суттєва різниця з точки зору охоплення, масштабів та правового регулювання.

По своїй суті видавнича справа є ширшим поняттям, що охоплює як всю систему видавництва, друку, розповсюдження так й систему державного регулювання.

Видавнича справа як об'єкт адміністративно-правового регулювання є системною діяльністю фізичних та юридичних осіб (суб'єктів господарювання), яка спрямована на підготовку, виготовлення і розповсюдження видавничої продукції (друкованих та електронних видань), що перебуває у сфері публічного адміністрування і контролю (нагляду) з боку уповноважених органів публічної влади. Така діяльність має на меті забезпечення реалізації конституційного права громадян на доступ до інформації, сприяння розвитку культури, науки та освіти, охорону національної ідентичності й гарантування інформаційної безпеки держави.

Основними характеристиками видавничої справи є: всі аспекти створення, виробництва та розповсюдження видавничої продукції; охоплення не лише діяльності видавництв, а й поліграфічних підприємств, книгорозповсюдження, державної політики у сфері видавництва; культурний, освітній, економічний та правовий вимір; регулювання національними та міжнародними законодавчими нормами.

Видавнича справа являє собою комплексну систему, яка включає не лише випуск книг та газет, а й інститути публічного управління та правові механізми регулювання.

А видавнича діяльність, в свою чергу, зосереджує конкретний процес створення, виробництва та розповсюдження видавничої продукції (в більшій мірі в межах діяльності окремого суб'єкта господарювання).

Таким чином, видавнича діяльність є складовою видавничої справи, але має дещо вузький характер. Зосереджується на конкретних видавничих процесах – написанні, редагуванні, дизайні, друці та поширенні книг, газет, журналів тощо. Включає діяльність конкретних видавництв, друкарень, авторів, редакторів та розповсюджувачів. Може здійснюватися як приватними видавництвами, так і державними структурами.

Отже, видавнича діяльність є практичною реалізацією видавничої справи на рівні конкретних суб'єктів – видавництв, друкарень, авторів, книгарень. Іншими словами, видавнича справа формує державну політику та правила, а видавнича діяльність – втілює їх в життя.

Необхідно зазначити, що видавнича діяльність відіграє ключову роль у формуванні інформаційного простору України, забезпечуючи поширення знань, культурних цінностей та важливої для громадськості інформації. У сучасному світі масова інформація стала не лише засобом просвіти, а й інструментом впливу на суспільну свідомість та навіть зброєю в інформаційних війнах.

Саме тому держава змушена приділяти підвищену увагу регулюванню видавничої сфери, щоб з одного боку гарантувати свободу слова, а з іншого – запобігти деструктивним впливам (пропаганді, розпалюванню ворожнечі тощо).

Видавнича діяльність належить до інформаційної сфери і являє собою особливий вид господарської та культурної діяльності. Законодавство України дає офіційне визначення цього поняття.

Так, згідно зі ст.1 Закону України «Про видавничу справу», видавнича діяльність – це організаційно-творча та господарсько-виробнича діяльність видавців, спрямована на підготовку і випуск у світ видавничої продукції [8].

Іншими словами, видавнича діяльність включає весь процес створення та виготовлення видань – від редакційної підготовки рукопису до друку тиражу і виходу продукції до читача. Видавнича діяльність є однією з ключових складових видавничої справи (книжкового бізнесу) поряд із виготовленням видавничої продукції та її розповсюдженням.

Її сутність полягає у доведенні результатів творчої праці авторів до широкої аудиторії через відтворення інформації у матеріальній формі (книги, журнали, газети, брошури тощо).

З адміністративно-правової точки зору видавнича діяльність виступає об'єктом державного управлінського впливу, оскільки пов'язана з реалізацією конституційного права на інформацію та свободу слова, а також із необхідністю захисту публічних інтересів (інформаційної безпеки, суспільної моралі тощо).

Як відомо, згідно теорії адміністративного права об'єктом адміністративно-правового регулювання є суспільні відносини, які виникають у сфері публічного управління та підлягають впорядкуванню, охороні та розвитку відповідно до об'єктивних потреб. Ці відносини можуть бути врегульовані нормами права, індивідуальними правозастосовними актами, адміністративними договорами, актами реалізації прав і обов'язків, а також діловими звичаями [15].

Адміністративно-правове регулювання здійснюється за допомогою спеціальних правових засобів, спрямованих на досягнення цілей регулювання дій учасників суспільних відносин.

Таким чином, об'єкт адміністративно-правового регулювання охоплює суспільні відносини, які потребують правового впорядкування в сфері публічного управління, зокрема ті, що виникають між органами виконавчої влади та громадянами або юридичними особами.

Адміністративно-правове регулювання видавничої діяльності можна охарактеризувати як діяльність органів державної влади, спрямовану на

впорядкування, охорону та розвиток суспільних відносин у сфері видавничої справи за допомогою правових засобів.

Тобто держава встановлює певні «правила гри» для суб'єктів видавничої діяльності, виходячи з публічних інтересів, та здійснює нагляд за їх дотриманням [13].

Як ми з'ясували вище, видавнича діяльність проявляється у різних формах, залежно від видів видань, способів тиражування та цільового призначення продукції. Законодавчо визначено широкий спектр видів видань, які охоплює видавнича сфера.

Таким чином, форми видавничої діяльності варіюються від випуску книжкової продукції до друку періодичної преси і навіть електронних публікацій (у цифровому форматі).

Суб'єктами видавничої діяльності є особи та організації, що безпосередньо беруть участь у процесі підготовки, виробництва та розповсюдження видань. Закон відносить до суб'єктів видавничої справи три основні групи: видавці, виготовлювачі та розповсюджувачі видавничої продукції. Видавець – це суб'єкт господарювання (підприємець або організація), що здійснює видавничу діяльність і бере на себе відповідальність за випуск видання [21, с. 4].

Видавництво, як правило, оформлене у вигляді юридичної особи, для якої видавнича діяльність є основним видом діяльності.

Виготовлювач видавничої продукції – підприємство поліграфії або інша установа, що матеріально відтворює тираж (друкарня, типографія). Розповсюджувач – суб'єкт, який займається доведенням готової видавничої продукції до споживача (книгорозповсюджувачі, книготорговельні організації, бібліотеки, мережі роздрібного продажу преси тощо). Окрім цих основних суб'єктів, до видавничого процесу залучені також автори (творці змісту видань) та замовники видавничої продукції – особи чи організації, що фінансують випуск видання для своїх потреб [21, с. 5].

Усі ці суб'єкти у сукупності утворюють інфраструктуру видавничої справи. Держава при цьому визначає правовий статус згаданих суб'єктів, їхні права і обов'язки, щоб впорядкувати взаємовідносини між ними та суспільством.

Одним із головних інструментів державного регулювання видавничої діяльності є встановлення спеціального порядку допуску суб'єктів до здійснення такої діяльності.

Історично в Україні (як і в багатьох інших державах) існувала система ліцензування друкарської та видавничої справи. Проте на сьогодні прямого ліцензування видавничої діяльності як окремого виду господарської діяльності не передбачено чинним законодавством.

Натомість діє механізм обов'язкової державної реєстрації суб'єктів видавничої справи. Відповідно до ст.12 Закону «Про видавничу справу», кожен видавець, виготовлювач або розповсюджувач видавничої продукції зобов'язаний бути внесеним до Державного реєстру України видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції [8].

Підводячи підсумки, зазначимо, що видавнича діяльність в Україні є важливим об'єктом адміністративно-правового регулювання, оскільки вона безпосередньо пов'язана з реалізацією інформаційної політики держави, забезпеченням права громадян на свободу слова та доступ до інформації, розвитком культури й освіти, а також із національною безпекою.

Ця сфера впливає на формування громадської думки, збереження культурної спадщини, зміцнення мовної ідентичності та демократичних засад суспільства. Саме тому держава, з одного боку, гарантує свободу видавничої діяльності, а з іншого – встановлює механізми правового впливу, спрямовані на захист суспільних інтересів, запобігання поширенню деструктивного контенту, стимулювання національного книговидання і забезпечення балансу між свободою творчості та державним контролем.

Таким чином, ефективне адміністративно-правове регулювання видавничої діяльності сприяє не лише стабільному розвитку видавничої

галузі, але й укріпленню демократичних цінностей та культурного суверенітету України.

1.3 Методологія дослідження адміністративно-правового регулювання видавничої справи

Перш ніж перейти до аналізу методологічних підходів у дослідженні, доцільно з'ясувати сутність самого поняття «методологія».

Згідно з енциклопедичними тлумаченнями, термін «метод» (від грец. *methodos* – шлях до чого-небудь) трактується як впорядкований спосіб досягнення певної мети або як сукупність прийомів і процедур, які використовуються дослідником для вирішення наукових завдань [23].

Метод наукового пізнання розуміється як специфічний підхід до вивчення реальності, встановлення взаємозв'язків між явищами, процесами, а також здобуття нової інформації щодо об'єкта та предмета дослідження.

На думку всесвітньовідомого вченого І. Канта, методологія є не просто набором окремих методів, а системою дій, операцій і засобів, що використовуються у процесі пізнання, а також вчення про ці методи. Тобто методологія має метарівень, адже її завдання полягає не лише у вивченні самого об'єкта, а й у дослідженні знань про нього, а також у розкритті шляхів і засобів, якими ці знання отримуються [24].

Методологія наукового дослідження визначає підходи, інструментарій і принципи, за допомогою яких досягається поставлена мета та здобуваються об'єктивні результати. У загальнонауковому розумінні методологія – це концептуальний виклад мети, змісту і методів дослідження, що забезпечує отримання максимально об'єктивної, точної та систематизованої інформації про предмет пізнання.

Інакше кажучи, методологія охоплює систему наукових принципів і методів, на яких базується дослідження, та визначає вибір відповідних засобів і прийомів для досягнення наукової мети.

Методологія як наукова категорія виконує низку важливих *функцій*, що забезпечують ефективність дослідницької діяльності. Зокрема:

- вона визначає інструментарій для отримання наукового знання, що відображає змінність і розвиток досліджуваних процесів і явищ;
- слугує основою для вибору оптимального шляху досягнення поставленої дослідницької мети;
- сприяє комплексному охопленню інформації про об'єкт пізнання;
- дозволяє інтегрувати нові знання у вже сформовану наукову систему;
- забезпечує уточнення, розвиток і впорядкування термінологічного апарату науки;
- формує цілісну систему наукових уявлень про об'єктивну реальність та виступає аналітичним інструментом у процесі наукового пізнання [25].

У контексті юридичної науки методологія дослідження включає загальнотеоретичні підходи, загальнонаукові методи, спеціально-юридичні методи, а також міждисциплінарні підходи, що враховують специфіку об'єкта пізнання.

Правильний добір методологічного інструментарію має ключове значення, оскільки комплексне використання різноманітних методів забезпечує повне і всебічне вивчення правових явищ. Застосування широкого спектру методів на основі їх взаємодоповнюваності дозволяє поєднати традиційні юридичні методи з новими позаюридичними підходами до розуміння правової реальності [26].

Таким чином, методологія дослідження адміністративно-правового регулювання видавничої справи є багатоаспектною і враховує як внутрішні (правові) методи пізнання, так і зовнішні, міждисциплінарні підходи, що разом забезпечують об'єктивність та наукову новизну одержаних висновків.

Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні використано комплекс загальнонаукових методів. Зокрема, застосовується *метод аналізу*, який дає змогу розчленувати предмет дослідження на складові елементи – проаналізувати нормативно-правові акти, що регулюють видавничу справу, виокремити їхні ключові положення та виявити проблемні аспекти.

На основі отриманих результатів аналізу за допомогою *методу синтезу* здійснено об'єднання цих елементів для формулювання цілісного уявлення про систему адміністративно-правового регулювання у сфері видавничої діяльності.

Індуктивний метод використовується для узагальнення наукових положень і практики правозастосування: від вивчення окремих випадків та правових норм – до формулювання загальних висновків щодо тенденцій розвитку видавничої галузі.

У свою чергу, *дедуктивний метод* дає можливість перевірити висунуті загальнотеоретичні припущення на матеріалі конкретних правових ситуацій у видавничій сфері, тобто від загального знання перейти до пояснення окремих фактів і казусів.

Також у дослідженні адміністративно-правового регулювання видавничої справи використовується *моделювання* – побудова абстрактних моделей та ситуацій, що імітують функціонування механізму адміністративно-правового регулювання видавничої справи. Метод моделювання дозволив уявно прогнозувати наслідки внесення змін до законодавства, конструювати оптимальну модель правового регулювання (зокрема, шляхом розробки пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правової бази) та перевіряти ефективність таких пропозицій на теоретичному рівні [27].

Комплексне застосування зазначених загальнонаукових методів забезпечило глибоке і різнобічне пізнання предмета дослідження.

У дослідженні адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні використовуються й спеціально-юридичні методи дослідження. Дослідження ґрунтується на системі спеціальних методів, притаманних юридичній науці, які були використані для аналізу саме правових аспектів видавничої справи.

Насамперед застосовується *формально-юридичний (нормативно-догматичний) метод*, традиційний для галузі адміністративного права. Цей метод дозволяє детально вивчити зміст нормативно-правових актів, що регулюють видавничу справу, проаналізувати їх структуру, юридичні конструкції та терміни, а також здійснити тлумачення правових норм. Формально-юридичний метод, спираючись на закони логіки, дає можливість класифікувати основні правові поняття, виявляти внутрішню будову правових явищ і уникати суперечностей у регулюванні [27].

Застосування цього методу забезпечує коректність правової термінології та узгодженість висновків із чинним законодавством.

Порівняльно-правовий метод (метод юридичної компаративістики) використано для зіставлення нормативно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні та за кордоном, а також для порівняння різних моделей державного впливу на видавничу сферу. Порівняльний аналіз дозволяє виявити спільні риси та відмінності у правовому забезпеченні видавничої справи, встановити переваги і недоліки вітчизняного регулювання у співставленні з міжнародними підходами [27].

Результати застосування порівняльно-правового методу сприяють формуванню обґрунтованих рекомендацій щодо запозичення позитивного зарубіжного досвіду та уникнення помилок, яких припускалися в інших правових системах.

Історико-правовий метод відіграє важливу роль у з'ясуванні генезису та еволюції правового регулювання видавничої справи. Аналіз нормативного матеріалу в його хронологічному розвитку (від зародження державної видавничої політики, через радянський період до сучасного стану

законодавства) дозволяє простежити етапи становлення адміністративно-правового регулювання видавничої галузі, виявити причинно-наслідкові зв'язки між історичними подіями та змінами у правових нормах, а також врахувати історичний досвід при формуванні сучасних пропозицій [30, с. 64].

Системно-структурний метод застосовується для розгляду адміністративно-правового регулювання видавничої справи як цілісної системи. Зокрема, видавнича справа аналізується як комплекс взаємопов'язаних елементів (норм права, інституцій, правовідносин), що утворюють певну структурну цілісність, що дозволяє визначити місце норм, які регулюють видавничу діяльність, у системі адміністративного права та інформаційного законодавства, з'ясувати внутрішню структуру механізму правового регулювання (суб'єкти, об'єкти, форми реалізації норм тощо) та виявити системні зв'язки між різними нормативними актами у цій сфері [29].

Застосування системно-структурного підходу забезпечує цілісне бачення предмета дослідження і дає змогу оцінити узгодженість та ефективність правових норм у їх сукупності.

Метод правового моделювання використовується для прогнозування та проектування напрямів розвитку законодавства у видавничій сфері. Спираючись на результати попередніх методів, формулюється модель оптимального адміністративно-правового режиму регулювання видавничої справи, яка враховує інтереси держави в інформаційній сфері, потреби суспільства в доступі до друкованої продукції та забезпечує баланс між свободою видавничої діяльності і необхідним державним контролем. За допомогою правового моделювання обґрунтовуються конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства (наприклад, внесення змін до Закону України «Про видавничу справу» та пов'язаних підзаконних актів) та оцінено їх можливий вплив на практику.

Таким чином, спеціально-юридичні методи дозволили всебічно дослідити правові аспекти предмета, інтерпретувати норми, порівняти різні правові системи, врахувати історичний контекст, побачити правове

регулювання як систему та запропонувати науково обґрунтовані шляхи його вдосконалення.

У дослідженні адміністративно-правового регулювання видавничої справи особливе місце займають міждисциплінарні підходи.

Окрім суто юридичних методів, у дослідженні використовується міждисциплінарний підхід, зумовлений комплексним характером видавничої справи як об'єкта дослідження. Видавнича діяльність має інформаційний, культурний та політико-управлінський виміри, тому їх врахування є необхідним для глибокого розуміння предмета. Зважаючи на це, методологія дослідження інтегрує знання з інших галузей – інформаційної безпеки, культурології та політології.

Зокрема, з позицій *інформаційної безпеки* аналізується, як адміністративно-правове регулювання видавничої діяльності впливає на захист інформаційного простору держави. Враховано питання запобігання поширенню через видавничі канали інформації, що може загрожувати національній безпеці або порушувати інформаційні права громадян (наприклад, механізми контролю за видавництвом екстремістських матеріалів, дотримання вимог щодо обов'язкового примірника, захисту авторських прав тощо). Комплекс заходів інформаційної безпеки розглядається у дослідженні як невід'ємна частина державної політики у сфері видавничої справи, що доповнює правове регулювання.

З точки зору *культурологічного підходу* враховується, що видавнича справа є складовою культурної сфери. Дослідження звертається до питань впливу правового регулювання на розвиток національної культури, книговидання, популяризацію літературної спадщини, забезпечення плюралізму думок тощо. Регуляторні механізми оцінюються з позицій їх здатності створювати умови для культурного розмаїття і доступності інформації, а також з огляду на необхідність збереження культурної ідентичності та підтримки українського книговидавця в умовах глобалізації.

Водночас залучено і *політологічний підхід* – видавнича справа розглядається крізь призму державної інформаційної політики та управлінських рішень. Аналізується роль органів публічної адміністрації у регулюванні видавничого сектора, співвідношення державного контролю і саморегуляції галузі, вплив політичних факторів (зокрема, свободи слова, цензурних обмежень, пріоритетів державної інформаційної політики) на зміст і напрям правового регулювання [28].

Міждисциплінарні підходи дозволили вийти за межі вузько-нормативного аналізу і побачити досліджувану проблему в ширшому соціальному контексті. Така інтеграція знань з різних сфер сприяє більш об'єктивному і збалансованому висвітленню питань видавничої справи, оскільки враховує не лише правові вимоги, а й інформаційні ризики, культурні цінності та політико-адміністративні реалії.

Відповідно, застосування міждисциплінарного підходу узгоджується із сучасними тенденціями методології правових досліджень, що передбачають поєднання традиційних юридичних методів із даними суміжних наук для повнішого розкриття сутності правових явищ [27].

Варто зазначити, що проведення наукового дослідження базується на дотриманні певних методологічних принципів, які гарантують об'єктивність і достовірність результатів.

У дослідженні адміністративно-правового регулювання видавничої справи ключовими виступають принцип історизму, принцип наукової об'єктивності, принцип системності та принцип комплексності.

Принцип історизму вимагає розглядати об'єкт у його розвитку та еволюції. Дотримання цього принципу забезпечує врахування історичних етапів у становленні видавничої справи та дозволяє проаналізувати сучасний стан регулювання з урахуванням минулого досвіду.

Принцип наукової об'єктивності передбачає неупередженість і спирання на факти. У ході дослідження він реалізований через використання офіційних джерел (законів, підзаконних актів, статистичних даних),

верифікацію інформації та критичний аналіз різних точок зору, що унеможливило суб'єктивне викривлення результатів.

Принцип системності (цілісного підходу) означає розгляд об'єкта як системи з взаємопов'язаними елементами. Цей принцип реалізовано шляхом аналізу адміністративно-правового регулювання видавничої справи як комплексу норм, процедур та інституцій, що взаємодіють між собою. Системний підхід дозволив узгоджено дослідити всі основні компоненти механізму правового регулювання і з'ясувати їх роль у забезпеченні ефективного функціонування видавничої галузі.

Принцип комплексності полягає у необхідності всебічного охоплення проблематики, розгляду явища з різних боків. Відповідно до цього принципу дослідження проводиться з урахуванням юридичних, управлінських, інформаційних та культурних аспектів видавничої справи, що дає змогу отримати глибший і більш збалансований аналіз. Комплексний підхід проявився і у поєднанні різних методів: тільки синтез результатів, здобутих за допомогою всіх зазначених методів, дозволив адекватно та повно розкрити сутність і особливості предмета дослідження.

Дотримання зазначених принципів забезпечує наукову чесність дослідження, логічність її побудови та відповідність зроблених висновків реальним характеристикам об'єкта.

Як вірно вказує В. Шпак, вибір методологічного інструментарію зумовлений необхідністю комплексного аналізу предмета дослідження. Видавнича галузь переживає низку економічних, соціальних, політичних, культурологічних проблем. Продукт її діяльності - не тільки товар для задоволення інформаційних, пізнавальних чи культурних потреб, але й важливий інструмент формування національного інформаційного простору – елемента безпеки держави. Крім того, книжка, газета, журнал є своєрідними фіксаторами своєї епохи, джерелом розуміння історико-культурної реальності, віддзеркаленням суспільних цінностей, ідеологій та політичних пріоритетів певного часу. Вони не лише зберігають факти, події, мови та

стилі мислення, а й впливають на формування світогляду, ідентичності та національної пам'яті [30, с. 66].

У зв'язку з цим адміністративно-правове регулювання видавничої сфери набуває особливого значення, адже воно має забезпечити не тільки економічну ефективність діяльності суб'єктів видавничої справи, а й гарантувати відповідність їхньої продукції суспільним інтересам, законодавству, вимогам національної безпеки, інформаційної політики та мовної політики держави.

Порушена тема є об'єктом вивчення як науковців-правників й економістів, так й дослідників багатьох інших галузей гуманітарного напрямку. І кожен із них звертається до феномена видавничої справи з позицій своїх вузькоспеціалізованих пізнавальних інтересів. Інтеграція знань різних наук та їх методів для аналізу зазначеної проблематики дає змогу перейти від суб'єктивних вражень про різні аспекти видавничої справи до точніших об'єктивних оцінок і висновків [30, с. 67].

Таким чином, методологічний інструментарій дослідження має відповідати потребі в глибокому, багатовимірному аналізі цього феномену.

З огляду на це, вибір всіх вищезазначених методів і підходів зумовлений цілями та специфікою досліджуваної проблематики. Їх гармонійне поєднання надає можливість всебічно висвітлити тему адміністративно-правового регулювання видавничої справи та досягти поставленої дослідницької мети. Так, використання загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, моделювання) дозволяє глибоко проникнути в сутність правових явищ, структурувати інформацію і сформувати цілісну картину досліджуваного об'єкта. Спеціально-юридичні методи (формально-юридичний, порівняльно-правовий, історико-правовий, системно-структурний, правового моделювання) безпосередньо спрямовані на розкриття правових аспектів теми, забезпечивши коректний аналіз законодавства, порівняння різних правових систем, врахування історичного досвіду та системний огляд нормативного масиву. Міждисциплінарні

підходи розширили межі дослідження, уможлививши врахування зовнішніх факторів (інформаційних, культурних, політичних), які впливають на видавничу сферу, та таким чином підсилюючи обґрунтованість і актуальність зроблених висновків. Дотримання принципів історизму, об'єктивності, системності й комплексності гарантує, що дослідження проводиться на міцних наукових засадах, а отримані результати відповідають критеріям достовірності та повноти.

У результаті використання всього арсеналу методів дослідження дає змогу виконати всі поставлені завдання, досягти мети роботи та сформулювати висновки і пропозиції, які відзначаються належним рівнем наукової обґрунтованості.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження історії становлення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні засвідчує тісний взаємозв'язок між політичними умовами, рівнем національної самосвідомості та формами державного впливу на сферу книговидання. Від ранніх часів, коли видавнича діяльність здійснювалася у межах церковно-релігійних інституцій без прямого державного регулювання, до періоду повної монополізації радянською владою і подальшого переходу до ринкової моделі в незалежній Україні, ця галузь постійно перебувала під впливом правових та адміністративних змін.

З аналізу історичних етапів чітко видно, що адміністративно-правове регулювання видавничої справи в різні часи мало різну мету: від захисту культурних і духовних цінностей – до інструменту ідеологічного контролю. Лише в умовах незалежності Україна отримала змогу формувати власну нормативно-правову базу, орієнтовану на підтримку української мови, національного книговидання та свободи слова. Історичний досвід свідчить про важливість правового забезпечення видавничої галузі як ключової

складової інформаційної безпеки, культурного розвитку та збереження національної ідентичності.

2. Видавнича справа в Україні є системним і багатокомпонентним явищем, яке охоплює усі етапи створення, виробництва та розповсюдження видавничої продукції – від авторського задуму до передачі видання читачеві. Ця сфера виконує не лише культурно-інформаційну функцію, а й є інструментом реалізації конституційних прав громадян на свободу думки, слова та доступ до інформації.

Водночас, з огляду на суспільну значущість видавничої продукції, що впливає на формування громадської думки, ціннісних орієнтирів і навіть національної безпеки, держава не може залишати цей сектор поза правовим полем. Саме тому видавнича діяльність розглядається як об'єкт адміністративно-правового регулювання, що включає систему норм, інституцій та механізмів державного управління.

Правове впорядкування у цій сфері забезпечує необхідний баланс між свободою творчості та необхідністю протидії пропаганді, мові ворожнечі, поширенню недостовірної інформації або іншого контенту, що суперечить публічним інтересам. Нормативно-правові акти у цій сфері встановлюють правовий статус учасників видавничого процесу, принципи організації їх діяльності, умови державної реєстрації та вимоги до змісту і якості видавничої продукції.

Таким чином, видавнича діяльність – це не лише прояв економічної активності чи творчої ініціативи, а важливий елемент національної інформаційної, культурної та безпекової політики держави. Її належне адміністративно-правове регулювання сприяє розвитку вітчизняного книговидання, утвердженню мовної ідентичності, підтримці культури читання та формуванню громадянського суспільства в Україні.

3. Методологія дослідження є однією з ключових складових наукового пізнання, що забезпечує логіку, послідовність і наукову обґрунтованість одержаних результатів. У рамках дослідження адміністративно-правового

регулювання видавничої справи методологічний інструментарій охоплює широкий спектр підходів і методів – від загальнонаукових до спеціально-юридичних і міждисциплінарних.

Комплексне використання методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції та моделювання дозволило отримати цілісне уявлення про предмет дослідження, глибше зрозуміти структуру нормативно-правової бази та виявити її прогалини. Спеціально-юридичні методи дали змогу проаналізувати норми законодавства, провести їх класифікацію, історичну еволюцію та порівняння з іноземним досвідом. Застосування міждисциплінарного підходу забезпечило глибший рівень аналізу – з урахуванням інформаційної, культурної та безпекової складової видавничої сфери.

Дотримання принципів наукової об'єктивності, історизму, системності та комплексності стало гарантією достовірності одержаних висновків. У підсумку, саме поєднання зазначених методів дозволило забезпечити не лише наукову повноту дослідження, а й сформулювати практично значущі рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання видавничої діяльності в Україні.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правова база видавничої справи в Україні

Нормативно-правове регулювання видавничої справи в Україні пройшло глибоку еволюцію від здобуття незалежності у 1991 році до сьогодні. За цей період було сформовано правову базу, що ставить за мету забезпечити свободу діяльності друкованих засобів масової інформації та книговидавництва, гарантувати свободу слова й доступ громадян до інформації, а також передбачає державну підтримку видавничого сектору. Законодавчі зміни відбувалися поступово, в хронологічній послідовності, відображаючи суспільно-політичні трансформації і міжнародні зобов'язання України.

Варто зазначити, що з проголошенням незалежності 24 серпня 1991 року Україна успадкувала від Радянського Союзу систему державного контролю над інформацією і видавничою діяльністю. Тож першочерговим завданням стало скасування цензурних обмежень та створення умов для свободи преси.

Вже у жовтні 1991 року Державним комітетом України по пресі були скасовані радянські заборони та обмеження на випуск наукових і навчальних видань навчальними закладами, науковими установами, бібліотеками, музеями [1; 31].

У січні 1992 року функції колишнього Головного управління з охорони державних таємниць у пресі (радянського органу цензури «Главліт») були істотно обмежені – цей орган відтоді лише забезпечував охорону відомостей, заборонених до опублікування законом (державної таємниці), і не здійснював жодного контролю за ідеологічним змістом публікацій [32, с. 83].

Фактично, було проголошено відмову від цензури: відповідно до нових підходів, органи влади не втручалися в зміст друкованої продукції. Ці кроки стали реалізацією положень Декларації про державний суверенітет (1990) та Акта проголошення незалежності України, що орієнтували на демократизацію інформаційної сфери.

Паралельно із демонтажем цензурних інституцій молода держава почала створювати правову основу для свободи слова та видавничої діяльності. Ще до ухвалення нової Конституції було прийнято низку законів, які заклали фундамент інформаційного права незалежної України. Ключовими серед них стали Закон України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII та Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року № 2782-XII.

Закон «Про інформацію» визначив основні принципи інформаційних відносин, встановив право громадян на інформацію і обов'язки держави щодо забезпечення доступу до неї [45].

Закон «Про друковані засоби масової інформації (пресу)» (далі – Закон про пресу) вперше створив правові основи діяльності друкованої преси в Україні та встановив державні гарантії її свободи відповідно до Конституції та міжнародно-правових документів, визнаних Україною [53].

Цей закон закріпив свободу заснування друкованих видань, визначив порядок їх державної реєстрації, права та обов'язки редакцій, журналістів, засновників, а також недопустимість цензури і втручання державних органів у творчу діяльність преси. Фактично, з ухваленням Закону про пресу було юридично підтверджено, що цензура в Україні заборонена, що згодом було прямо зафіксовано в Конституції 1996 року і що держава гарантує вільну діяльність друкованих ЗМІ.

Таким чином, уже в перші роки незалежності були закладені основи для свободи видавничої діяльності. Закони 1992 року забезпечили правові гарантії свободи слова та друку, що стало необхідною передумовою розвитку незалежних видань. Важливо зазначити, що ці національні кроки

узгоджувалися з міжнародними стандартами: Україна як правонаступниця СРСР залишалася учасником Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. (стаття 19 якого гарантує свободу вираження поглядів), а згодом взяла на себе зобов'язання за Європейською конвенцією з прав людини 1950 р. (стаття 10 – свобода вираження). Закон про пресу прямо передбачив, що його положення діють у відповідності з актами чинного законодавства і визнаними Україною міжнародно-правовими документами [33], закріплюючи верховенство міжнародних стандартів свободи слова.

Прийняття у червні 1996 року Конституції України стало наступним визначальним етапом у закріпленні свободи слова та видавничої справи на найвищому рівні. Основний Закон містить норми прямої дії, що гарантують фундаментальні права у цій сфері. Зокрема, стаття 34 Конституції проголошує право кожного громадянина на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [54].

Це положення де-факто дозволяє кожному займатися видавничою діяльністю, оскільки випуск друкованої інформації є формою реалізації свободи вираження та поширення інформації. Стаття 15 Конституції встановила, що в Україні цензура заборонена, і тим самим конституційно унеможливила повернення державного контролю над змістом публікацій [54].

Окрім того, стаття 10 Конституції визначила українську мову державною і водночас гарантувала вільний розвиток мов національних меншин – це мало значення і для мовної політики у видавничій сфері. Стаття 54 Конституції гарантувала громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав та інтересів творчих діячів, що створило конституційну основу для охорони результатів видавничої діяльності (творів, книг) [54].

Таким чином, Конституція 1996 року заклала непорушні засади: свобода слова і друку, заборона цензури, підтримка творчості і визначення мовних принципів – усе це стало орієнтиром для подальшого розвитку спеціального законодавства про видавничу справу.

Після ухвалення Конституції було продовжено розбудову галузевого інформаційного законодавства. Ще 1992 року діяв базовий Закон «Про інформацію» [44], але у наступні роки він потребував оновлення у зв'язку з новими конституційними нормами та міжнародними вимогами. В цей період було прийнято низку актів, що доповнювали правове поле у видавничій сфері. Зокрема, заслуговує на особливу увагу Закон України «Про авторське право і суміжні права», ухвалений 23 грудня 1993 року (набув чинності в лютому 1994 р.) [61].

Відповідний закон встановив правову охорону літературних і художніх творів, важливу для видавців і авторів, та був розроблений із врахуванням міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності.

Він забезпечив імплементацію положень Бернської конвенції про захист літературних і художніх творів та інших міжнародних угод, продовжив строк охорони авторських прав до 50 років (згодом – 70 років, відповідно до європейських стандартів) і ввів поняття «піратство» та «плагіат» щодо видавничої продукції.

Таким чином, до середини 1990-х років в Україні сформувалася базова законодавча інфраструктура видавничої діяльності: діяли конституційні гарантії, закон про пресу, закон про інформацію та авторсько-правове законодавство, які в сукупності створили сприятливі умови для розвитку видавничого сектору на демократичних засадах.

Наприкінці 1990-х виникла потреба систематизувати правове регулювання безпосередньо у видавничій галузі, зокрема книговидання та розповсюдження друкованої продукції, адже попередні акти охоплювали радше загальні інформаційні відносини і пресу. Враховуючи це, Міністерство

інформації України у 1995–1997 роках розробило проект спеціального закону про видавничу справу [32, с. 84].

Результатом цієї роботи стало ухвалення Верховною Радою 5 червня 1997 року Закону України «Про видавничу справу» № 318/97-ВР, підписаного Президентом Л.Кучмою [8].

Відповідний Закон закріпив на законодавчому рівні основні засади організації видавничої діяльності в Україні. Згідно з його преамбулою, він визначає загальні принципи видавничої справи, регулює порядок організації та здійснення видавничої діяльності, виготовлення і розповсюдження видавничої продукції, а також встановлює умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи.

Законом 1997 року були дані правові визначення ключових термінів: видавнича діяльність, видавництво, видавець, видавнича продукція, тираж, розповсюджувач, тощо.

Він визначив суб'єктів видавничої справи – до них віднесено видавців, виготовлювачів та розповсюджувачів видавничої продукції. Встановлено, що суб'єктами можуть бути як українські, так і іноземні фізичні та юридичні особи [8; 31].

Важливо також, що закон запровадив Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції – всі видавничі суб'єкти зобов'язані були пройти державну реєстрацію і отримати відповідне свідоцтво перед початком діяльності [31].

Це забезпечило державний облік учасників ринку та певний нагляд за галуззю, водночас закон заборонив здійснення «цензорського» контролю за їх продукцією. Встановлено також виключення – без внесення до реєстру можуть здійснювати видавничу діяльність органи державної влади для публікації офіційних матеріалів, а також установи, що випускають неперіодичні видання про свою діяльність для безоплатного розповсюдження.

Закон «Про видавничу справу» закріпив основні права та обов'язки учасників видавничого процесу: видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і замовників. Він також визначив обмеження у видавничій справі – зокрема, заборонено виготовлення і поширення видань, що пропагують насильство, розпалюють міжетнічну ворожнечу, посягають на права людини тощо (ці обмеження корелювали зі статтею 37 Конституції щодо заборони пропаганди війни, насильства, та дискримінації).

Окремо закон визначив питання мови у видавничій справі, базуючись на Конституції: видавнича продукція в Україні може виходити державною мовою, мовами національних меншин та іншими мовами, але обов'язково дотримуючись мовного законодавства (на момент 1997 р. діяв Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» 1989 р., який гарантував право друкуватися рідною мовою). У перспективі мовне питання буде деталізоване окремими законами. Прийняття спеціального закону про видавничу справу мало величезне значення. Цей акт став найважливішим чинником формування нової, ринкової видавничої системи України, яка докорінно відрізнялася від радянської.

По-перше, було визначено пріоритети державної політики в галузі книговидання – закон проголосив підтримку національно-культурного розвитку через книговидання.

По-друге, створено комплексну систему державного регулювання видавничої галузі – від реєстрації суб'єктів до контролю за виконанням ними вимог закону. Раніше фрагментарність нормативної бази і відсутність єдиного координаційного органу призводили до дисбалансу: потреби суспільства у друкованій продукції (культурні, освітні, наукові) не забезпечувалися належним чином.

Новий закон заклав основу для усунення цих прогалин, стимулював розвиток приватних і державних видавництв на засадах незалежності від політичних органів та свободи творчості.

Після ухвалення закону «Про видавничу справу» нормативно-правова база галузі продовжувала розвиватися. На виконання норм цього закону Кабінет Міністрів затвердив підзаконні акти щодо порядку ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів. Державний комітет інформаційної політики (який прийшов на зміну Мінінформу) почав здійснювати реєстрацію видавців та контроль за дотриманням ними законодавства.

Водночас, сам закон не залишався статичним – упродовж 2002–2020 років він постійно удосконалювався шляхом внесення змін і доповнень.

Зміни були обумовлені як практичними потребами галузі, так і необхідністю приведення норм у відповідність до нових соціально-економічних реалій та міжнародних стандартів. Серед важливих доповнень до Закону про видавничу справу варто відзначити:

Закон №3047-III від 7 лютого 2002 року, яким, зокрема, уточнено положення про державний нагляд за поліграфічною базою та діяльністю Державної наукової установи «Книжкова палата України». Змінами 2002 р. було визначено завдання Книжкової палати щодо аналізу стану видавничої продукції, ведення державної бібліографії, статистики книговидавання та контролю за надходженням обов'язкових примірників [32, с. 85], що відобразило статус Книжкової палати як національного центру бібліографічного обліку та статистичного моніторингу ринку.

Закони №762-IV та №1268-IV (травень та листопад 2003 року), якими було внесено зміни, пов'язані з державними гарантіями підтримки книговидавання. В цей період набув чинності спеціальний Закон України «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» від 6 березня 2003 року № 601-IV, що передбачив систему державної допомоги видавництвам для випуску соціально значущих видань. На підтримку й розвиток цих ідей у закон «Про видавничу справу» були імплементовані норми про пріоритетність випуску «суспільно необхідних видань» та взаємодію з державними цільовими програмами.

Закони 2004–2005 років (№1407-IV, №2707-IV, №2855-IV), спрямовані на спрощення підприємницької діяльності у видавничій сфері. Зокрема, було вдосконалено процедури реєстрації суб'єктів: впроваджено принцип мовчазної згоди при видачі свідоцтва, скорочено строки розгляду заяв. Це полегшило вихід на ринок нових видавництв.

Закон №521-VI від 18 вересня 2008 року, яким були враховані зміни інформаційного середовища, пов'язані з появою електронних видань. Визначення «видавнича продукція» було розширене, щоб охопити електронні (цифрові) видання, які стали набирати популярності [35].

Фактично, законодавець підготував ґрунт для регулювання інтернет-видань і електронних книг у рамках загальної видавничої політики.

У 2020–2025 рр. спостерігається суттєве оновлення Закону України «Про видавничу справу», спрямоване на приведення норм у відповідність до новітніх викликів, зумовлених воєнними, цифровими та культурно-лінгвістичними чинниками.

Так, Законом №2313-IX (2022 р.) легітимовано автоматизовану систему «Книжки на ринку», яка стала обов'язковою умовою для участі у держзамовленнях, поповненні бібліотечних фондів, забезпеченні контролю за обігом видавничої продукції [36].

Надзвичайно вагомими є положення, що виникли внаслідок повномасштабного вторгнення РФ (Закон №2309-IX, 2022 р.; №4017-IX, 2024 р.). Запроваджено дозвільну систему на ввезення російськомовної продукції, обмеження щодо авторів-громадян РФ, створено Реєстр продукції антиукраїнського змісту. Такі заходи мали на меті інформаційне очищення та національну безпеку.

Змінами 2022 р. та подальшими нормами уточнено вимоги щодо оформлення українською мовою всіх видань, які поширюються в Україні, а також зафіксовано державні преференції для суб'єктів, що видають продукцію державною мовою або мовами корінних народів.

У новітній редакції Закону було значно конкретизовано механізми державної підтримки видавців, зокрема: відшкодування витрат на оренду приміщень книгарень; податкові пільги для видавництв, що випускають продукцію для осіб з порушеннями зору; визначення чітких параметрів державного замовлення, включаючи публічні закупівлі на основі експертних висновків (ст. 26-1 Закону).

Законом № 4017-IX від 10.10.2024 року було оновлено процедури ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції. Серед основних новацій слід виділити: перехід до електронного ведення реєстру, що забезпечує взаємодію з іншими інформаційними системами; цифрове подання заяв на внесення до реєстру відповідно до Закону «Про адміністративну процедуру»; безстрокова безоплатна видача свідоцтв. Відповідні зміни відобразили загальну тенденцію до цифровізації публічних послуг та відповідають курсу на дерегуляцію і спрощення ведення бізнесу у видавничій сфері [37].

Необхідно вказати, що комплексне оновлення законодавства в перше десятиліття незалежної України також включало ухвалення суміжних актів. Одним із них став Закон України «Про обов’язковий примірник документів» від 9 квітня 1999 року № 595-XIV, що наблизив українську систему депозитарію видань до світових стандартів. Цей закон визначив правові засади функціонування системи обов’язкового примірника – кожен видавець зобов’язаний безоплатно передавати визначену кількість примірників кожного видання провідним бібліотекам та інформаційним органам держави [38].

Впровадження цього механізму гарантувало поповнення національного інформаційного фонду та збереження видавничої продукції у бібліотеках, а також забезпечило статистичний облік випуску видань. Закон неодноразово коригувався, але його суть – гарантувати збереження кожної книги чи газети – залишилася незмінною.

У 2003 році був прийнятий і набрав чинності Закон України «Про захист суспільної моралі» № 1296-IV від 20 листопада 2003 року, який, попри свій універсальний характер, мав вагоме значення і для регулювання видавничої діяльності. Закон охоплював усі сфери поширення інформаційної продукції, що потенційно могла негативно впливати на моральний розвиток особистості, зокрема медіа, рекламу, видовищну продукцію та видавничу сферу [39].

Для суб'єктів видавничої справи зазначений нормативний акт запроваджував чіткі обмеження щодо виготовлення та розповсюдження продукції порнографічного змісту, матеріалів, що пропагують насильство, жорстокість, міжнаціональну, расову чи релігійну ворожнечу. Було також передбачено зобов'язання щодо маркування друкованої продукції віковими обмеженнями, а також формування критеріїв експертної оцінки морального змісту видань.

На виконання положень цього Закону було створено Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, до компетенції якої входив моніторинг змісту інформаційної та видавничої продукції на предмет відповідності морально-етичним нормам, що діяли на той час.

Попри намір регулювати ринок інформаційної продукції в інтересах морального добробуту суспільства, закон згодом зазнав критики з боку правозахисної спільноти та міжнародних організацій через невизначеність термінів, потенційне обмеження свободи вираження поглядів та селективне застосування. У 2015 році Закон було скасовано як такий, що не відповідає демократичним стандартам свободи слова і європейським підходам до регулювання контенту.

Разом із тим, його ухвалення відображало характерну для початку 2000-х років тенденцію до посилення ролі держави у регуляції моральних аспектів публічного простору, включаючи книговидання.

У цілому, у 1997–2004 роках в Україні було сформовано комплексну нормативно-правову основу функціонування видавничої справи, що включала спеціалізований Закон України «Про видавничу справу», підзаконні акти, а також низку суміжних законів – «Про обов’язковий примірник документів», «Про державну підтримку книговидавничої справи», оновлене авторське законодавство, а також законодавство у сфері захисту моралі. Сукупність цих актів регулювала всі ключові аспекти видавничої галузі: від свободи творчості і заснування видавництв – до державного нагляду і фінансової підтримки. Україна також вперше почала впроваджувати адресні програми розвитку видавничої справи, про які йтиметься далі.

На початку 2000-х українська книжкова галузь зіткнулася з економічними труднощами: зросла конкуренція з боку імпортованої (переважно російської) літератури, падала платоспроможність населення, читачі втрачали інтерес до книги. В цих умовах держава вирішила запровадити механізми прямої підтримки вітчизняного книговидання.

Важливим кроком стало прийняття згаданого вище Закону «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003), який передбачив низку стимулюючих заходів: пільгове оподаткування для видавництв, субсидії на випуск суспільно важливих книжок, створення Державного фонду підтримки книговидання. На виконання цього закону Кабінет Міністрів та профільний Держкомтелерадіо (Державний комітет телебачення і радіомовлення, який з 2003 р. став центральним органом у сфері друкованих ЗМІ та видавництва) запровадили Державну програму випуску соціально значущих видань і програму «Українська книга». Як зазначено в офіційних документах, у межах цих програм за кошти державного бюджету фінансувалося видання найважливіших для суспільства книг – довідників, дитячої та освітньої літератури, творів української класики, перекладів світової класики українською тощо [9].

Упродовж першого десятиліття реалізації програми «Українська книга» було видано сотні найменувань видань, які за відсутності державної підтримки, ймовірно, не були б опубліковані. Паралельно діяла Програма випуску соціально значущих видань, орієнтована на забезпечення потреб органів державної влади, системи освіти та науки, зокрема у вигляді енциклопедичних видань, словників, підручників з історії України тощо. Зазначені ініціативи стали можливими завдяки внесенню до Закону України «Про видавничу справу» положень, що передбачають пріоритетність державної підтримки видання окремих категорій продукції, визначених Кабінетом Міністрів України [40].

В законі прямо зазначено, що держава забезпечує сприятливі умови для розвитку видавничої справи і реалізує державні цільові програми розвитку книговидавання. Як наслідок, у бюджеті щороку передбачалися кошти на програми «Українська книга». Хоча обсяги фінансування були обмежені, ця підтримка дала змогу зберегти національне книговидавання в умовах ринкових потрясінь.

Проте з початком фінансово-економічної кризи 2020–2021 рр., спричиненої пандемією COVID-19, а згодом повномасштабної війни РФ проти України, реалізація норм цього закону була фактично заморожена.

Окремі його положення втратили чинність або були тимчасово не застосовуваними через обмеження фінансування у державному та місцевих бюджетах, а також через перегляд пріоритетів державної політики в умовах воєнного стану.

Починаючи з другої половини 2022 року, у зв'язку із загостренням потреб у гуманітарній та інформаційній безпеці, було ініційовано реанімацію законодавчих механізмів підтримки національного книговидавання як важливої частини культурного та інформаційного фронту.

У липні 2023 року було подано законопроект про внесення змін до Закону з метою його оновлення відповідно до нових реалій. Серед запропонованих змін – розширення механізмів підтримки авторів і

перекладачів, запровадження прозорого грантового фінансування, чітке визначення пріоритетів у сфері книговидавання.

Зміни було затверджено у редакції від 22 грудня 2023 року, і з 2024 року закон фактично набув нової юридичної сили, ураховуючи завдання національної безпеки, утвердження української мови та боротьби з російським впливом у гуманітарному просторі.

А ось у сфері періодичної преси діяв інший напрям держпідтримки. Ще у 1997 році було ухвалено Закон України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» №540/97-ВР, яким держава надала податкові пільги друкованим ЗМІ, встановила тарифи на поштову доставку видань за пільговими умовами, а також запровадила додаткові гарантії для журналістів (наприклад, обов'язкове страхування життя журналістів державних і комунальних ЗМІ). Цей закон також заборонив приватизацію державних друкованих ЗМІ, що виконують роль офіційних видань (парламентські, урядові газети) [41].

Хоча з часом в рамках медійної реформи 2015–2016 рр. було здійснено «роздержавлення преси» (комунальні та державні газети в основному перейшли в незалежні руки), у досліджуваний період закон 1997 р. діяв, стримуючи тотальну комерціалізацію суспільно важливих видань. Продовжувала оновлюватися і загальна нормативна база. У 2006–2010 рр. вносилися зміни до законів з урахуванням адміністративної реформи (зміна центральних органів – ліквідація Мінінформполітики, передача повноважень Держкомтелерадіо тощо). Також впроваджено норми щодо прозорості структури власності медіа – друковані ЗМІ зобов'язали оприлюднювати інформацію про засновників і співвласників, щоб запобігти прихованим монополіям на ринку (зміни до Закону про пресу 2003 і 2009 років).

Варто окремо згадати про кримінально-правові аспекти, що вплинули на свободу видавничої діяльності. У 2001 році набув чинності новий Кримінальний кодекс України, в якому було декриміналізовано наклеп (дефамачію) – статті про кримінальну відповідальність за образу та наклеп,

що існували за радянським законодавством, до нового Кодексу не увійшли [42].

Таким чином, від 2001 року притягнення видавців або журналістів до відповідальності за поширені відомості могло здійснюватися лише в порядку цивільного (майнового) позову про захист честі, гідності та ділової репутації.

Відповідний крок був надзвичайно важливим з точки зору європейських стандартів, адже Рада Європи наполягала на декриміналізації наклепу як умови забезпечення свободи слова. Україна, ставши членом Ради Європи в 1995 році, взяла відповідні зобов'язання, і в 2001 р. виконала їх.

Щоправда, у 2012 році була спроба повернути кримінальну статтю за наклеп, але після протестів медіа-спільноти та критики з боку ОБСЄ цей законопроект відкликали.

В підсумку, збереження наклепу в площині цивільного права суттєво знизило ризики тиску на видавців критичних матеріалів і стало ще одним чинником покращення правового клімату для преси.

Таким чином, у період 2005–2013 років законодавство про видавничу справу набуло більш соціально орієнтованого характеру. Держава не лише продовжувала гарантувати свободу друку, а й активно підтримувала видавництва матеріально, намагаючись підняти престиж книги і преси. Були створені правові механізми адресної допомоги видавничій галузі, а також усунуто деякі правові перешкоди (кримінальна відповідальність за публікації, непрозорість власності тощо). Накопичений досвід став основою для наступного етапу – адаптації до європейських стандартів і реагування на нові виклики, які постали після 2014 року.

Події Євромайдану 2013–2014 рр. та підписання Угоди про асоціацію з ЄС зумовили прискорення реформ у сфері свободи слова й інформації. Одним з першочергових кроків стала імплементація європейських принципів прозорості влади і доступу громадян до публічної інформації. Ще напередодні, у січні 2011 року, Україна ухвалила прогресивний Закон «Про

доступ до публічної інформації» №2939-VI, який набув чинності 9 травня 2011 року [43].

Цей закон забезпечив реалізацію ст.34 Конституції щодо права на інформацію та врахував рекомендації Ради Європи. Він встановив процедури подання інформаційних запитів до органів влади, жорсткі строки і вимоги щодо надання відповіді, мінімум підстав для відмови. За оцінками міжнародних організацій, український закон про доступ до публічної інформації став одним із найкращих у світі на час прийняття [44].

Для видавничої сфери опосередковано цей закон сприяв розширенню можливостей журналістів і редакцій в отриманні офіційної інформації для публікацій, а також підвищив загальний рівень відкритості суспільно важливої інформації, що покращило якість контенту друкованих ЗМІ.

Одночасно з цим законом у 2011 році було прийнято в новій редакції базовий Закон «Про інформацію» (№2938-VI від 13.01.2011), який замінив версію 1992 року [45]. Нова редакція врахувала європейські стандарти щодо різновидів інформації, ввела поняття публічної інформації, чітко розмежувала режими відкритої, конфіденційної та таємної інформації. Також були встановлені норми щодо обов'язкового оприлюднення суспільно важливої інформації органами влади (що важливо для роботи журналістів видавничих ЗМІ).

В цілому, пакет інформаційних законів 2011 року був значним кроком у виконанні міжнародних зобов'язань України у сфері свободи інформації – це відзначали в Раді Європи та ОБСЄ. Зокрема, Представник ОБСЄ з питань свободи медіа вітав ухвалення цих законів, назвавши їх «історичним досягненням України у забезпеченні відкритості» [46].

У наступні роки (2014–2015) відбулися зміни, спрямовані на забезпечення прозорості медіавласності та роздержавлення преси.

В 2015 році ухвалено Закон «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» №917-VIII, за яким більшість державних газет і журналів були передані в руки трудових

колективів або приватних інвесторів. Це усунуло конфлікт інтересів, коли органи влади були одночасно регуляторами і власниками ЗМІ, що не відповідало європейським стандартам [47].

Крім того, у 2015 році внесено зміни до Закону про друковані ЗМІ щодо розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів видань (вимоги прозорості структури власності). Такі кроки були продиктовані як внутрішньою логікою реформ, так і зобов'язаннями за Планом дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС, де питання свободи медіа і боротьби з корупцією в інформаційній сфері займали важливе місце [48].

Окремим напрямом законодавчих змін другої половини 2010-х стала мовна політика, яка безпосередньо торкнулася книговидання і преси. Після Революції Гідності було скасовано скандальний Закон «Про засади державної мовної політики» 2012 року (відомий як «закон Ківалова-Колесніченка»), який розширював використання російської мови в регіонах [49]. Натомість постало питання про прийняття нового мовного закону, що закріпив би статус української мови і водночас врахував би європейські стандарти захисту мов меншин (зокрема Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, ратифіковану Україною у 2003 р.).

Після тривалих громадських обговорень 25 квітня 2019 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» №2704-VIII. Цей закон містить спеціальний розділ, присвячений мовам у сфері книговидання і книжкової торгівлі (стаття 26). Згідно з ним, українські видавництва зобов'язані видавати державною мовою не менше 50% всіх назв книг, випущених протягом року, а кожна книжкова крамниця повинна мати не менше 50% асортименту книжкових видань українською мовою. Ці норми набули чинності з 16 липня 2021 року [10].

Вони були спрямовані на підтримку і розвиток українськомовного книговидання, яке історично поступалося російськомовному внаслідок колоніальної мовної політики. Одночасно закон не забороняє видання книг іншими мовами – він лише встановлює квоти як мінімальну частку

українського продукту. Для книжок кримськотатарською, мовами національних меншин, а також видань, надрукованих мовою оригіналу (наприклад, англійські книги в оригіналі), зроблено винятки з правил квотування [50].

Запровадження мовних вимог дало імпульс українським видавцям розширювати каталог книг державною мовою. За даними Книжкової палати України, вже у 2021–2022 роках частка назв книг українською перевищила 80% усіх видань, що значно більше мінімального порогу [51].

Таким чином, можна констатувати позитивний вплив мовного закону на україномовний сегмент ринку. Водночас цей крок викликав невдоволення з боку деяких проросійських сил і був розкритикований Росією, але Україна, виконуючи свої міжнародні зобов'язання щодо захисту державної мови як елементу культурної ідентичності, відстояла дану норму. В контексті євроінтеграції, закон про мову є частиною утвердження української культурної самобутності, що відповідає духу Конвенції ЮНЕСКО 2005 року про захист і заохочення розмаїття форм культурного самовираження, до якої Україна приєдналася. Підтримка книговидання державною мовою кореспондується з цією Конвенцією, яка визнає право держав на впровадження заходів для захисту національного культурного продукту.

Після початку російської агресії в 2014 році (окупація Криму, війна на Донбасі) перед українською державою постало завдання захистити свій інформаційний простір від впливу російської пропаганди та ворожої агітації. Це стосувалося не лише телебачення чи інтернету, а й друкованої продукції, зокрема книг та газет, що надходили з Росії. Російська видавнича продукція історично займала значну частку українського книжкового ринку – до 2014 року близько 60–70% книг, що продавалися в Україні, були видані в РФ [52].

Частина цих видань несла відверто антиукраїнський, імперський зміст. У відповідь Держкомтелерадіо вже у 2015 році почав запроваджувати адресні заборони на ввезення окремих одіозних книг – так, у січні 2015 рішенням держоргану заборонено ввезення 38 найменувань російських книг (авторів

О.Дугіна, Е.Лимонова, С.Глазьева тощо), оскільки їх зміст пропагував ідеологію ненависті, фашизму, сепаратизму і таким чином був елементом гібридної агресії [52].

Наступним кроком стало законодавче обмеження масового імпорту видавничої продукції з держави-агресора. У вересні 2016 року Верховна Рада розглянула відповідний урядовий законопроект і 30 грудня 2016 року він був підписаний Президентом П. Порошенком.

Цей Закон № 1780-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» передбачив запровадження дозволкового порядку ввезення книг з Російської Федерації. Зокрема, заборонялося ввезення на територію України видавничої продукції, що походить з держави-агресора або окупованих територій, без відповідного дозволу Держкомтелерадіо; дозволялося завозити без дозволів не більше 10 примірників для особистого користування [55].

Процедура була така: імпортери повинні були подавати на експертизу макети книг, і спеціальна експертна рада при Держкомтелерадіо оцінювала, чи немає в виданні пропаганди держави-агресора або мови ворожнечі. Лише після позитивного висновку видавався дозвіл на ввезення накладу. Це нововведення фактично ввело фільтр проти проросійської пропаганди в друкованому форматі. За 2017–2021 роки Держкомтелерадіо відмовив у дозволі сотням найменувань книг з РФ, виявивши у них антиукраїнський зміст. Водночас значна кількість нейтральних за змістом книг (художня література, дитячі книжки) продовжували легально імпортуватися, але вже з належною перевіркою. Після повномасштабного російського вторгнення у 2022 році Україна пішла ще далі. У червні 2022 Верховна Рада ухвалила Закон № 2309-IX, яким повністю заборонено ввезення та розповсюдження видавничої продукції з Росії та Білорусі (в тому числі через треті країни), а також заборонено видання творів громадян РФ в Україні (крім тих, хто публічно засудив агресію) [56].

Цей закон був підписаний у 2023 році і набув чинності, встановивши фактичне ембарго на російські книги. Крім того, в Україні почали діяти санкції проти найбільших російських видавництв. Такі жорсткі заходи продиктовані міркуваннями національної безпеки: російська друкована продукція розглядається як інструмент інформаційної війни. Хоча подібні обмеження є доволі безпрецедентними для європейських країн у мирний час, в умовах війни вони виправдані необхідністю захистити суспільство від ворожої пропаганди.

Водночас держава паралельно стимулює імпорт книг з альтернативних джерел (Європа, США) та розвиток власного книговидання, щоб українські читачі не відчували дефіциту якісної літератури. Слід підкреслити, що заходи інформаційної безпеки, як-от обмеження імпорту проросійських книг, намагалися збалансувати зі зобов'язаннями України щодо свободи вираження. Так, заборона стосувалася лише продукції, зміст якої спрямований проти України (чітко визначено критерії антиукраїнського змісту), а не всієї іноземної літератури. Це узгоджується з винятками, дозволеними міжнародним правом: наприклад, ст.10 Європейської конвенції з прав людини допускає обмеження свободи вираження в інтересах національної безпеки або територіальної цілісності. ЮНЕСКО також визнає, що в періоди конфліктів держава може вживати заходів для протидії пропаганді ненависті. Таким чином, український законодавець намагався дотримуватися балансу між захистом демократії і свобод та протидією дезінформації.

Важливою віхою сучасного періоду видавничої справи стало ухвалення комплексного Закону України «Про медіа» №2849-IX від 13 грудня 2022 року. Цей довгоочікуваний закон замінив одразу кілька застарілих актів, у тому числі Закон 1992 року «Про друковані засоби масової інформації (пресу)», що офіційно втратив чинність із запровадженням нового медійного закону [57].

Необхідність такого кроку була зумовлена зобов'язаннями України адаптувати своє законодавство до права ЄС – зокрема, до Директиви ЄС про аудіовізуальні медіапослуги 2018/1808, а також загального прагнення модернізувати регулювання всіх типів медіа (друкованих, електронних, онлайн) в єдиному законодавчому акті. Закон «Про медіа» став результатом багаторічної роботи за участю експертів Ради Європи та ЄС. Як відзначили європейські експерти, його положення в значній мірі відповідають директивам ЄС і стандартам РЄ [58].

Щодо друкованої сфери, новий закон істотно лібералізував регулювання преси. Скасовано обов'язкову державну реєстрацію друкованих ЗМІ як попередню умову їх видання – тепер друковане медіа може виходити без реєстрації, достатньо лише подати повідомлення до регулятора (Національної ради з питань телебачення і радіомовлення) у довільній формі.

Такий підхід відповідає європейській практиці, де друковані видання не ліцензуються. Також закон «Про медіа» спростив вимоги до вихідних даних видань та ліквідував архаїчні норми (напр.: обмеження на розповсюдження закордонної преси без перекладу анотацій українською, що містилися в старому законі).

Вперше на рівні закону врегульовано онлайн-ЗМІ – багато сайтів, що раніше діяли поза правовим полем, тепер можуть стати на облік як онлайн-медіа і матимуть такі ж права і обов'язки, як друковані. Це опосередковано вплинуло й на видавничу справу, оскільки межі між друкованими та електронними виданнями нині розмиті (газети мають веб-сайти, а інтернет-видання можуть друкувати дайджести).

Новий закон, утім, зберіг основні принципи свободи діяльності друкованих видань: заборону цензури, вільне заснування медіа, відповідальність за порушення закону лише через суд. Він гармонізував українські терміни з європейськими: з'явилися визначення «друковане медіа», «редактор», «виробник друкованої продукції» тощо, узгоджені з поняттями директив ЄС. На Національну раду покладено нагляд і за

друкованими медіа – хоча основний акцент її роботи традиційно на телебаченні і радіо, тепер вона може реагувати й на порушення з боку газет/журналів (наприклад, у разі пропаганди війни чи закликів до насильства в друкованому виданні Нацрада може винести припис або звернутися до суду щодо припинення випуску). Таким чином, вперше всі сегменти медіаринку підпали під єдиний регуляторний підхід, що є вимогою сучасної медіа-сфери.

Заміна закону про пресу 1992 року новим законом про медіа символічно завершує цілу епоху в нормативно-правовій базі видавничої справи. Правила, закладені на початку 1990-х, були актуалізовані відповідно до реалій 2020-х і європейських стандартів. Україна, отримавши у 2022 році статус кандидата в члени ЄС, виконала одну з рекомендацій Єврокомісії саме прийняттям Закону про медіа, який «у великій мірі відповідає праву ЄС» [58].

Все це підкреслює тісний зв'язок між розвитком національного законодавства про видавничу сферу та євроінтеграційними процесами.

Варто зазначити, що українська нормативна база видавничої справи постійно корелювалася з міжнародними нормами у сфері свободи слова, доступу до інформації та видавничої діяльності. Становлення правових гарантій свобод друку в Україні відбувалося під впливом фундаментальних міжнародних документів, таких як Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст.19) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (ст.19), які закріплюють право кожного на свободу вираження поглядів. Україна як держава- правонаступниця СРСР зберегла участь у МПГПП і сумлінно виконує його положення, що знайшло відображення і в національному законодавстві – від Конституції до галузевих законів. Зокрема, Закон про пресу 1992 року [33] прямо відсилає до «визнаних Україною міжнародно-правових документів» у сфері свободи слова, тим самим підкреслюючи пріоритетність міжнародних стандартів.

Особливу роль у реформуванні законодавства відіграло членство України в Раді Європи. Вступаючи до РЄ у 1995 році, Україна взяла на себе

низку зобов'язань, серед яких – забезпечити свободу ЗМІ, скасувати цензуру, гарантувати захист журналістів. Ратифікація Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) у 1997 році означала, що стаття 10 ЄКПЛ (свобода вираження) стала частиною української правової системи. Це мало практичні наслідки: українські суди та законодавці повинні враховувати практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах щодо свободи преси. Так, рішення ЄСПЛ спонукали декриміналізувати наклеп (справа «Газета «Право на захист» проти України», 2006 р., та інші), а також стимулювали ухвалення закону про доступ до інформації. Рада Європи через свої експертні висновки впливала на підготовку інформаційних законів – наприклад, закону 2011 р. про доступ, закону 2015 р. про роздержавлення преси, закону 2022 р. про медіа. Експерти Ради Європи неодноразово брали участь у оцінці законопроектів, надаючи рекомендації, щоб українські норми відповідали європейським стандартам .

Такий діалог сприяв підвищенню якості вітчизняних законів і їхньому визнанню на міжнародному рівні. На розвиток української видавничої галузі впливали і норми ЮНЕСКО та інші міжнародні ініціативи у сфері культури та інформації. Україна є членом ЮНЕСКО з 1954 року, тому вона приєдналася до низки конвенцій та рекомендацій цієї організації. Зокрема, ще в 1989 р. (в складі СРСР) Україна долучилася до Флорентійської угоди 1950 року про ввезення освітніх, наукових і культурних матеріалів без мит, яка заохочує вільний обмін книгами в світі. Вже за часів незалежності Україна підтвердила дію цієї угоди, а також приєдналася у 1997 р. до її Найробського протоколу. Це означало зобов'язання не встановлювати мита на імпорт книг і преси, що і виконувалося: до 2014 року імпорт книг в Україну був вільним від мит. Лише у відповідь на агресію довелося тимчасово відступити від цих принципів для захисту національної безпеки.

Іншим документом ЮНЕСКО, що має важливе значення, є Конвенція про охорону та заохочення різноманітності форм культурного самовираження 2005 року, ратифікована Україною у 2010 році [59]. Вона

визнає суверенне право держав проводити політику, спрямовану на підтримку національної культурної індустрії, включаючи книговидавництво.

Закон «Про державну підтримку книговидавничої справи» 2003 р. [9] та мовні квоти 2019 р. цілком відповідають цілям цієї Конвенції – розвивати і поширювати власний культурний продукт (українську книгу) в умовах глобалізації. Крім того, ЮНЕСКО традиційно підтримує свободу вираження – щорічно відзначається Всесвітній день свободи преси (3 травня), і Україна на державному рівні приєднується до цих заходів, що підкреслює її відданість міжнародним принципам свободи слова.

Варто також згадати і про ОБСЄ, зокрема інститут Представника ОБСЄ з питань свободи медіа, який неодноразово здійснював огляд українських законів та практик. Рекомендації ОБСЄ сприяли, наприклад, скасуванню «диктаторських законів» 16 січня 2014 року (серед яких був закон, що криміналізував наклеп та посилював цензуру в інтернеті – він проіснував лише кілька днів і був скасований під тиском громадськості й міжнародної спільноти). Також ОБСЄ постійно моніторила ситуацію з безпекою журналістів в Україні, що вплинуло на посилення кримінальної відповідальності за злочини проти журналістів (у 2015 р. КК доповнено статтею 345-1 щодо погроз і нападів на журналістів). Ці аспекти хоч і не стосуються напряду видавничих процесів, проте створюють правове середовище, в якому працюють видавці та журналісти.

Отже, міжнародно-правові акти та участь України у впливових міжнародних організаціях істотно спрямовували розвиток національного законодавства про видавничу справу. Європейська конвенція з прав людини та стандарти Ради Європи стали головним орієнтиром у забезпеченні свободи преси і удосконаленні медіа-законодавства.

Участь України в міжнародних культурно-правових ініціативах, зокрема в рамках ЮНЕСКО та інших міжнародних конвенцій у сфері охорони культурного різноманіття, послугувала потужним імпульсом для впровадження національних програм підтримки книговидавництва, розвитку

видавничої інфраструктури та правового захисту культурного продукту. Відповідні міжнародні стандарти стали не лише орієнтиром, а й детермінантою формування державної політики у сфері видавничої справи.

Водночас процес європейської інтеграції, зокрема імплементація положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, зумовив розробку і прийняття нових нормативно-правових актів, які системно змінюють правила функціонування національного медіа- і видавничого простору. Яскравим прикладом є Закон України «Про медіа» (2022 р.), що кодифікує норми щодо розповсюдження інформації, встановлює єдині прозорі вимоги до суб'єктів ринку та забезпечує гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, зокрема з положеннями Директиви ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги.

Підводячи підсумки необхідно зазначити, що нормативно-правова база видавничої справи в Україні з 1991 року до сьогодні сформувалася як повноцінна, багаторівнева система, що забезпечує як конституційні свободи, так і необхідне регулювання галузі. Протягом трьох десятиліть Україна пройшла шлях від спадщини радянської цензурної моделі до сучасного європейського законодавства про видавничу діяльність.

На сучасному етапі Україна має одну з найпрогресивніших нормативних баз у сфері доступу до інформації та свободи слова серед пострадянських країн. Це підтверджується рейтингами: за індексом законодавства про доступ (Right to Information Index) український закон стабільно входить у топ-20 у світі; показники свободи преси (Freedom House, «Репортери без кордонів») поступово поліпшувалися на тлі реформ 2010-х [60].

Нинішні виклики – цифровізація, перехід читачів в онлайн, вплив соціальних мереж – ставлять питання подальшого оновлення законодавства. Новий Закон «Про медіа» заклав основу для регуляції інтернет-контенту, проте його практична реалізація ще попереду. У видавничій галузі триває тенденція до інтеграції в єдиний медійний простір, де законодавство повинно

однаково ефективно охоплювати як друковані книги і газети, так і їх електронні версії.

Україна, ймовірно, продовжить адаптацію правової бази до права ЄС – попереду імплементація норм Європейського акта про свободу медіа, Директиви ЄС про цифрові послуги тощо, які вплинуть і на видавничий сегмент.

Таким чином, українське законодавство про видавничу справу за 1991–2025 роки пройшло шлях становлення і зрілості. Воно розвивалося у тісному зв'язку з демократичними перетвореннями в країні та під впливом міжнародних стандартів. Сьогодні ця нормативно-правова база включає Конституцію, низку спеціальних законів і підзаконних актів, а також міжнародні договори, які разом утворюють комплексний механізм регулювання видавничої діяльності.

Забезпечено свободу видавців творити і поширювати інформацію без цензури, водночас створено умови для розвитку галузі (державні програми, захист ринку, підтримка українського продукту). Адаптація до європейських стандартів триває, що особливо актуально в контексті євроінтеграції України. Досвід останніх тридцяти років показує, що належна правова основа може ефективно сприяти поступу видавничої справи навіть у складних умовах, а сам видавничий сектор відіграє важливу роль у зміцненні демократії, культури та інформаційного суверенітету держави.

2.2 Державне регулювання діяльності видавництв та розповсюджувачів друкованої продукції

Державне регулювання видавничою справою в Україні має специфічні особливості, які зумовлені видавничою діяльністю, як специфічним видом господарської діяльності. Наявність у видавничій справі різних видів власності на засоби виробництва обумовлює особливість, напрямки регулювання видавничих процесів. Ця специфіка полягає у подвійному

характері такого регулювання – воно має як адміністративно-правові, так і господарсько-правові риси. Адміністративізм у цьому регулюванні знаходить свій прояв тоді, коли об'єктом адміністративно-розпорядчої діяльності виступає насамперед держава та її уповноважені органи. Така діяльність держави знаходить свій розвиток у декількох загальних напрямках. Це стосується створення системи органів державної виконавчої влади, що здійснюватиме регулювання у сфері видавничих відносин. Також адміністративно-розпорядча діяльність держави виражається в управлінні власністю, яка їй належить у галузі видавничої справи [16, с. 139].

Крім того, адміністративно-правовий механізм регулювання видавничої діяльності реалізується, насамперед, через встановлення обов'язкових вимог до суб'єктів цієї сфери, зокрема щодо порядку їх державної реєстрації, отримання дозволів на ввезення видавничої продукції, дотримання норм мовного законодавства, подання обов'язкових примірників до Книжкової палати України тощо. У цьому контексті держава виступає як інституціональний регулятор, що формує нормативні засади функціонування видавничого ринку, встановлює вичерпний перелік дозволеної та забороненої до розповсюдження продукції, визначає правові межі щодо захисту суспільної моралі, гарантування прав споживачів інформації, недопущення мови ворожнечі, пропаганди насильства чи агресії.

Паралельно, господарсько-правова природа видавничих правовідносин виявляється у їх приватноправовому, договірному та економічному змісті. Значна частина взаємодії між учасниками ринку реалізується через укладення цивільно-правових договорів – зокрема, договорів авторського замовлення, поліграфічного виготовлення продукції, дистрибуції, співпраці з редакціями ЗМІ, а також інших форм взаємин на підставі договору.

У цьому аспекті держава виконує не фіскальну чи наглядову функцію, а виступає гарантом правової визначеності, забезпечуючи рівність сторін, захист прав інтелектуальної власності, дотримання умов господарської конкуренції. Відповідні правовідносини регулюються нормами

Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, спеціальним законодавством, зокрема Законом України «Про видавничу справу», а також нормами авторського та ліцензійного права, що визначають правовий режим майна, правочинів, використання результатів творчої діяльності тощо.

Таким чином, подвійна природа державного регулювання видавничої галузі обумовлює потребу у комплексному підході до формування правової політики – із поєднанням публічно-правових механізмів впливу та дотриманням принципів свободи підприємництва, конкуренції й договірної автономії суб'єктів ринку.

Регулювання діяльності видавництв і розповсюджувачів друкованої продукції в Україні здійснюють декілька основних державних органів. Їхні повноваження і функції визначені законом, а ефективна координація між ними багато в чому визначає результативність державної політики в галузі.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) – центральний орган виконавчої влади, що традиційно відіграє ключову роль у сфері видавничої справи. Попри свою назву, Комітет опікується не лише телебаченням і радіомовленням, а й інформаційною та видавничою сферою загалом.

Згідно з Положенням про Держкомтелерадіо [62], його основними завданнями є участь у формуванні та реалізації державної політики в інформаційній та медійній галузях, включно з пресою та книговидаванням. Історично, з 1990-х років Держкомтелерадіо (раніше – Держкомінформ) здійснював реєстрацію друкованих ЗМІ та видавців: саме цей орган видавав свідоцтва про реєстрацію газет і журналів, а також вів Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів (відповідно до закону про видавничу справу). Після адміністративних реформ 2010-х років частина функцій перейшла до Міністерства юстиції (реєстрація друкованих ЗМІ певний час здійснювалася через територіальні органи юстиції). Однак Держкомтелерадіо й надалі виконує важливі контрольно-наглядові функції.

Зокрема, Держкомтелерадіо України наділений повноваженнями щодо здійснення контролю за дотриманням суб'єктами видавничої діяльності вимог законодавства у сфері інформації, друкованих ЗМІ, книговидання, захисту суспільної моралі, а також норм мовної політики. Згідно з чинним законодавством, Комітет бере участь у формуванні переліків продукції антиукраїнського змісту, видає висновки щодо заборони ввезення видавничої продукції з території держави-агресора, координує реалізацію державних програм з популяризації української книги, а також забезпечує ведення окремих реєстрів суб'єктів ринку, у тому числі тих, хто має право на пільги або державну підтримку.

Крім того, Держкомтелерадіо виконує роль експертно-консультативного органу при розробці нормативно-правових актів, пов'язаних із регулюванням друкованої продукції, книгорозповсюдження, державного замовлення на видання суспільно важливої літератури тощо. Його повноваження охоплюють і моніторинг відповідності видавничої продукції вимогам мовного законодавства, що є особливо актуальним у зв'язку з імплементацією норм Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

На практиці при Комітеті діє експертна рада, яка оцінює зміст книг, що імпортуються з Росії/Білорусі, на предмет наявності забороненої пропаганди. На підставі експертного висновку Держкомтелерадіо або надає дозвіл, або вносить книгу до списку заборонених. Інформація про видані дозволи та відмови оприлюднюється на офіційному сайті. Держкомтелерадіо також може ініціювати перевірки видавців щодо дотримання ними законодавства (наприклад, за скаргами чи за власною інформацією, як це сталося у 2023 році, коли Комітет, проаналізувавши дані Книжкової палати про тиражі книг, звернувся до мовного омбудсмена з приводу видавництва, де частка україномовних книг впала нижче 50% [63]).

В умовах війни роль Держкомтелерадіо зросла як органу, що блокує інформаційну агресію: за його участі з 2015 р. заборонено сотні найменувань

ворожой літератури. Водночас Комітет продовжує реалізовувати й м'якіші функції – організація щорічних виставок «Книжковий арсенал», конкурсів «Краща книга України», розподіл бюджетних коштів на випуск соціально важливої літератури (підручників, книг для людей з вадами зору тощо). У 2017 році, щоправда, відбулась реорганізація повноважень: значну частину функцій з підтримки книговидавання передано Міністерству культури, щоб уникнути дублювання, а за Держкомтелерадіо залишено повноваження у сфері контролю за розповсюдженням видавничої продукції держави-агресора [64].

Попри певну децентралізацію та перерозподіл функцій у сфері державного управління медіа, Держкомтелерадіо залишається ключовим органом виконавчої влади, що забезпечує інституційну безперервність політики державного регулювання видавничої справи та гарантує реалізацію стратегічних цілей держави у сфері інформаційного суверенітету та культурної безпеки.

Таким чином, нині Держкомтелерадіо – це радше регулятор і наглядовий орган, що забезпечує інформаційну безпеку і дотримання законодавства видавцями, тоді як питання культурної підтримки книговидавання координує Міністерство культури та інформаційної політики України (Мінкульт).

Мінкульт є центральним органом, який відповідає за формування державної політики у галузі культури, а з 2020 року до його назви додано й «інформаційну політику», що підкреслює розширення сфери відповідальності. Міністерство відіграє значну роль саме у частині державної підтримки видавничої справи. З 2017 р. після згаданого урядового розпорядження, Мінкульт отримав координацію програм розвитку книговидавання, читання, підтримки книгорозповсюдження [65].

Зокрема, Український інститут книги (УІК) діє у структурі Мінкульту і реалізує конкретні проекти: поповнення бібліотек новими книгами (держзакупівлі у видавців), гранти на переклади українських творів за

кордоном та іноземних творів українською, проведення просвітницьких кампаній (типу Всеукраїнський тиждень читання). Мінкультури також опікується питаннями збереження літературної спадщини, підтримки української мови в книговидаванні (виконання мовного закону у частині книги проходить за спільної координації Мінкульту і мовного омбудсмена). У структурі Мінкульту діє сектор контролю за додержанням мовного законодавства у сфері культури та інформполітики. Крім того, Міністерство культури є головним розпорядником коштів за програмами фінансування книговидавничих проектів (наприклад, програма «Українська книга»).

Мінкульт має певні регуляторні функції: на нього покладено ведення Державного реєстру виробників і розповсюджувачів видавничої продукції (після передачі від Держкомтелерадіо), погодження присудження державних премій у галузі літератури та видавничої справи, тощо.

Отже, роль Мінкульту – забезпечити стратегічний розвиток видавничої галузі, інтегрувати книжковий ринок у загальну культурну політику держави, представляти інтереси України в міжнародних культурних обмінах (книжкові ярмарки, форуми).

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення (Нацрада) – незалежний конституційний орган, який після ухвалення закону «Про медіа» [57] набув нових повноважень щодо друкованих та онлайн-медіа. Традиційно Нацрада була регулятором у сфері аудіовізуальних ЗМІ, займалася видачею ліцензій телеканалам і радіостанціям та контролем їх ефіру. Тепер же до компетенції Нацради входить ведення реєстру друкованих медіа, нагляд за дотриманням ними вимог законодавства про медіа, і навіть застосування санкцій. Нацрада складається з 8 членів (по 4 від парламенту і президента), і закон визначає її як орган, що має бути незалежним та діяти виключно в інтересах суспільства.

Для друкованих ЗМІ Нацрада виконує переважно моніторингову і санкційну функцію: може оголосити попередження виданню, що порушує закон; може звернутися до суду з позовом про призупинення чи припинення

випуску медіа-продукції. Такі серйозні санкції можливі лише за наявності грубих або систематичних порушень (наприклад, якщо газета неодноразово опублікувала матеріали, що розпалюють національну ворожнечу чи містять заклики до тероризму). У сфері прозорості медіавласності Нацрада отримала право вимагати розкриття інформації про власників видавця та кінцевих бенефіціарів друкованого ЗМІ. Якщо видавець подає недостовірні відомості, це теж підстава для санкцій.

Важливо підкреслити, що всі рішення Нацради можуть бути оскаржені в суді, а сама Нацрада підзвітна громадськості (щорічно звітує в парламенті).

Для видавничої галузі поява цього регулятора – новація 2023 року, і наразі триває становлення практики його роботи з друкованими медіа. З позитивного боку, Нацрада – колегіальний орган, і її рішення ухвалюються після обговорення, що може убезпечити від суб'єктивних і упереджених кроків. З іншого боку, видавці газет і журналів, які раніше майже не відчували контролю, тепер повинні адаптуватися до нових правил, зокрема ретельніше стежити за контентом і юридичними аспектами своєї діяльності.

Уповноважений із захисту державної мови (мовний омбудсмен) – посада, запроваджена законом про функціонування української мови (2019). Уповноважений є державним посадовцем, але інституційно незалежним, що контролює виконання мовного законодавства в різних сферах [10].

Для видавництв та розповсюджувачів друкованої продукції мовний омбудсмен важливий з огляду на дотримання мовних квот і вимог. Зокрема, він здійснює державний контроль за використанням державної мови в друкованих ЗМІ та книговиданні: має право проводити перевірки редакцій газет, журналів, видавництв, книгарень на предмет того, чи виконують вони норми щодо мови видання і реалізації продукції. Якщо виявлено порушення, Уповноважений складає акт і може накласти адміністративне стягнення (штраф або попередження).

В 2022–23 роках Уповноважений (Тарас Кремень) здійснив перші резонансні заходи: виніс попередження кільком всеукраїнським газетам за

відсутність україномовного випуску, ініціював притягнення до відповідальності трьох видавництв, частка української продукції в яких була нижчою за 50% [63].

Мовний омбудсмен також розглядає скарги громадян щодо порушень мовних прав – чимало таких скарг стосується саме сфери обслуговування в книгарнях та на поштових відділеннях, де поширюють пресу. Інституція омбудсмена підзвітна Кабінету Міністрів та щороку звітує перед парламентом.

Для видавців поява цього органу означає підвищену увагу до мовної політики підприємства – необхідно планувати асортимент і видавничі плани так, щоб виконувати закон (в іншому разі – ризик штрафів і втрати репутації). Загалом, Уповноважений – це інструмент державної мовної політики, що діє в межах адміністративного права, накладаючи санкції за порушення закону.

Суди та правоохоронні органи – теж слід згадати як суб'єктів застосування норм, що регулюють видавничу діяльність. В Україні спори щодо діяльності ЗМІ чи видавництв вирішуються судами загальної юрисдикції або адміністративними судами (залежно від характеру спору).

Наприклад, якщо Нацрада прийме рішення про припинення випуску газети, то остаточне слово – за судом, який оцінить законність і обґрунтованість такого кроку. Так само, якщо видавцю чи розповсюджувачу виписано штраф (за мовним законом чи іншим), він може оскаржити постанову про штраф у суді.

Упродовж останніх десятиліть в Україні склалася судова практика, пов'язана з діяльністю друкованих засобів масової інформації. Найбільш чисельною категорією справ залишаються позови про захист честі, гідності та ділової репутації, що ініціюються переважно публічними особами – політиками, представниками бізнесу, громадськими діячами – проти редакцій періодичних видань або окремих журналістів. Незважаючи на те, що такі спори розглядаються у межах цивільного судочинства, вони мають

опосередкований вплив на функціонування видавничої сфери, оскільки формують правозастосовну практику відповідальності ЗМІ за поширення недостовірної або образливої інформації.

Водночас з позиції адміністративно-правового регулювання значний інтерес становлять справи, у яких предметом розгляду є застосування санкцій до видавництв чи розповсюджувачів за порушення норм законодавства, зокрема у сферах мовної політики, захисту суспільної моралі, порядку ввезення іноземної видавничої продукції, недотримання вимог до маркування друкованої продукції тощо. Такі справи засвідчують наявність публічно-правового інтересу у сфері видавничої діяльності, а також демонструють, яким чином органи виконавчої влади – зокрема Держкомтелерадіо або органи контролю за дотриманням мовного законодавства – реалізують свої повноваження у контексті нагляду, припинення правопорушень та притягнення до відповідальності суб'єктів ринку.

Іншими важливими суб'єктами є правоохоронні органи (Національна поліція, СБУ), які можуть вилучати з обігу друковану продукцію, якщо вона містить заклики до повалення влади, пропаганду війни чи інші кримінально карані діяння (ст.109, 110, 436 ККУ тощо). Такі випадки теж траплялися, особливо в умовах війни: СБУ неодноразово звітувала про виявлення і вилучення партій антиукраїнських брошур, листівок, газет на окупованих або прифронтових територіях. Хоч ці дії відносяться радше до забезпечення нацбезпеки, вони демонструють ще один рівень державного реагування, позасудовий, на небезпечний контент.

Отже, система державних органів, що регулюють видавничу сферу, є багаторівневою. Держкомтелерадіо – головний координатор і контролер, Мінкульт – політика підтримки та розвитку, Нацрада – новий медіарегулятор з наглядовими функціями, мовний омбудсмен – спеціалізований контролер за виконанням мовних норм, суди – арбітр законності, правоохоронні органи – силовий компонент. Вкрай важливо, щоб ці органи діяли скоординовано і

кожен в межах своєї компетенції, тоді регулювання буде комплексним і ефективним.

Варто розглянути основні адміністративно-правові механізми регулювання видавничої справи.

З теорії адміністративного права відомо, що адміністративно-правовий механізм регулювання є сукупністю правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на суспільні відносини в сфері публічного адміністрування. Він забезпечує реалізацію норм адміністративного права та досягнення цілей публічного управління [15].

Варто зауважити, що у державному регулюванні видавничої сфери застосовується широкий набір адміністративно-правових механізмів – від традиційних інструментів контролю та дозволів до новітніх підходів електронного врядування і саморегуляції.

Згідно з чинною редакцією Закону України «Про видавничу справу» та Порядком ведення Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції (затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 року № 824), участь суб'єктів видавничої діяльності у державному реєстрі має повідомний характер. Реєстрація не є дозвільною процедурою у класичному розумінні: суб'єкт самостійно подає повідомлення встановленої форми до уповноваженого органу (Держкомтелерадіо України), яке слугує підставою для внесення відомостей до Реєстру. Свідомо державного зразка більше не видається, що відповідає сучасним тенденціям дерегуляції та адміністративної спрощеності.

Запроваджений механізм не створює значних бар'єрів для входу на ринок, проте забезпечує інформаційну відкритість і прозорість суб'єктів видавничої діяльності. Наявність актуального реєстру дозволяє громадськості, органам контролю та партнерам ідентифікувати легальних учасників ринку. Водночас реєстрація – навіть у формі повідомлення – має регуляторне значення, оскільки створює юридичні передумови для притягнення до відповідальності у разі правопорушень, зокрема порушення

мовного законодавства, ввезення забороненої продукції, пропаганди ворожнечі тощо.

Щодо друкованих засобів масової інформації, після змін 2023 року було скасовано попередню систему обов'язкової реєстрації кожного окремого видання. Натомість запроваджено повідомлення до Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення про намір видавати друковане ЗМІ. Це положення не поширюється на видання, що вже мали дійсні свідоцтва до набуття чинності нових норм. Відмова від громіздкої реєстраційної моделі на користь повідомної відповідає європейському підходу до свободи слова та доступу до публічного мовлення [66].

Разом із тим, недотримання навіть повідомного порядку не звільняє видавця або розповсюджувача від відповідальності за зміст продукції. Закон «Про медіа» (2022 р.) передбачає можливість застосування санкцій до незареєстрованих онлайн-медіа після кількох грубих порушень (наприклад, поширення мови ворожнечі, пропаганди насильства тощо), а щодо друкованих ЗМІ допускається судове обмеження їх діяльності у разі системного порушення законодавства.

Отже, оновлена модель адміністративного регулювання видавничої діяльності спирається не на жорстку дозвільну систему, а на гнучкий механізм повідомлення, що поєднує лібералізовану модель входу на ринок із дієвими інструментами державного контролю у випадках зловживання інформаційною свободою.

На відміну від телерадіомовлення, видавнича діяльність в Україні не підлягає ліцензуванню, що відповідає конституційним принципам свободи слова та друку. Лише в окремих випадках закон передбачав дозвільні процедури. Найпомітніший – дозвіл на імпорт видавничої продукції з держави-агресора. Цей дозвіл по суті був разовою ліцензією на ввезення кожної конкретної назви книги, видавався Держкомтелерадіо за результатами експертизи.

Однак, відповідно до Закону України від 19 червня 2022 року № 2309-IX та наказом Держкомтелерадіо від 6 березня 2022 року № 94, ввезення видавничої продукції з території держави-агресора наразі заборонено, а раніше видані дозволи на імпорту такої продукції були анульовані [56].

Таким чином, у сучасній моделі правового регулювання видавничої справи в Україні інститут ліцензування у класичному розумінні не застосовується, що цілком узгоджується з демократичними стандартами свободи слова та друку. Видавнича діяльність належить до сфер, де вільний доступ до професії та ринку вважається одним із ключових проявів інформаційної свободи. Ліцензування як форма попереднього адміністративного контролю є доцільною здебільшого для діяльності, пов'язаної з обмеженими чи стратегічними ресурсами (наприклад, використання радіочастотного спектра у телерадіомовленні), однак не є виправданим щодо видавничої галузі, де основним ресурсом виступає свобода самовираження.

Сучасний елемент регуляторної політики – використання електронних сервісів для взаємодії держави і суб'єктів видавничого ринку. В Україні активно впроваджується концепція «держава в смартфоні», і видавнича сфера не виняток. Наприклад, ще в 2018 році Держкомтелерадіо запустив електронний реєстр видавничої продукції, дозволеної до ввезення – на сайті Комітету можна онлайн перевірити, чи дозволена конкретна книга (достатньо ввести ISBN або назву). Також видавці мають можливість подавати документи на отримання дозволів в електронній формі, що спрощує бюрократію.

З 2020 року Міністерство культури запровадило електронний прийом заявок на конкурсні програми Українського інституту книги – видавці завантажують свої проекти на онлайн-платформу для оцінки експертами [67]. В контексті нової регуляції медіа, Нацрада планує створити електронний кабінет для медіа – де видавці газет/журналів зможуть реєструватися, подавати інформацію про структуру власності, звітувати про виконання квот

тощо, а також отримувати повідомлення від регулятора. Перехід на електронний документообіг і реєстри підвищує прозорість і зменшує корупційні ризики.

Окремим важливим аспектом є саморегуляція видавничої справи. Хоч саморегуляція не є інструментом держави, проте держава може стимулювати або враховувати її механізми в загальному регулюванні.

У сфері журналістики давно діє Комісія з журналістської етики, яка слідкує за дотриманням Кодексу етики українського журналіста. Вона розглядає скарги на матеріали в пресі, виносить публічні осуди чи рекомендації спростувати інформацію. Формально рішення Комісії не мають обов'язкової сили, але репутаційно впливають. Держава визнала цю інституцію – у новому законі «Про медіа» [57], де прямо зазначено, що регулятор може співпрацювати із саморегулювними органами медіа (ст. 15), наприклад, передавати їм на розгляд питання етики, замість того щоб карати адміністративно.

У контексті сучасного адміністративно-правового регулювання видавничої справи спостерігається тенденція до інституціоналізації партнерства між державою та професійною спільнотою. Держава, зберігаючи за собою важелі контролю та нагляду, все активніше застосовує моделі консультативного співуправління, заохочуючи елементи саморегуляції, співпраці з професійними асоціаціями та галузевими об'єднаннями.

Показовим прикладом такої взаємодії є практика комунікації між Міністерством культури та мовним омбудсменом з представниками видавничого сектору після запровадження мовних квот. Зокрема, у відповідь на питання щодо методики підрахунку частки україномовної продукції (за накладом чи за асортиментом), відповідні державні органи спільно з галузевими експертами підготували роз'яснення у формі відомчих рекомендацій, що дозволило уникнути правової невизначеності й зменшити конфліктність норми на етапі її впровадження.

У цілому, сучасні регуляторні механізми у сфері видавничої справи характеризуються поєднанням інструментів прямого адміністративного впливу та гнучких управлінських практик. Такий підхід дозволяє реалізувати баланс між забезпеченням законності та стимулюванням відповідальної поведінки суб'єктів ринку. Електронні сервіси спрощують дотримання формальних вимог, а механізми саморегуляції забезпечують оперативне реагування на порушення без потреби у застосуванні репресивних заходів, зокрема шляхом репутаційних санкцій або внутрішньогалузевої модерації.

Оцінюючи ефективність існуючого державного регулювання діяльності видавництв і розповсюджувачів друкованої продукції, слід враховувати декілька критеріїв: забезпечення свободи вираження поглядів і доступу до інформації; сприяння розвитку національного книговидання; захист інформаційного простору від деструктивного контенту; відповідність міжнародним стандартам.

Аналіз показує, що українська модель регулювання має значні досягнення, але й не позбавлена недоліків.

Серед позитивних результатів необхідно відмітити наступне. Україна створила законодавче поле, яке охоплює всі ключові аспекти – від свободи слова до мовної політики, від підтримки галузі до контролю за дотриманням законності. Більшість норм відповідають європейським демократичним стандартам. Пряма цензура відсутня, видавничий ринок залишається в основі своїй вільним і конкурентним. Держава, особливо після 2014 року, навчилася оперативно реагувати на виклики: прийняття рішучих заходів щодо обмеження російської пропаганди в книговиданні було необхідним кроком і в цілому виправдано себе – український книжковий ринок почав «звільнятися» від залежності від імпорту, зріс відсоток україномовної продукції.

Мовне законодавство стимулювало українізацію преси без значних втрат для її різноманітності – сьогодні маємо набагато більший сегмент медіа українською, ніж 10 років тому, і це зміцнює інформаційну єдність країни.

Державна підтримка книговидання хоч і обмежена фінансово, але існує і дає конкретні плоди: щороку за держкошти виходять сотні найменувань соціально важливих книг (для дітей, патріотичні, освітні), які інакше могли б не з'явитися через низьку рентабельність.

Створення Українського інституту книги, інтеграція видавців у програми фондів (Український культурний фонд тощо) – усе це позитивні кроки у видавничій сфері.

Запровадження новітніх механізмів (електронний реєстр, співрегуляція з галуззю) свідчить, що регулювання розвивається «у ногу з часом».

Можна зазначити і покращення якості правозастосування: зросла правова обізнаність самих учасників ринку, суди стали краще розуміти особливості справ про свободу слова (частіше звертаються до практики ЄСПЛ).

Разом з тим, не всі аспекти регулювання є достатньо ефективними. По-перше, тривалий час спостерігалось дублювання функцій та громіздкість структури регуляторів. Наявність Держкомтелерадіо і Нацради з подібними назвами й подекуди пересічними повноваженнями історично створювало плутанину.

Прийняття Закону України «Про медіа» (2022 р.) стало важливим етапом у інституційному розмежуванні повноважень органів державної влади у сфері інформаційної та видавничої політики. Відповідно до нового законодавства, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення наділена повноваженнями з регулювання діяльності медіа, включно з друкованими та онлайн-виданнями, у частині дотримання стандартів мовлення, етики, недопущення пропаганди, дезінформації тощо.

Натомість Державний комітет телебачення і радіомовлення України зберіг функції у сфері реалізації державної політики щодо підтримки видавничої галузі та контролю за обігом видавничої продукції, зокрема імпортом з держави-агресора та тимчасово окупованих територій. Ще одним важливим суб'єктом регуляторного впливу виступає Уповноважений із

захисту державної мови, інститут якого було запроваджено відносно нещодавно. Його повноваження охоплюють контроль за виконанням мовного законодавства у видавничій та медійній сфері.

У таких умовах виникає об'єктивна потреба в міжвідомчій координації, що особливо важливо з огляду на перетин повноважень та необхідність узгодженого тлумачення і застосування норм. На практиці координація здійснюється через Міністерство культури та інформаційної політики України, яке виступає координуючим центром для взаємодії між Держкомтелерадіо, Національною радою, Уповноваженим із захисту державної мови, а також підпорядкованими установами, зокрема Українським інститутом книги (УІК).

Проте слід відзначити, що нормативне закріплення механізмів міжвідомчої взаємодії залишається недостатньо чітким, що може породжувати ризики дублювання функцій, відомчих колізій та різночитань при реалізації державної політики у сфері видавничої справи. Тому формування єдиної стратегічної рамки та підвищення формалізованого рівня координації між суб'єктами регуляторної системи є необхідною умовою ефективного управління галуззю.

По-друге, правозастосування не завжди послідовне і повне. Є випадки, коли норми законів залишаються декларативними: скажімо, вимога подавати обов'язкові примірники всім видавцям виконується не повністю (багато дрібних видавців ігнорують це, про що свідчить сама Книжкова палата. Штрафні санкції за це нечасто застосовуються, тобто контроль слабкий.

По-третє, економічний стан галузі: попри закон про підтримку книговидавання, український книжковий ринок досі слабкий у фінансовому плані. Частка книги у споживчому кошику українця мала, багато книгарень закрилось. Державні субсидії і гранти покривають лише невелику частину потреб. У довоєнні роки проблемою була конкуренція з дешевою російською книгою; зараз цю нішу треба заповнити українськими книжками, але інвестувати у видання дорогих перекладів чи енциклопедій видавцям

важко. Держава могла б збільшити підтримку, але бюджетні можливості обмежені війною. Все це ставить питання ефективності: формально закони є, а чи досягаються їх цілі повною мірою – питання дискусійне.

Оцінюючи ефективність державного регулювання видавничої діяльності, слід обов'язково враховувати її відповідність міжнародним стандартам. Загалом, за оцінками міжнародних організацій, Україна значно просунулась у створенні умов для свободи слова.

У рейтингах свободи преси (Freedom House, «Репортери без кордонів») ситуація з друкованими медіа оцінюється краще [68, 69], ніж з телебаченням (де є олігархічна концентрація) чи з фізичною безпекою журналістів. Однак були й застереження. Наприклад, прийняття закону «Про медіа» супроводжувалося критикою від деяких журналістських спілок, що він може надати Нацраді надто широкі повноваження і потенційно обмежити свободу онлайн-вираження.

Представник ОБСЄ з питань свободи медіа закликала уважно стежити, щоб впровадження закону не призвело до цензури під прикриттям боротьби з дезінформацією. Важливою гарантією є те, що більшість санкцій – через суд, що дає шанс на об'єктивний розгляд [70].

Мовний закон теж викликав різні оцінки: з погляду захисту мовних прав українців – він виправданий, з погляду, наприклад, Ради Європи – дещо жорсткий (Венеціанська комісія рекомендувала пом'якшити окремі положення для мов меншин) [71].

Україна частково врахувала ці рекомендації, але щодо друкованих ЗМІ – ні, тому що історична ситуація вимагала «українізації» інформаційного простору як нагальне питання нацбезпеки.

Спираючись на проведений аналіз, можна окреслити кілька напрямів, де державне регулювання потребує подальшого вдосконалення.

1) *Оптимізація інституційної структури.* Доцільно законодавчо чітко розмежувати зони відповідальності Мінкульту, Держкомтелерадіо і Нацради, уникати дублювання. Можливо, розглянути

питання про створення єдиного регулятора саме в сфері друкованої продукції (щось на кшталт «книжкової ради»), або навпаки – передати всі функції Нацраді, посиливши в ній експертизу щодо друкованих медіа. Наразі перехідний період, важливо не загубити ефективність через бюрократію. Координаційна рада з питань книговидання при уряді могла б стати майданчиком для узгодження дій різних органів.

2) *Підвищення прозорості та участі громадськості.*

Варто забезпечити, щоб рішення про заборону тієї чи іншої книги, анулювання реєстрації медіа тощо приймалися максимально відкрито, з оприлюдненням мотивації. Залучення експертного середовища і громадських рад при Держкомтелерадіо, Нацраді може убезпечити від помилкових або політично мотивованих рішень. Дієвим кроком могло бути законодавче закріплення, що перелік критеріїв для заборони імпорту книг є вичерпним і публічним (щоб не виникало підозр у вибірковості).

3) *Посилення економічних стимулів.* Необхідно нарощувати підтримку

галузі: збільшити фінансування бібліотечних закупівель (щоб видавці мали гарантований збут певної кількості примірників), розглянути можливість державних грантів на видання перекладної літератури стратегічного значення (наукової, технічної, яку ринок сам не потягне). Також непоганою ідеєю є податкові стимули для меценатів: якщо бізнес інвестує у видавничі проекти (спонсорує видання книги), щоб він отримував податковий кредит. Такі механізми працюють у світі і можуть залучити приватні кошти в культуру.

4) *Актуалізація законодавства з урахуванням цифрової конвергенції.*

Межа між друкованою і цифровою продукцією стирається: майже кожне видання має сайт, PDF-версію, соцмережі. Законодавство вже крокує за цим (закон «Про медіа» регулює всеохопно). Але практичне застосування норм до, скажімо, Telegram-каналу видавництва чи YouTube-каналу ще не

напрацьоване. Треба розробити підзаконні акти, які б дали чіткі методики Нацраді і іншим органам, як моніторити і реагувати на порушення, якщо вони відбуваються не на сторінках паперової газети, а в інтернет-версії. Тут важливо не втручатися у приватну комунікацію (месенджери тощо), але якщо це публічний медійний ресурс – підходи мають бути однакові.

5) *Розвиток саморегуляції*. Держава могла б офіційно стимулювати створення, наприклад, Прес-ради або розширити мандат Комісії з журналістської етики, щоб вона розглядала і спори щодо книг (наприклад, звинувачення у плагіаті чи негідній поведінці видавця стосовно автора). Якщо такі органи професійної етики працюватимуть ефективно, потреба у державному втручанні зменшиться. Добровільні рейтинги «відповідальності» видавців, відзначення найетичніших практик – все це може впливати краще, ніж перевірки й покарання.

Підсумовуючи слід зазначити, що державне регулювання у сфері видавничої справи не є статичною конструкцією, а виступає динамічним і гнучким процесом, який має постійно адаптуватися до змін середовища. Сучасний стан галузі друкованої продукції в Україні характеризується глибокими трансформаціями, зумовленими цифровізацією контенту, зміною споживчих практик, впливом повномасштабної війни та викликами відновлення культурного простору у післявоєнний період. У таких умовах нормативно-правова база та діяльність уповноважених органів мають регулярно переглядатися і модернізуватися, щоб відповідати новим реаліям.

Актуальними завданнями є імплементація положень права Європейського Союзу, зокрема Європейського акту про свободу медіа, а також поступове скасування окремих воєнних обмежень, коли дозволить безпекова ситуація. Йдеться про формування збалансованої моделі регулювання, яка поєднуватиме забезпечення свободи слова та доступу до якісної інформації з ефективним захистом від інформаційних загроз і пропаганди.

Критерієм ефективності державного регулювання у видавничій сфері має слугувати зростання конкурентоспроможності українського книговидавання та преси, доступність якісного україномовного контенту, збереження плюралізму думок і водночас – захищеність суспільства від деструктивного інформаційного впливу. Коли державна політика сприятиме тому, що на ринку з'являтиметься більше змістовної україномовної книжкової та періодичної продукції, а правове середовище залишатиметься відкритим, справедливим і безпечним – можна говорити про успішну реалізацію функцій публічного управління в цій сфері.

Станом на сьогодні Україна послідовно рухається у цьому напрямі, долаючи структурні та безпекові виклики, спираючись на найкращі міжнародні стандарти та практики, що є позитивним сигналом для майбутнього правового розвитку видавничої галузі в державі.

2.3 Механізми державного контролю та адміністративної відповідальності у сфері видавничої діяльності

З теорії адміністративного права нам відомо, що державний контроль є однією з форм здійснення державної влади, що забезпечує дотримання законів і інших правових актів, що видаються органами держави. Здійснення державного контролю – одна з важливих функцій державного (публічного) управління [72].

Державний контроль у сфері видавничої діяльності є системою наглядово-регуляторних заходів, які здійснюють уповноважені органи влади з метою забезпечення додержання законодавства про видавничу справу, захисту суспільних інтересів та гарантування прав учасників видавничого процесу.

Видавнича діяльність в Україні ґрунтується на конституційних засадах свободи слова та творчості, багатоманітності інформаційного простору і заборони цензури.

Відповідно до статті 15 Конституції України жодна ідеологія не може бути обов'язковою, а цензура заборонена; держава лише гарантує свободу інформаційної діяльності в межах закону [54].

Це означає, що державний контроль не повинен перетворюватися на цензуру – органи влади не мають права втручатися в ідеологічний зміст видань або необґрунтовано обмежувати їх випуск.

В Законі України «Про видавничу справу» прямо зазначено, що втручання державних органів у творчо-організаційну діяльність видавців, а також цензура як контроль за ідеологічним змістом видань забороняються [8].

Контролю підлягає лише та інформація у виданнях, яка охороняється законом (наприклад, яка може порушувати норми про державну таємницю, пропагувати насильство чи інші заборонені речі).

Отже, особливістю державного контролю у видавничій сфері є поєднання принципу правового регулювання та принципу свободи видавничої діяльності. З одного боку, держава встановлює нормативні вимоги до суб'єктів ринку (реєстрація, дотримання мовного законодавства, подання обов'язкового примірника, обмеження щодо поширення забороненого контенту тощо), а з іншого – гарантує відсутність цензури та невинуватеного адміністративного втручання у процес створення і поширення видавничої продукції, що узгоджується з демократичними стандартами свободи слова.

Законодавство визначає, що державне регулювання і контроль у видавничій сфері здійснюється уповноваженим центральним органом виконавчої влади. Цим органом є спеціально визначена державна установа, яка реалізує державну політику у видавничій сфері та наділена контрольними повноваженнями. Кабінет Міністрів України, зі свого боку, забезпечує формування політики у видавничій справі та координує роботу міністерств і відомств у цій сфері.

Метою державного контролю у видавничій сфері є забезпечення дотримання суб'єктами видавничої діяльності вимог чинного законодавства, що регулює організаційні, правові та технологічні аспекти виготовлення і розповсюдження видавничої продукції. Здійснювані контрольні заходи спрямовані, зокрема, на: гарантування належної якості та повноти бібліографічної інформації через механізм обов'язкового примірника; дотримання прав інтелектуальної власності (авторських і суміжних прав); запобігання поширенню продукції, зміст якої суперечить вимогам закону (зокрема, містить пропаганду війни, насильства, розпалювання ворожнечі, порнографічні чи інші заборонені матеріали); забезпечення виконання норм мовного законодавства у сфері книговидання; а також на підтримку розвитку національного книжкового ринку і захист інформаційного простору держави, особливо в умовах збройної агресії та інформаційної війни.

Таким чином, державний контроль у видавничій сфері має своїм завданням захист публічних інтересів (культурних, мовних, інформаційної безпеки) і прав споживачів видавничої продукції, водночас поважаючи свободу видавців. Законодавство поступово уточнювало баланс між свободою та контролем, особливо з огляду на суспільно-політичні зміни з 1991 року до сьогодні.

Державна система контролю у видавничій галузі включає кілька основних інституцій. Кожна з них відповідає за певні аспекти нагляду та дотримання законодавчих норм. Розглянемо діяльність ключових органів у функціях контролю та нагляду.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо) – центральний орган виконавчої влади, уповноважений реалізовувати державну політику у видавничій сфері.

На Держкомтелерадіо покладено функції державного регулювання і контролю: він веде Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції, здійснює реєстрацію (облік)

суб'єктів видавничої справи, видає свідоцтва про внесення до цього Реєстру [62].

Відповідно до Закону, без внесення до Державного реєстру більшість суб'єктів господарювання не можуть провадити видавничу діяльність (винятки встановлено для окремих органів влади та організацій, що випускають внутрішню або офіційну літературу безоплатно).

Таким чином, Держкомтелерадіо виконує реєстраційно-дозвільну функцію – фактично підтверджує право суб'єкта на здійснення видавничої діяльності, що є одним із механізмів запобіжного контролю.

Держкомтелерадіо також здійснює контроль за дотриманням встановлених правил у видавничій справі. Зокрема, цей орган: контролює виконання видавцями вимоги щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника видань (саме посадові особи Держкомтелерадіо уповноважені складати протоколи про адміністративні правопорушення за недоставляння обов'язкового примірника) [73, 74]; розглядає справи про порушення порядку розповсюдження видавничої продукції; накладає санкції на розповсюджувачів за незаконне розповсюдження заборонених чи не дозволених до ввезення видань (у тому числі шляхом винесення постанов про адміністративно-господарські штрафи); організовує експертні ради для оцінки змісту іноземної друкованої продукції, що ввозиться – з метою виявлення видань антиукраїнського змісту чи таких, що пропагують державу-агресора; на підставі висновків експертної ради Держкомтелерадіо може відмовити у видачі дозволу на ввезення відповідних книг [75]; у разі виявлення порушень видавничого законодавства складає акти перевірок, видає приписи про усунення порушень, а у визначених законом випадках – готує матеріали для притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності (через суд або шляхом накладення адміністративно-господарських санкцій).

Діяльність Держкомтелерадіо у сфері нагляду конкретизується підзаконними актами. Так, Комітетом затверджено перелік посадових осіб,

уповноважених складати протоколи про адмінправопорушення за ст. 186-7 КУпАП (недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів) [73].

Все це дозволяє реалізувати контрольні повноваження ефективно і в правових межах. В цілому, Держкомтелерадіо відіграє центральну координаційну роль у державному контролі видавничого сектору: від регулювання доступу на ринок (реєстрація) до реагування на порушення (штрафні санкції, вилучення продукції).

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення – конституційний незалежний регулятор у сфері аудіовізуальних медіа. Хоча її основна компетенція традиційно стосується телебачення та радіомовлення, сучасний розвиток законодавства розширює зону регулювання і на інші сегменти інформаційного простору. Зокрема, новий Закон України «Про медіа» 2022 р. впроваджує європейські підходи до регулювання всіх медіа, у тому числі друкованих (преси) та онлайн-видань, і визначає Нацраду як регулятора більш широкого спектру медіа-суб'єктів [57].

Таким чином, Нацрада з ТБ і РМ опосередковано отримує наглядові функції щодо друкованих ЗМІ (періодичних видань): наприклад, вона може вести реєстри друкованих медіа, вимагати звітність, стежити за виконанням законодавчих норм (щодо прозорості власності, недопущення розпалювання ворожнечі у виданнях тощо). На відміну від Держкомтелерадіо, Нацрада є незалежним конституційним органом, що відповідає вимогам директив ЄС про регулювання медіа. Її підключення до регуляції друкованих медіа покликане забезпечити єдиний стандартизований контроль над інформаційною сферою.

Варто зазначити, що у класичному розумінні книги і неперіодичні видання не належать до сфери компетенції Нацради – вони регулюються спеціальним законом про видавничу справу та профільним центральним органом (Держкомтелерадіо). Натомість періодична преса (газети, журнали) історично регламентувалася Законом «Про друковані засоби масової

інформації (пресу) в Україні» 1992 р. [53], де передбачалася державна реєстрація видань через Міністерство юстиції чи місцеві органи. З прийняттям Закону «Про медіа» [57] функції контролю за діяльністю друкованих ЗМІ переходять до Національної ради, що спрощує нагляд (єдиний регулятор для різних типів медіа) і наближає практику до європейської. Таким чином, Нацрада у сучасній структурі – це орган, який здійснює нагляд переважно за медіа-аспектами видавничої діяльності (періодикою та, можливо, онлайн-видавництвами), забезпечуючи дотримання стандартів журналістики, ліцензійних умов (для мовників) і реагуючи на порушення в змісті медійної продукції.

Уповноважений із захисту державної мови (Мовний омбудсман) – новий інститут, запроваджений Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» 2019 року. У сфері видавничої діяльності мовний омбудсман здійснює державний контроль за застосуванням державної мови. Це включає моніторинг того, чи дотримуються суб'єкти видавничої справи встановлених мовних квот і вимог. Відповідно до статті 26 цього Закону, видавці, внесені до Держреєстру видавців, зобов'язані видавати українською мовою не менше 50% назв книжок, виданих протягом року [10].

Також книжкові магазини повинні забезпечити, щоб не менше 50% асортименту назв книжкових видань у продажу були українською мовою.

Контроль за виконанням цих норм покладено на Уповноваженого із захисту державної мови.

Мовний омбудсман має право проводити планові та позапланові перевірки видавців і книгорозповсюджувачів щодо додержання мовного законодавства. За результатами перевірок він складає акти, може виносити попередження і постанови про накладення стягнень. З липня 2022 року набули чинності спеціальні норми КУпАП, які встановлюють відповідальність за порушення мовних вимог у видавничій сфері. Зокрема, статтею 188-52 КУпАП передбачено штраф або попередження (за перше

порушення) для посадових осіб чи підприємців, винних у порушенні вимог щодо застосування державної мови у книговидаванні [76; 78].

Уповноважений із захисту державної мови та його представники мають право складати протоколи за цією статтею. Якщо суб'єкт після припису омбудсмана повторно не виконує законні вимоги, на нього може бути накладено штраф вже за статтею 188-53 КУпАП [77].

Таким чином, мовний омбудсман виконує специфічну контрольну функцію – нагляд за мовою видання, що є важливою частиною культурної політики держави. Він діє як незалежний посадовець, рішення якого (про штрафи тощо) можуть бути оскаржені в суді, але мають обов'язковий характер для суб'єктів видавничої діяльності.

Книжкова палата України імені Івана Федорова – державна наукова установа, яка фактично є бібліографічним центром у видавничій сфері. Хоча Книжкова палата не наділена повноваженнями притягнення до відповідальності, її роль у механізмі контролю є суттєвою. Вона забезпечує реалізацію системи обов'язкового примірника документів: згідно із Законом України «Про обов'язковий примірник документів» 1999 р., кожен видавець зобов'язаний безоплатно надсилати певну кількість примірників своїх видань до визначених одержувачів, з яких провідним є Книжкова палата [38].

Книжкова палата здійснює централізований прийом обов'язкових примірників усіх видів друкованої продукції, виданої на території України (книг, брошур, газет, журналів тощо), забезпечуючи їх державний бібліографічний облік і формування національної статистики друку. Установа щороку публікує систематизовані показники видавничої продукції, зокрема серії «Літопис книг», «Літопис газет» тощо, що дозволяє здійснювати комплексний моніторинг видавничої діяльності та забезпечує інформаційну відкритість ринку друкованих видань.

З точки зору контролю, несвоєчасне або неповне надсилання обов'язкових примірників фіксується саме одержувачами (переважно Книжковою палатою та національними бібліотеками). Ці установи можуть

повідомляти регуляторні органи (Держкомтелерадіо) про випадки невиконання обов'язку, що стає підставою для притягнення видавця до адміністративної відповідальності. Фактично, Книжкова палата слугує «очима» контролюючих органів у частині виявлення такого порушення. Її дані дозволяють визначити, чи надійшли примірники від конкретного видавця, і при відсутності – ініціювати відповідні заходи. Науково-статистична функція Книжкової палати (аналіз динаміки видавничої діяльності, випуску видань різними мовами, тематичної структури друку тощо) також може лягати в основу коригування державної політики та пріоритетів контролю. Наприклад, якщо статистика покаже недостатню частку україномовних видань, це може стати підставою для посилення перевірок мовним омбудсманом.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) та інші національні бібліотеки – входять до переліку установ, що отримують обов'язковий примірник. НБУВ як головна наукова бібліотека країни відіграє роль у збереженні всього доробку українського книговидання. В контексті контролю, національні бібліотеки співпрацюють з Книжковою палатою та можуть сигналізувати про відсутність певних видань у надходженнях обов'язкового примірника. Крім того, НБУВ здійснює експертизу та дослідження видань, які можуть бути використані, наприклад, правоохоронними чи регуляторними органами при оцінці того, чи містить видання заборонений контент. Отже, бібліотеки виконують допоміжну контрольну функцію – вони є частиною інфраструктури, що забезпечує виконання закону про обов'язковий примірник, та експертною базою для аналізу змісту видань [79].

Окрім перелічених, до суб'єктів нагляду можна віднести також й органи Національної поліції та Служби безпеки України (коли йдеться про протидію розповсюдженню незаконного контенту – екстремістських матеріалів, дитячої порнографії, видань, що посягають на територіальну цілісність держави, – поліція та СБУ проводять операції з вилучення таких

матеріалів і передають матеріали до суду або відповідних держорганів для реагування). Наприклад, якщо у видавництві друкується книга з закликами до повалення конституційного ладу, СБУ може відкрити провадження і через суд домогтися заборони її розповсюдження, а також притягнення винних вже до кримінальної відповідальності.

В цілому, система державного контролю у видавничій сфері є багатоеlementною. Координація між різними органами – запорука ефективності нагляду. Так, Держкомтелерадіо співпрацює з мовним омбудсманом (наприклад, може передавати йому дані про частку мов у друкованій продукції), з Книжковою палатою і бібліотеками (отримуючи від них інформацію про порушення щодо обов'язкових примірників), з правоохоронними органами (отримуючи від них звернення щодо незаконного розповсюдження видань для накладення штрафів).

Кінцева мета такої взаємодії – забезпечити комплексний нагляд: від моменту підготовки видання (правильне зазначення вихідних даних, ISBN, відповідність змісту закону), через випуск у світ (дотримання мовних і моральних норм), до розповсюдження (виконання вимог обов'язкового примірника, наявність дозволів на імпорт, відсутність заборонених матеріалів у продажу).

Необхідно більш детально зупинитись на питанні форм та методів здійснення контролю у видавничій діяльності.

Форми контролю у видавничій сфері можна умовно поділити на *попередні (превентивні)* та *наступні* (репресивні або контрольні в вузькому розумінні). До попередніх форм належать реєстрація суб'єктів, ліцензування окремих видів діяльності (наразі ліцензуванню видавнича діяльність не підлягає, проте до 2015 р. в Україні існували дозволи на деякі суміжні сфери, як-от поліграфічна діяльність із виготовлення бланків цінних паперів), а також експертиза змісту видань до їх випуску у світ, якщо це передбачено законом (приклад – оцінка імпортованих з-за кордону книг перед наданням дозволу на їх ввезення). До наступних форм належать перевірки, моніторинг

уже виданих матеріалів, розгляд скарг та застосування санкцій за фактами порушень.

Розглянемо тепер основні методи контролю у видавничій діяльності:

1. Планові та позапланові перевірки суб'єктів видавничої справи.

Держкомтелерадіо як регулятор може здійснювати планові перевірки видавництв, поліграфічних підприємств чи книгорозповсюджувачів відповідно до затверджених планів (наприклад, раз на кілька років згідно з ризикоорієнтованим підходом) або позапланово – за наявності підстав, таких як скарги споживачів, звернення омбудсмена чи правоохоронців, виявлені факти порушень. Під час перевірки посадові особи контролюючого органу можуть вимагати документи (свідоцтво про внесення до Реєстру, накладні на книги, дозволи на ввезення імпортованих видань, копії виданих друкованих творів для аналізу тощо), оглядати виробничі приміщення, перевіряти дотримання встановлених стандартів (наприклад, наявність вихідних даних у книзі, відповідність тиражу заявленому, виконання квоти української мови). За результатами складається акт перевірки, в якому фіксуються виявлені порушення або констатується їх відсутність. Позапланові перевірки особливо важливі в реагуванні на оперативні виклики – приміром, якщо з'явилась інформація, що у книгарні продаються книги, ввезені без дозволу, Держкомтелерадіо (спільно з іншими органами) може невідкладно провести перевірку цього магазину.

2. Моніторинг видавничої продукції та вимога обов'язкового примірника. Як зазначалося, всі видані в Україні примірники документів мають надсилатися до визначених державних книгозбірень. Ця вимога – метод суцільного документального контролю за продукцією: держава отримує копію кожного видання. На основі цих надходжень Книжкова палата веде статистику і каталоги. Якщо якесь видання не надійшло, виникає підозра, що видавець ухиляється від виконання закону. Закон «Про обов'язковий примірник документів» передбачає строки, в які виробники документів (видавництва чи друкарні) мають надіслати примірники до

одержувачів. Недоставляння або порушення строків доставляння є адміністративним правопорушенням, що тягне за собою санкції.

Таким чином, система обов'язкового примірника – це ключовий метод контролю за повнотою охоплення видавничого ринку державним наглядом. Вона дозволяє також здійснювати контент-моніторинг: отримавши примірник, держава в особі бібліотек чи спеціальних комісій може ознайомитися зі змістом видання. Якщо буде виявлено, що зміст порушує закон (наприклад, містить заклики до національної ворожнечі або порнографічні матеріали), відповідні органи можуть відреагувати (прокуратура може звернутися до суду щодо визнання видання інформаційною продукцією, забороненою до розповсюдження, та конфіскації накладу).

3. Контроль за дотриманням мовного режиму видань. Відповідно до мовного законодавства, починаючи з 16 липня 2022 року, уповноважені органи контролюють, щоб частка українськомовних книг у діяльності видавців та асортименті книгарень була не меншою за встановлену (50%) [78].

Мовний омбудсман реалізує це через: моніторинг звітів видавців (видавництва зобов'язані подавати інформацію про видані книжки українською та іншими мовами, ймовірно, у складі річних видавничих каталогів чи на вимогу омбудсмана), аналіз асортименту книгарень (можливі контрольні закупки або інспекційні відвідування магазину представниками секретаріату Уповноваженого), розгляд скарг читачів (громадяни можуть скаржитися, якщо в книгарні недостатньо книг державною мовою або якщо видавець відмовився видавати твір українською, порушуючи квоту). Методом впливу є вимоги (приписи) омбудсмана щодо усунення порушень та складання протоколів про адміністративне правопорушення. Наприклад, у 2023 році Уповноважений анонсував перевірки 16 провідних видавців України з питань дотримання мовного закону [80].

У разі виявлення, що частка українських видань менша за 50%, видавцю може бути винесено попередження або навіть накладений штраф згідно зі ст. 188-52 КУпАП. Подібно, якщо книгарня не забезпечує потрібний мовний баланс, це також підстава для притягнення її керівництва до відповідальності. Впровадження таких мовних квот і контроль за ними – доволі унікальний метод, продиктований необхідністю захисту державної мови та подолання наслідків історичної русифікації книговидавництва. В європейських країнах пряма мовна регламентація видавничої діяльності зустрічається рідко, тому для України це інноваційний контрольний механізм.

4. *Експертиза змісту та контроль за інформаційним наповненням видань.* Прямої цензури немає, однак держава встановлює межі допустимого змісту. Наприклад, Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації» і Кримінальним кодексом заборонено розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі; Законом «Про захист суспільної моралі» (2003) – обіг продукції, що пропагує насильство, жорстокість, порнографію тощо. На практиці це означає, що видавнича продукція підлягає контролю на відповідність цим заборонам. Контроль за дотриманням морально-правових норм здійснюється шляхом звернення до правоохоронних органів та суду. Якщо видання містить, приміром, елементи дитячої порнографії, поліція відкриє кримінальне провадження за ст. 301 ККУ (розповсюдження порнографії) і суд може конфіскувати тираж. Якщо книга публічно заперечує злочини комуністичного чи нацистського режимів або пропагує їх символіку – її поширення забороняється законом про декомунізацію, і його дотримання моніторить СБУ та прокуратура. Таким чином, держава застосовує інструмент експертиз і судових заборон: напругу заборонити випуск книги чиновник не може, але після виходу книги у світ вона може бути проаналізована, і за рішенням суду її розповсюдження може обмежуватися.

В межах цього напрямку діє і контроль за імпортованою друкованою продукцією. Так, починаючи з 2017 року, у законодавстві України запроваджено спеціальний порядок щодо ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що має зв'язок із державою-агресором, Республікою Білорусь або тимчасово окупованою територією України. Відповідно до статті 28-1 Закону України «Про видавничу справу», така продукція підлягає забороні, за винятком випадків, коли відповідний дозвіл надано уповноваженим органом (станом на 2025 рік – Держкомтелерадіо). Механізм дозволу включає попередню експертну оцінку змісту продукції та її авторів, а також перевірку відповідності законодавчим критеріям, зокрема щодо безпеки інформаційного простору. Такий підхід поєднує принцип свободи друку із необхідністю захисту національної безпеки в умовах збройної агресії.

5.Контроль за дотриманням видавцями інших встановлених правил. Сюди можна віднести перевірку наявності в кожному виданні всіх обов'язкових вихідних відомостей (видавничий імпринт: дані про видавця, рік випуску, наклад, ISBN тощо), контролювання накладів (чи не друкується «піратський» понаднормовий наклад без відображення у звітності), нагляд за ціноутворенням на видання, якщо є державне регулювання (нині прямого регулювання цін немає, але держава може моніторити, наприклад, доступність підручників, книг, що видаються за держзамовленням). Зокрема, державні органи можуть перевіряти, чи всі книги, які за законом повинні мати міжнародний стандартний номер (ISBN), його отримали у Книжковій палаті, чи правильно маркуються видання, призначені для дітей (вікові позначки, якщо потрібні згідно з міжнародними нормами), чи забезпечує видавець вчасне розповсюдження офіційних видань (наприклад, закон вимагає публікації законів у визначених виданнях, і порушення строків друку таких актів теж контролюється). Ці аспекти зазвичай перевіряються або галузевим регулятором, або іншими дотичними органами (Мін'юст щодо офіційних бюлетенів, органи стандартів щодо ISBN тощо).

Методи реагування на виявлені порушення можуть включати: видачу приписів про усунення порушення у визначений строк; накладення штрафів (адміністративних або адміністративно-господарських); тимчасове призупинення дії свідоцтва про внесення в Держреєстр (як крайній захід – аж до виключення з Реєстру, що фактично унеможлиблює законну видавничу діяльність); вилучення накладів з обігу; судову заборону поширення видання; анулювання дозволів на ввезення тощо. Частину санкцій уповноважені накладати самі контролюючі органи, інші – лише за рішенням суду. Наприклад, адміністративно-господарський штраф за незаконне розповсюдження російських книг без дозволу накладає Держкомтелерадіо своєю постановою, а от конфіскація накладу можлива або за постановою суду, або за рішенням того ж органу за погодженням урядом порядком [80].

Узагальнюючи, слід зазначити, що державна політика у сфері видавничої діяльності передбачає застосування широкого спектра контрольних механізмів. До них належать як регуляторно-дозвільні інструменти (зокрема, державна реєстрація суб'єктів видавничої справи, проведення експертиз, надання дозволів на ввезення окремих видів продукції), так і інформаційно-аналітичні форми нагляду (вимога обов'язкового примірника, ведення статистичного обліку), а також правозастосовні заходи (адміністративні перевірки, накладення штрафів, вилучення продукції з обігу, ініціювання судових проваджень). Такий комплексний, багаторівневий підхід дає змогу ефективно охоплювати усі етапи життєвого циклу видавничої продукції – від створення до розповсюдження – та вчасно виявляти і нейтралізувати ризики як економічного характеру (зокрема, уникнення фіскального обліку тиражів), так і інформаційно-безпекового змісту.

Розглянемо типові порушення у сфері видавничої діяльності та приклади судової (адміністративної) практики.

У процесі здійснення контролю фіксується низка типових порушень законодавства у видавничій сфері. Розглянемо найбільш поширені з них та

наявну практику реагування держави, у тому числі судову практику, якщо вона формувалась щодо цих питань.

Недоставляння обов'язкового примірника або порушення строків його доставляння. Це одне з найчастіших порушень, особливо серед дрібних видавців. Іноді через брак ресурсів чи нерегульованість внутрішніх процесів видавництва не надсилають обов'язкові примірники своїх видань до Книжкової палати та бібліотек, або надсилають із суттєвим запізненням. Як наслідок, порушується державний облік друкованої продукції. За таке правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за ст. 186-7 КУпАП – штраф на посадових осіб і фізичних осіб–підприємців від 30 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [76] (тобто від 510 до 850 грн.). Слід зазначити, що цей штраф накладається саме на посадових осіб видавництва (наприклад, директора чи відповідального редактора) або на ФОП-видавця, а не на юридичну особу. Практично, алгоритм притягнення такий: Книжкова палата/бібліотека складає довідку про ненадходження обов'язкового примірника, Держкомтелерадіо складає протокол про адмінправопорушення, справа розглядається районним судом, який і виносить постанову про накладення штрафу. Відомості про конкретні судові справи за цією статтею рідко потрапляють у широкі огляди, оскільки штрафи невеликі і рішення типові. Однак їх масив є – адміністративні суди регулярно отримують такі справи. У разі повторності порушення штраф може накладатися знову, а також можливе вжиття заходів дисциплінарного впливу на керівника підприємства (якщо видавництво державне чи комунальне).

Випуск видань без державної реєстрації суб'єкта у Держреєстрі видавців. Хоча після 2014 року процедура отримання свідоцтва про внесення до Реєстру стала радше повідомчою (свідоцтво видається за адміністративною процедурою автоматично при наданні всіх даних) [8], все ж трапляються випадки, коли суб'єкти ігнорують цей обов'язок. Наприклад, може діяти «підпільна» друкарня, що видає книжки чи брошури без реєстрації і відповідних дозволів. Це порушує ст. 12 Закону «Про видавничу

справу». Наслідком є те, що така продукція вважається нелегальною: за законом видавнича продукція не може розповсюджуватися, якщо суб'єкт не внесений до Реєстру.

Особи, винні у провадженні господарської діяльності (видавничої) без належної реєстрації, можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності за ст. 164 КУпАП (порушення порядку здійснення господарської діяльності) – штраф для ФОП від 1000 до 2000 НМДГ (17 000–34 000 грн) з можливою конфіскацією виготовленої продукції. На практиці, якщо виявлено нелегальне видавництво, контролюючі органи (разом з поліцією) описують та вилучають тираж, складають протоколи за ст. 164, а матеріали передають до суду. Суд може конфіскувати друкарське обладнання та тираж як знаряддя і предмет правопорушення.

Порушення вимог щодо мови видання. Дане порушення стало актуальним не так давно, після набуття чинності відповідних норм Закону про державну мову. Воно може проявлятися в тому, що: а) видавець випустив протягом року надто мало україномовних книг, менше 50% назв (тобто порушено квоту); б) книгарня продає переважно іншомовні книги, частка українських назв менша за половину; в) у друкованому ЗМІ (газеті, журналі) матеріали не державною мовою не забезпечені паралельною версією українською, якщо вимагається законом. За інформацією секретаріату мовного омбудсмана, в 2022–2023 роках надходили скарги громадян саме на книгарні, де недостатньо літератури українською. Уповноважений реагував роз'ясненнями та приписами. Адміністративні стягнення за ці порушення почали застосовуватися з 2022 р. Перші штрафи поки що поодинокі, адже спершу порушників здебільшого обмежують попередженнями. Наприклад, наприкінці 2022 р. було зафіксовано (умовно) випадок, коли одне з великих видавництв видало лише 30% книжкової продукції українською мовою – після втручання омбудсмана видавництво оголосило про плани збільшити цю частку, і до штрафу справа не дійшла. Водночас у сфері обслуговування (магазини, що продають книги) уже є

прецеденти штрафів за мовним законом – за даними Уповноваженого, у 2023 році було накладено понад 20 штрафів на книгарні за обслуговування клієнтів не державною мовою чи відсутність україномовного асортименту [77].

Практика застосування ст. 188-52, 188-53 КУпАП з часом буде тільки накопичуватися. У разі оскарження постанов омбудсмена суди будуть формувати підходи щодо пропорційності цих штрафів вимогам закону. Поки що можна говорити про високий превентивний ефект мовного контролю – багато видавців самостійно привели свою діяльність у відповідність до Закону.

Розповсюдження видавничої продукції, ввезеної з території держави-агресора, без дозволу або з порушенням встановлених обмежень. Це дуже поширене порушення в останні роки, зважаючи на тривалий час популярність російських книг на українському ринку і появу законодавчих обмежень на їх ввезення. Типовий сценарій: підприємці завозять з Росії чи з окупованих територій книги (як нові, так і такі, що були у використанні) і продають їх у книжкових магазинах або через інтернет, не маючи спеціального дозволу Держкомтелерадіо. Така діяльність стала незаконною з початку 2017 року. У відповідь Держкомтелерадіо спільно з правоохоронцями проводять рейди книжковими ринками (як-от відомий ринок «Петрівка» в Києві, книжкові базари в Дніпрі, Харкові, Одесі тощо). За результатами перевірок на порушників накладаються адміністративно-господарські штрафи за частиною 23 статті 28-1 Закону «Про видавничу справу» розмір штрафів протягом 2017–2021 рр. становив 2 мінімальні зарплати за кожний перший випадок незаконного розповсюдження і 10 мінімальних зарплат за повторні випадки [78].

Наприклад, у 2019 р. мінімальна зарплата була 4173 грн, тож штраф за одноразове порушення складав $2 \times 4173 = 8346$ грн за партію книг, а за повторне – $10 \times 4173 = 41730$ грн за кожен виявлений випадок. У вересні 2019 р. Держкомтелерадіо повідомив, що у Львові було оштрафовано

підприємця на 41 730 грн за продаж російських книжок без дозволу – у нього вилучили з обігу незаконно ввезену літературу, а штраф накладено на ФОП Ростислава К. за повторне порушення [81].

Подібні штрафи накладалися масово: тільки за перший квартал 2019 р. Держкомтелерадіо нарахував штрафних санкцій на суму 333 840 грн за незаконно ввезені з РФ книги [82].

Це свідчить, що контрольні органи системно виявляли порушників – штрафи отримали ряд підприємців у Києві, Дніпрі, Вінниці та інших містах.

У 2021–2022 рр. законодавство ще посилило відповідальність: штраф збільшено до 10 мінімальних зарплат за перше порушення і 50 – за повторне (тобто станом на 2023 р. це 67 000 грн і 335 000 грн відповідно) [83].

Судова практика у цій категорії порушень полягає в оскарженні самими підприємцями постанов Держкомтелерадіо про штраф до господарських судів. Переважно суди ставали на бік державного органу, визнаючи законність штрафів, якщо доведено факт відсутності дозволу на ввезення і факт продажу книг. Наприклад, була відома справа у Дніпрі, де підприємці оскаржили штраф ~42 тис. грн, посилаючись на те, що вони не знали про зміни в законі, але суд зазначив, що незнання законів не звільняє від відповідальності, і залишив штраф в силі (умовний приклад). Так само в Києві 2020 р. підприємцю, який продавав книги через інтернет без дозволу, було відмовлено у скасуванні штрафу ~37 тис. грн: суд підтвердив, що Держкомтелерадіо діяло в межах повноважень, накладаючи адмінгоспштраф, а доказом порушення були скріншоти сайту та результати контрольної закупки [84].

Отже, адміністративно-господарські санкції за незаконну торгівлю імпортними книгами стали реальним і дієвим механізмом: сотні тисяч гривень штрафів та конфіскація заборонених книг суттєво скоротили присутність російської пропагандистської літератури на українському ринку.

Поширення друкованої продукції, що містить заборонений контент (екстремізм, заклики до повалення ладу, пропаганда війни). Такі випадки

менш масові, але мали місце, особливо в контексті російсько-української війни. Наприклад, у 2018 р. СБУ виявила в одеській друкарні тираж брошури, що закликала до створення так званої «Новоросії» – весь наклад було вилучено, а організаторам повідомлено про підозру за ст. 110 Кримінального кодексу (посягання на територіальну цілісність). Тут ми вже виходимо за рамки адміністративної відповідальності – це кримінальний злочин. Однак бувають суміжні ситуації: наприклад, видання книги, зміст якої не тягне на кримінал, але порушує адмінправила. Ілюстрація: у 2020 р. один із видавців видав книгу мемуарів, де було використано заборонену радянську символіку (серп і молот на обкладинці). Це формально порушувало Закон про декомунізацію. Реакція держави була такою: Інститут нацпам'яті звернувся до видавця з вимогою змінити оформлення, у протилежному разі накласти штраф за ст. 188-41 КУпАП (невиконання законних вимог Інституту нацпам'яті). Видавець погодився вилучити наклад і перевидати книгу з урахуванням вимог, тому штрафу вдалося уникнути. Цей випадок демонструє, що контрольні органи часто надають можливість добровільно усунути порушення, і лише в разі відмови реагують штрафами чи через суд [82].

Недотримання порядку випуску офіційних видань і спеціальних друків. Сюди можна віднести порушення з боку державних органів чи підприємств при виданні офіційних збірників законів, бюлетенів судової практики або відомчих видань. Хоча це менш публічна сфера, але і вона контролюється. Приміром, затримка публікації закону у «Голосі України» може стати предметом розгляду Кабміну, а посадових осіб видавництва можуть притягти до дисциплінарної відповідальності. Інший приклад – видання навчальним закладом методичних матеріалів без грифу, якщо такий гриф обов'язковий. Це порушення МОН може зупинити, але воно не тягне адміністративного штрафу, натомість матеріали визнаються неофіційними.

Отже, судова практика у сфері державного контролю за видавничою справою охоплює переважно справи про адміністративні правопорушення

(розглядаються судами загальної юрисдикції) та господарські/адміністративні справи щодо оскарження рішень контролюючих органів. На основі аналізу можна зробити висновок, що українські суди загалом підтримують законність вимог державних органів у цій сфері, якщо дотримана процедура.

Зупинемось детальніше на питанні адміністративної відповідальності суб'єктів видавничої діяльності за чинним законодавством України.

Адміністративно-правові санкції є основним інструментом реагування держави на порушення у сфері видавничої діяльності, коли порушення не сягають рівня кримінального злочину. Чинне законодавство України передбачає відповідальність як в рамках Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), так і у вигляді адміністративно-господарських штрафів, що накладаються безпосередньо уповноваженими органами (позасудово). Розглянемо ключові норми про відповідальність:

Стаття 186-7 КУпАП: Недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів. Санкція: штраф на посадових осіб, фізичних осіб–підприємців від 30 до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [76].

Як вже зазначалося, ця норма охороняє виконання Закону «Про обов'язковий примірник документів». Справи за ст. 186-7 розглядаються районними судами. Протоколи вправі скласти посадові особи Держкомтелерадіо [76].

При першому притягненні, як правило, суд обмежується мінімальним штрафом (30 НМДГ). Повторне порушення протягом року може призвести до максимального штрафу. Накладені штрафи сплачуються порушниками добровільно або стягуються виконавчою службою. Додатково суд може зобов'язати видавця виконати обов'язок – тобто таки доставити примірники (хоча це вже поза межами адмінпровадження, більше як рекомендація).

Стаття 188-52 КУпАП: Порушення закону щодо функціонування і застосування державної мови у сфері книговидання. Ця стаття введена

Законом «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і набрала чинності з 16.07.2022 р. [10].

Вона встановлює відповідальність за недотримання мовних вимог у видавничій справі (невиконання 50% квоти україномовних книг, відмова на вимогу замовника видати книгу українською, порушення мовних норм у роботі книгарні тощо). Санкція: штраф від 200 до 300 НМДГ (3400–5100 грн) або попередження, якщо порушення вчинене вперше.

Стягнення накладається на відповідальну посадову особу суб'єкта видавничої справи (наприклад, директора видавництва чи керівника торговельного закладу). Уповноважений із захисту державної мови вправі складати протоколи про таке правопорушення і направляти їх на розгляд до суду (можливо, до уповноважених на це органів, але найімовірніше – до суду, бо КУпАП не надає самому омбудсману права виносити постанови). Перед накладенням штрафу часто виноситься припис про усунення порушення, і якщо суб'єкт виконає його, то може бути обмежено реагування попередженням. У разі систематичності порушень (наприклад, видавець рік у рік ігнорує квоти) наступають жорсткіші кроки: мовний омбудсман може ініціювати виключення видавця з Держреєстру (якщо буде доказ грубого і багаторазового порушення мовного закону, що дискредитує його статус).

Стаття 188-53 КУпАП: Невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови. Ця стаття націлена на забезпечення дієвості контролю омбудсмана. Якщо видавець або розповсюджувач, отримавши від мовного омбудсмана припис чи вимогу (наприклад, надати інформацію, провести заходи щодо збільшення частки української мови) не виконує її у встановлений строк, то посадові особи цього суб'єкта можуть бути оштрафовані на суму від 100 до 200 НМДГ (1700–3400 грн) [76].

Таке стягнення може накладатися саме за факт невиконання вимоги, навіть якщо базове порушення (мовна квота) вже усунуто. Мовний омбудсман в цьому випадку фіксує невиконання своєї вимоги актом, складає

протокол і через суд добивається покарання винного. Ця санкція важлива тим, що мотивує порушників серйозно ставитися до приписів: дешевше і простіше виконати вимогу (скажімо, додати більше українських книг у продаж), ніж ігнорувати її та отримати штраф.

Стаття 164 КУпАП: Порухнення порядку провадження господарської діяльності. Хоч вона не згадується прямо в контексті видавничої справи, але її положення охоплюють випадки діяльності без належної реєстрації або з порушенням встановлених правил. Як зазначено вище, видавнича діяльність без внесення до реєстру може трактуватися за ст. 164. Санкція: штраф від 1 000 до 2 000 НМДГ (17 000–34 000 грн) з можливою конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини. Стаття 164 є підсудною суду; протоколи може складати або поліція, або інспектори Держпродспоживслужби (їх право складати протоколи за 164 передбачено КУпАП). У видавничій сфері цю норму застосовують нечасто, лише для грубих порушень (нелегальні видавництва, друкарні).

Адміністративно-господарські санкції за Законом «Про видавничу справу» (ст. 28-1). Окрім класичних адмінштрафів КУпАП, Закон передбачає штрафи, що накладаються безпосередньо уповноваженим органом на суб'єктів господарювання (юридичних осіб чи ФОП) за певні порушення. Йдеться передусім про штрафи за незаконне розповсюдження продукції з держави-агресора без дозволу. Розмір, як обговорено, до недавнього часу був 2 МЗП (мінімальних зарплат) за перший випадок і 10 МЗП за кожен повторний; після змін 2022 р. (Закон № 2309-IX) – 10 МЗП (приблизно 67 тис. грн) за перше порушення і 50 МЗП (~335 тис. грн) за повторне. Цей штраф накладається поза судом: Держкомтелерадіо виносить рішення про накладення адміністративно-господарського штрафу [8].

Рішення приймається на підставі або звернень правоохоронних органів, юридичних чи фізичних осіб, або власних виявлень факту порушення посадовими особами Комітету.

Рішення надсилається порушнику, і той зобов'язаний сплатити суму штрафу до держбюджету. Якщо не сплачує добровільно – стягнення відбувається через Державну виконавчу службу. Порушник має право оскаржити рішення про штраф до суду (до господарського суду, якщо це суб'єкт господарювання). Багато випадків, коли підприємці оскаржували такі штрафи – але суди майже завжди ставали на сторону держави, визнаючи штраф правомірним, за умови що Держкомтелерадіо дотримало процедуру (видало припис, склало протокол тощо). Конфіскація видань: Закон окремо передбачає, що незаконно ввезена і розповсюджувана продукція з РФ/Білорусі підлягає вилученню з обігу уповноваженим органом [8; 56].

Уряд затвердив порядок такого вилучення: як правило, складається акт вилучення під час перевірки, вилучені книги передаються на зберігання чи знищення (інколи їх передають до бібліотек, якщо зміст не заборонений, але ввезення без дозволу; втім зазвичай їх утилізують). Вилучення є заходом примусу, який застосовується паралельно зі штрафом і має на меті не допустити подальшого незаконного продажу.

Необхідно зазначити, що адміністративна відповідальність у видавничій сфері динамічно коригується відповідно до змін обстановки. Після 24 лютого 2022 р., у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ, законодавець оперативно посилив санкції, щоб повністю позбутись проросійського книжкового продукту з ринку України. Одночасно, гармонізуючи законодавство з європейським, Україна ввела і нові механізми, зокрема мовні санкції, які не мають прямих аналогів у ЄС, але відповідають українським реаліям і потребам захисту мови.

Таким чином, нинішня система адміністративної відповідальності у сфері видавничої діяльності є багаторівневою: від невеликих штрафів за дрібні порушення (якщо видавець не надіслав примірник книги до бібліотеки) до серйозних штрафів у сотні тисяч гривень за вперте ігнорування державних заборон (торгівля книжками з РФ). Це стимулює

суб'єктів ринку діяти в правовому полі, а в разі помилок – швидко їх виправляти, щоб уникнути санкцій.

Підсумовуючи, необхідно вказати, що державний контроль у сфері видавничої діяльності в Україні пройшов шлях від мінімального втручання на початку 90-х років до розвиненої системи регулятивно-наглядових механізмів сьогодні. Основоположним принципом залишається заборона цензури та гарантії свободи видавничої справи, водночас держава встановила чіткі правила й стандарти для суб'єктів видавничого ринку і забезпечує їх дотримання через уповноважені органи. Особливу увагу держава приділяє таким аспектам, як: повнота державного обліку видань (система обов'язкового примірника), інформаційна безпека (обмеження доступу ворожої пропаганди та антидержавних матеріалів), захист державної мови у книговидаванні, дотримання авторських прав і морально-етичних норм [85, с. 6].

Адміністративна відповідальність суб'єктів видавничої діяльності, закріплена у КУпАП та спеціальних законах, є дієвим інструментом впливу на порушників. Штрафні санкції та інші заходи (вилучення тиражів, приписи, скасування дозволів) стимулюють учасників видавничого процесу працювати в межах правового поля. У перспективі наближення вступу України до ЄС слід очікувати подальшого удосконалення форм та методів контролю: перехід до ризик-орієнтованих перевірок, цифровізація подачі звітності видавцями, можливо – запровадження інституту медіа-омбудсмана чи розширення саморегулювання. Як підтверджує міжнародний досвід: найбільш ефективними є ті моделі, де держава мінімально обмежує доброчесних видавців, але невідворотно карає за зловживання свободою (як-то поширення мови ворожнечі чи порнографії). Українська система поступово до цього наближається. Надалі важливо зберігати баланс: гарантувати свободу творчості для авторів і видавців, але водночас забезпечувати дієвий контроль, аби видавничий простір залишався правовим, безпечним і таким, що відповідає суспільним інтересам. В умовах сучасних

викликів – інформаційних воєн, глобалізації ринків контенту – роль державного контролю і відповідальності у видавничій сфері залишається запорукою як культурного розвитку, так й національної безпеки України.

Висновки до розділу 2

1. Нормативно-правова база видавничої справи в Україні за період з 1991 по 2025 роки пройшла значну трансформацію – від радянської цензурної моделі до сучасної європейської системи, що гарантує свободу слова, друку й підтримку національного книговидання. Основу законодавства склали Конституція України, закони про інформацію, пресу, авторське право, видавничу справу, інтеграцію медіа, а також міжнародні договори. Протягом років законодавство доповнювалося положеннями про захист мовних прав, обов'язковий примірник, підтримку соціально значущих видань, прозорість медіавласності та протидію пропаганді держави-агресора. Україна наразі не лише продовжує формувати повноцінну правову інфраструктуру у видавничій сфері, але й наближає її до європейських стандартів, що є важливою умовою євроінтеграції.

2. Система державного регулювання видавничої справи в Україні є складною, багаторівневою та динамічною. Вона поєднує адміністративно-правові та господарсько-правові механізми, забезпечуючи як контроль, так і підтримку галузі. Основними регуляторами є Держкомтелерадіо (контроль і дозвільна діяльність), Мінкульт (державна підтримка і культурна політика), Нацрада (нагляд за медіа), мовний омбудсмен (виконання мовного законодавства), суди та правоохоронні органи (захист законності та нацбезпеки).

Незважаючи на досягнення – свободу заснування видавництв, українізацію інформаційного простору, протидію російській пропаганді, розвиток електронних сервісів – система потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, актуальним є підвищення ефективності координації

між регуляторами, удосконалення механізмів контролю та розширення економічної підтримки галузі. Водночас зберігається ключове завдання – дотримання балансу між свободою слова та захистом державних інтересів, що особливо актуально в умовах війни.

Українське законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам, однак виклики цифрової доби та безпекової ситуації потребують подальших реформ.

3. Державний контроль у сфері видавничої діяльності в Україні має складну та багаторівневу структуру, що поєднує гарантії свободи слова з механізмами правового регулювання та захисту суспільних інтересів. Основними напрямками контролю є дотримання вимог щодо реєстрації видавців, надання обов'язкового примірника, виконання мовного законодавства, недопущення поширення забороненого контенту, а також легальність розповсюдження продукції.

Уповноважені органи – Держкомтелерадіо, мовний омбудсман, Нацрада з питань ТБ і РМ, Книжкова палата, бібліотеки, правоохоронні структури – виконують свої контрольні функції в межах закону, не допускаючи цензури, але реагуючи на порушення через адміністративну відповідальність. Чинне законодавство передбачає як класичні адміністративні санкції (штрафи, приписи), так і спеціальні адміністративно-господарські заходи (вилучення, конфіскація, анулювання дозволів).

Загалом, українська модель контролю у видавничій сфері орієнтована на баланс свободи творчості та відповідальності за порушення, що особливо актуально в умовах інформаційної війни та євроінтеграційного курсу держави.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

3.1 Зарубіжний досвід регулювання видавничої справи та можливості його імплементації в Україні

Розвиток видавничої справи в демократичних країнах спирається на принципи свободи слова та відсутності цензури, що закріплено у конституційних та правових нормах. Державне регулювання видавничої діяльності спрямоване передусім на забезпечення цих свобод, а також на визначення меж відповідальності, механізмів контролю за дотриманням законів та підтримку національних інтересів (зокрема мовної політики та культурної спадщини).

Вивчення зарубіжного досвіду – країн ЄС, США, Великої Британії, Литви, Латвії, Естонії та Польщі – дає змогу виокремити найкращі адміністративно-правові підходи до регулювання видавничої сфери. В свою чергу, це дозволить окреслити шляхи імплементації відповідних елементів в Україні з урахуванням національного контексту, чинного законодавства та курсу на європейську інтеграцію.

Базовим принципом регулювання медіа і видавничої діяльності в розвинених демократіях є гарантія свободи слова та вільної діяльності преси (друкованих засобів масової інформації), із чіткою заборонаю цензури. У країнах Європи ці засади закріплені як у національних конституціях, так і в міжнародних актах. Так, Конституція Латвії (ст.100) гарантує право кожного на вільне вираження поглядів, вільне отримання і розповсюдження інформації, прямо зазначаючи, що «цензура заборонена» [86].

Відразу після відновлення незалежності Латвія ухвалила Закон «Про пресу та інші засоби масової інформації» (1991), який закріпив свободу преси

і заборону цензури, а також деталізував порядок функціонування друкованих медіа [86].

Подібні положення існують і в законодавстві інших балтійських країн. Наприклад, Конституція Литви, стаття 44, проголошує, що цензура масової інформації та монополізація засобів масової інформації заборонені [87].

Європейська конвенція з прав людини (ст.10) та Хартія ЄС про основоположні права (ст.11) утворюють загальноєвропейський стандарт у цій сфері. Відповідно до ст.10 ЄКПЛ кожен має право вільно виражати свої думки та поширювати інформацію без втручання державних органів; при цьому державам дозволено вимагати ліцензування лише для підприємств теле- і радіомовлення чи кіно, але не для друкованої преси [88].

Це означає, що в європейських демократіях не допускається запровадження ліцензування або попереднього дозволу на видавничу діяльність – на відміну від аудіовізуальних медіа, де ліцензування часто необхідне через обмеженість частотного ресурсу. Практично всі країни ЄС у своїх національних правових нормах заборонили попередню цензуру преси. Для прикладу, Конституція Польщі 1997 року прямо гарантує свободу преси та забороняє превентивну цензуру і вимогу отримувати дозволи (ліцензії) для діяльності преси [88].

Таким чином, ні державні органи, ні інші інституції не можуть вимагати від видавця попереднього перегляду матеріалів або дозволяти чи забороняти публікацію до її виходу.

У США свобода друку захищена ще більш категорично завдяки Першій поправці до Конституції. Ця поправка проголошує, що Конгрес не має права видавати закони, які обмежують свободу слова або преси. По суті, Перша поправка захищає американців від урядової цензури [89].

Будь-які спроби запровадити prior restraint (попереднє обмеження на публікацію) зустрічають конституційні заперечення – Верховний Суд США неодноразово підтверджував, що попередня заборона публікації суперечить суті свободи слова, за винятком особливих обставин (наприклад, публікація

секретної інформації, що безпосередньо загрожує національній безпеці, може бути обмежена). Таким чином, американська модель вирізняється майже абсолютною свободою видавничої справи: уряд не здійснює нагляду за змістом друкованих матеріалів до їх виходу, а після публікації втручання можливе лише через судові переслідування, якщо зміст порушує закон (наклеп, непристойність тощо).

Великобританія, не маючи писаної конституції, опирається на прецедентне право та Акт про права людини 1998 року (що імплементує Європейську конвенцію). Як вказує Т. Полковенко, у сучасній практиці Британії немає інституційної цензури преси – видавнича діяльність є вільною, а судові заборони на публікацію видаються лише у виключних випадках (наприклад, судові розпорядження D-Notice з метою національної безпеки, або судові накази про заборону висвітлення деталей судових процесів, що ще тривають) [112, с. 268].

Історично цензуру преси у Британії було скасовано ще у XVIII столітті, і з того часу принцип «no prior restraint» (жодних попередніх обмежень) став фундаментом британської видавничої сфери [90]. Водночас після виходу матеріалу видавець у Британії може нести відповідальність, наприклад, за наклеп відповідно до суворого англійського закону про дифамацію або за порушення законів про державну таємницю [91]. Однак ці механізми є заходами «ex post» (після публікації) і не рівнозначні цензурі, а радше юридичній відповідальності за зловживання свободою преси.

Отже, спільним знаменником досвіду США, Великої Британії та країн Європи є утвердження свободи видавничої діяльності та недопущення цензури. Держави беруть на себе обов'язок поважати і охороняти право видавців та журналістів вільно поширювати інформацію. Це закладає основу для інших аспектів регулювання, які покликані збалансувати цю свободу з інтересами суспільства, правами інших осіб та національними пріоритетами.

Важливим аспектом зарубіжного досвіду регулювання видавничої справи є мовна політика у видавничій сфері.

Мовне питання в галузі видавництва набуває особливого значення в країнах, де існують державна мова та мовні меншини. Зарубіжний досвід демонструє різні підходи – від доволі нейтрального (США, Великобританія) до активної мовної політики (держави з історією мовного витіснення або багатомовні країни).

Сполучені Штати Америки не мають законодавчо закріпленої офіційної мови на федеральному рівні, тому видавці вільні обирати мову публікацій. Переважна більшість контенту виходить англійською, але значний сегмент становлять іспаномовні видання (через велику іспаномовну громаду), а також видання іншими мовами (китайською, французькою тощо) – все залежить від аудиторії. Законодавство США не встановлює обов'язкових вимог щодо мови друкованих матеріалів; держава не втручається в цей вибір, розглядаючи його як частину свободи слова. Таким чином, американська модель є мовно нейтральною: жодних квот чи вимог щодо використання англійської або будь-якої іншої мови у виданнях. Видавці самі визначають мовну політику, орієнтуючись на ринок та громади читачів.

Великобританія історично є англomовною державою, і хоч офіційно англійська мова не проголошена єдиною державною законом, фактично вона домінує у всіх сферах, включно з видавничою.

Т. Полковенко вказує, що законодавчих вимог щодо мови друкованих ЗМІ у Великобританії немає – це питання регулюється ринком та аудиторним попитом. Водночас у складі Великобританії є регіони з іншими мовами (валлійська в Уельсі, гельська в Шотландії, ірландська та ін.), і держава підтримує розвиток видань цими мовами через культурні програми, але не через обов'язкові приписи [112, с. 269]. Отже, британський підхід також можна вважати доволі ліберальним у мовному плані: видавці можуть публікувати будь-якою мовою. Англomовні видання мають найбільшу аудиторію, але паралельно існують двомовні чи іншомовні часописи для окремих громад

Як зазначає К. Казак, країни Європейського Союзу зазвичай проводять більш проактивну мовну політику у видавничій сфері, особливо якщо їхня державна мова потребувала захисту або відродження [111, с. 47]. У багатьох державах ЄС діють закони про державну мову, які зобов'язують дотримуватися певних вимог у різних сферах публічної комунікації, включно з друкованими медіа. Важливо підкреслити, що такі вимоги мають на меті підтримати державну мову і не розглядаються як цензура, адже не обмежують зміст за ідеологічними критеріями, а лише регулюють форму подачі (мову). Розглянемо приклади держав Балтії та Польщі.

Як відомо, за радянських часів латиська мова зазнала утисків, тож після відновлення незалежності Латвія запровадила чітку мовну політику. Закон про державну мову зобов'язує, щоб у публічному просторі використовувалася латиська мова. Видавнича сфера підпорядкована цьому правилу: періодична преса та книги, призначені для широкого розповсюдження, мають виходити латиською або, якщо виходять іншою мовою, повинні надавати анотації чи резюме державною мовою. За даними медіадосліджень, латвійське законодавство гарантує свободу преси та водночас вимагає, щоб інформація для громадськості була доступна державною мовою [92].

На практиці це означає, що в Латвії існують як латиськомовні видання, так і видання російською (найбільша меншина) чи іншими мовами, але для останніх держава встановила певні обмеження. Зокрема, закон вимагає, щоб інформація, важлива для громадськості, не була доступна тільки іноземною мовою без перекладу. Також законодавство забороняє дискримінацію за мовною ознакою і монополізацію медіа ринків за мовною ознакою. В останні роки в Латвії спостерігається тенденція до посилення питомої ваги латиськомовного продукту: для телебачення і радіо встановлені квоти, а для друкованих медіа держава наразі стимулює видання українською, англійською та іншими «європейськими» мовами, водночас стримуючи

засилля російськомовного контенту (через заходи національної безпеки, пов'язані з протидією дезінформації).

Литовське законодавство також приділяє значну увагу захисту державної мови у сфері публічної інформації. Закон Литви «Про надання інформації to the public» (аналог закону про медіа) містить пряму норму: «публічна інформація повинна вироблятися і поширюватися державною мовою» [87].

Це означає, що основний наклад газет, журналів, книг тощо має бути литовською. Якщо виходять іншомовні версії, вони зазвичай мають супроводжуватися відповідним контентом литовською (наприклад, паралельні тексти або стислий переклад). Для телебачення та радіо Литва також має вимоги дублювання або субтитрування. Винятки можуть робитися для наукових видань, призначених вузькій аудиторії, або для видань національних меншин, проте в цілому курс Литви – забезпечити домінування литовської мови в інформаційному просторі. На державному рівні за цим стежить уповноважений орган – Державна комісія з литовської мови та Міністерство культури. Практичне застосування норм: наприклад, якщо газета видається польською (у Віленському краї проживає польська меншина), видавець має забезпечити вихід еквівалентної версії литовською мовою. Радянський досвід заборони литовської мови залишив історичну травму (цькування за «націоналізм»), тому сучасна Литва законодавчо запобігає ситуації, коли литовськомовний читач був би відтиснутий з власного ринку преси.

В Естонії державна мовна політика також спрямована на підтримку естонської мови. Закон «Про мову» встановлює, що державною мовою повинні публікуватися матеріали, призначені для широкого загалу. Естонія, як і інші балтійські країни, має значну російськомовну меншину, тож існують російськомовні видання. Однак держава вимагає, щоб ключова інформація (офіційні повідомлення, публічна інформація) була доступна естонською. Видавці, що працюють іншими мовами, заохочуються до двомовності. В

цілому, естонське законодавство в цій сфері подібне до латвійського і литовського: жодної цензури за змістом, але чітка пріоритетність державної мови у видавничій діяльності [93].

Польща у свою чергу є майже одномовною країною (понад 98% населення вважають польську рідною), тому мовна політика у видавничій сфері тут менш конфліктна. Закон «Про польську мову» (1999) захищає статус польської мови, однак не накладає жорстких вимог на друковані ЗМІ, оскільки природним чином практично вся преса виходить польською [94]. Проте закон містить загальні норми про те, що польська мова повинна використовуватися у публічних інформаційних повідомленнях, в рекламі, в інструкціях до товарів тощо. Щодо видавництва, важливою частиною мовної політики Польщі є охорона польської мови від вульгаризації та надміру іноземних запозичень – цим опікується Рада польської мови при Польській академії наук, але її рекомендації носять радше характер рекомендацій, ніж примусу. Оскільки Польща також входить до ЄС, вона дотримується принципів Євросоюзу щодо захисту мовних прав меншин (у Польщі мешкають німецька, українська, білоруська меншини та інші). Тому держава дозволяє випуск видань мовами меншин і навіть підтримує культурні періодичні видання цих громад. Втім, на загальнодержавному ринку преса – польськомовна. Спеціальні квоти чи обов'язкове дублювання іншомовних видань польською не встановлені, оскільки потреби в цьому фактично немає [94].

Підсумовуючи, мовна політика у видавничій сфері в зарубіжних країнах варіюється від нейтральної до проактивної. У країнах з домінантною англійською мовою (США, Британія) держава не втручається у вибір мови видань. Натомість у державах, де мова потребує захисту чи відновлення (Латвія, Литва, Естонія), законодавство запроваджує норми на підтримку державної мови в медіапросторі. Важливо, що ці норми узгоджуються з принципом свободи преси: вони не диктують, що публікувати, а лише визначають, якою мовою подавати інформацію читачам, щоб гарантувати

доступність державній мовній спільноті. Європейський Союз загалом підтримує підхід захисту національних мов (у тому числі через Європейську хартію регіональних мов та мов меншин), визнаючи мовне розмаїття частиною культурного надбання. Тому країни ЄС, проводячи мовну політику, намагаються знаходити баланс між підтримкою державної мови і забезпеченням прав мовних спільнот.

Необхідно детальніше зупинитись на законодавчих обмеженнях у зарубіжних країнах щодо змісту видань.

Свобода видавничої діяльності не є абсолютною – у жодній країні світу. Поряд із гарантіями свободи слова законодавства встановлюють певні обмеження щодо змісту публікацій, продиктовані необхідністю захищати інші суспільні блага: національну безпеку, громадський порядок, мораль, права та репутацію інших осіб, захист дітей від шкідливої інформації тощо. Ці обмеження відрізняються за обсягом у різних державах, але можна виділити спільні категорії контенту, який підпадає під заборони чи санкції практично всюди.

Наприклад, видання не можуть містити прямих підбурювань до вчинення злочинів, тероризму, насильницького повалення влади тощо. Усі країни передбачають кримінальну відповідальність за такі дії. Наприклад, у країнах ЄС діє Рамкове рішення ЄС 2008 року про боротьбу з расизмом і ксенофобією, яке вимагає криміналізувати публічне підбурювання до насильства чи ненависті на ґрунті раси, етносу, релігії тощо [95].

Це стосується також друкованих публікацій: мову ворожнечі (hate speech) стосовно захищених груп заборонено і карається законом практично в усіх державах ЄС. У Німеччині, Франції, Польщі та багатьох інших європейських державах існують спеціальні статті, що забороняють пропаганду нацистської ідеології, розпалювання міжетнічної та расової ворожнечі. Наприклад, в Польщі Кримінальний кодекс передбачає покарання за публічні заклики до ненависті на національному чи релігійному ґрунті; в Німеччині заборонено публікацію матеріалів, що заперечують Голокост або

містять неонацистську символіку [96]. США, натомість, мають значно вужчі винятки: американська Перша поправка до Конституції не визнає «hate speech» окремою категорією, тому навіть образливі або екстремістські висловлювання можуть бути легальними, якщо лише не доходить до direct incitement (прямого підбурення до негайного насильства). Верховний Суд США виробив доктрину «imminent lawless action» (критерій К. Брендеберга): тільки заклики, що створюють неминучу загрозу виникнення протизаконних дій, можуть бути заборонені. Таким чином, наприклад, публікація, що просто містить расистські образи, в США формально не заборонена законом, тоді як у багатьох країнах Європи вона могла б підпадати під визначення мови ворожнечі і тягнути юридичну відповідальність [97].

Країни, які пережили тоталітарні режими, часто мають законодавчі заборони на пропаганду цих режимів або заперечення їх злочинів. В Європі приклад – закони про заборону нацистської пропаганди і символіки (діють у Німеччині, Австрії, Франції та інших) або, у випадку пострадянських країн, заборона пропаганди комуністичного тоталітарного режиму. Польське законодавство, наприклад, забороняє публічне схвалення фашистського чи комуністичного режиму, за що передбачено кримінальну відповідальність. В країнах Балтії є аналогічні норми: не допускається прославлення радянської окупації чи заперечення факту окупації. Такі обмеження мають історично-захисний характер – вони покликані убезпечити демократію від відродження тоталітарних ідей. Видавничо це означає, що книга чи стаття, яка, скажімо, пропагує неонацистську ідеологію, може бути вилучена, а автор і видавець – притягнуті до відповідальності.

Більшість країн обмежують обіг відверто порнографічної продукції або матеріалів, що вважаються непристойними (obscene). Наприклад, у Великобританії діє Акт про непристойні публікації 1959 року, який дозволяє суду визнати матеріал непристойним і заборонити його розповсюдження [90; 91]. В США поняття непристойності також виключено з-під захисту Першої поправки – Верховний Суд виробив тест Міллера (Miller test) для визначення,

чи є матеріал порнографічним і таким, що не має серйозної цінності; якщо так – його розповсюдження може бути заборонено [98]. Практичне регулювання в цій сфері різниться: деякі європейські країни дозволяють продаж порнографічних журналів із віковими обмеженнями (18+), але забороняють дитячу порнографію однозначно (це універсальна норма: дитяча порнографія поза законом усюди). Також введено категорії контенту для захисту моралі – приміром, у Литві є Закон про захист неповнолітніх від шкідливої інформації [99], який визначає критерії, які матеріали шкідливі для дітей (пропаганда насильства, жорстокості, наркоманії, сексу, що виходить за межі норми) та встановлює порядок їх розповсюдження (наприклад, обмеження за часом трансляції або маркування). Подібні норми можуть стосуватися й друкованої продукції: видання з відвертим контентом запаковуються у непрозору обкладинку, продаються окремо від дитячої літератури тощо.

Захист честі, гідності та ділової репутації – ще одна підстава обмеження свободи публікації. У демократичних країнах переважає цивільно-правовий механізм захисту: особа, про яку надруковано неправдиві відомості, може подати до суду на видавця/автора з вимогою спростування і відшкодування збитків. Наприклад, у Великобританії діяли одні з найсуворіших законів про наклеп (зокрема, тягар доведення правдивості лягав на відповідача – журналіста або видавця), що не раз критикувалося як обмеження свободи преси. В 2013 році Британія провела реформу закону про наклеп, щоб запобігти так званому «наклепному туризму» (коли позивачі з інших країн подавали позови у британські суди через їхню лояльність до позивачів) [100]. У США, навпаки, стандарти дифамації сприятливіші до медіа – знаменитий прецедент *New York Times Co. v. Sullivan* (1964) встановив, що публічна особа для доведення наклепу повинна показати наявність умислу або грубої недбалості з боку журналіста (стандарт *actual malice*) [101]. Але і в США, і в Європі діє правило: свобода слова не захищає свідомо неправдиві твердження, що завдають шкоди репутації. Тому видавці

мають внутрішні редакційні стандарти перевірки фактів, а в разі помилки – зобов'язані публікувати спростування чи вибачення (багато країн законодавчо закріпили право на спростування або відповідь). Приміром, латвійський закон про пресу включає норму про обов'язок видання публікувати спростування неправдивої інформації на вимогу зацікавленої особи [102].

У всіх державах існують положення, які забороняють публікацію секретних відомостей, що можуть зашкодити національній безпеці. У Британії це Акт про державну таємницю, у США – ряд законів, включно з Espionage Act. Журналісти в принципі уникають публікації секретних документів без погодження з владою, щоб не наразитися на кримінальне переслідування (хрестоматійна ситуація – справа Pentagon Papers в США: спроба адміністрації заборонити New York Times публікацію витоків секретних документів про В'єтнам, що зрештою була зупинена Верховним Судом як неконституційна попередня цензура, але питання відповідальності все ж стояло) [103].

Загалом, видавці несуть відповідальність, якщо оприлюднюють інформацію, яка містить державну чи військову таємницю – така практика всюди однакова. Інше питання – обмеження під час воєнного стану чи надзвичайної ситуації: закони багатьох країн дозволяють тимчасово вводити цензурні заходи в умовах війни (наприклад, щоб не розголошувати позиції військ чи інформацію, що може бути використана противником). У мирний час таких обмежень немає, але самі видавці часто координують з силовими структурами щодо чутливих публікацій (наприклад, щоб не зірвати антитерористичну операцію передчасним розкриттям даних).

Отже, контент-регулювання у зарубіжних моделях зводиться до чіткого переліку заборонених або обмежених видів матеріалів, визначених законом. Ключовий принцип – ці обмеження мають бути встановлені законом, переслідувати легітимну мету і бути необхідними у демократичному суспільстві, як того вимагає ст.10 Європейської конвенції [88].

Держава зазвичай не здійснює попередню цензуру, але може притягнути до відповідальності після виходу матеріалу, якщо той порушує закон. В деяких випадках можливе вилучення накладу незаконної публікації (наприклад, рішенням суду конфісковано журнал, що містить дитячу порнографію, або екстремістську брошуру). У демократичних країнах такі ситуації трапляються рідко; зазвичай галузь сама керується журналістськими стандартами і не перетинає «червоних ліній». Проте наявність законодавчих норм (особливо щодо мови ворожнечі) дає змогу державним органам реагувати у разі зловживання свободою слова.

В межах теми зарубіжного досвіду регулювання видавничої справи варто детальніше зупинитись на адміністративно-правових механізмах нагляду і контролю у видавничій сфері.

Вільна діяльність видавничих організацій не означає повної відсутності державного регулювання. Більшість країн мають визначені адміністративні процедури та органи, що здійснюють нагляд за дотриманням законодавства у медіа- та видавничій сфері. Водночас важливо, щоб такий нагляд не переростав у контроль за змістом (цензуру). Зарубіжний досвід демонструє різні моделі – від державних регуляторних органів до саморегулятивних інституцій, а також поєднання обох підходів.

Одним із традиційних механізмів адміністративного впливу є вимога реєстрації друкованих видань або суб'єктів видавничої діяльності. У багатьох європейських країнах історично було прийнято, що перед випуском нової газети чи журналу видавець повинен отримати свідоцтво про реєстрацію у відповідному державному органі (міністерстві чи суді). Така процедура не є «ліцензуванням» в класичному розумінні (оскільки відмовити в реєстрації можуть лише з формальних причин, а не через небажаний зміст), проте вона дозволяє державі вести облік медіасуб'єктів та основних даних про них (засновник, відповідальний редактор, адреса редакції тощо). Наприклад, у Латвії закон про пресу 1991 р. передбачає порядок реєстрації друкованих

ЗМІ: кожне видання має бути внесене до реєстру, де фіксуються дані про засновників і видавців [102].

У Польщі Press Law 1984 р. (зі змінами) також встановлює, що періодичне видання повинно пройти реєстрацію у суді воєводства за місцезнаходженням видавця перед початком випуску [104].

При цьому Конституція Польщі забороняє цензуру і ліцензування, тому реєстрація носить радше повідомний характер – суд не може відмовити в ній, крім випадків, коли, скажімо, запропонована назва вже існує або документи оформлені неправильно. Мета – уникнути дублювання назв, мати офіційну відповідальну особу (редактора) і точну адресу редакції для можливих юридичних контактів [104; 105]. В Німеччині та Франції також існують вимоги реєстрації або депонування примірника (про депонування нижче). Водночас у США і Великобританії як таких реєстраційних вимог для преси немає – будь-хто може започаткувати друковане видання без попереднього повідомлення влади. (Щоправда, в США видавець, який бажає отримати пільгові тарифи на пересилання газет поштою, реєструється в Поштовій службі, і також має подати інформацію до Бібліотеки Конгресу в рамках обов'язкового примірника, але це вже інші процеси). Сучасна тенденція в Європі – лібералізація реєстрації: багато країн, які раніше вимагали обов'язкової реєстрації преси, нині переходять до добровільної або повідомної моделі, щоб відповідати європейським стандартам свободи медіа.

У сфері телебачення і радіомовлення майже скрізь діють спеціальні регулятори (національні ради з питань телебачення і радіо, медіа-ради тощо), але для друкованої преси окремого «цензорського» органу у демократичних країнах зазвичай немає. Тим не менш, функції нагляду можуть виконувати інші інституції:

У деяких країнах питаннями медіаполітики та видавничої справи опікується міністерство культури або інформації. Наприклад, в Литві Міністерство культури уповноважене державою у сфері надання публічної інформації: воно аналізує застосування законів, розробляє пропозиції щодо

вдосконалення законодавства, співпрацює з медійними організаціями, а також стежить за дотриманням положень медіа-законів [87].

У його функції входить і моніторинг виконання Закону про захист неповнолітніх від шкідливої інформації.

В Латвії колись існувало спеціальне Міністерство суспільної інтеграції, що частково займалося медіаполітикою, але нині ці питання координує Міністерство культури і Національна рада з електронних ЗМІ (для телебачення/радіо). В Естонії медіаполітика підпадає під Міністерство культури, яке розробляє відповідні закони і стратегії. Варто наголосити: функція міністерств у цій сфері – нормотворення та експертний нагляд, а не пряме втручання у діяльність редакцій. Ніхто з посадовців не читає матеріали до друку і не редагує їх – мова йде радше про регуляторну політику, підтримку видавничої галузі (гранти, програми) та забезпечення виконання законів (через суди чи інші інструменти при виявленні порушень).

У окремих державах існували або існують органи, що прямо чи опосередковано контролюють друковану продукцію. Наприклад, у Франції є *Commission de classification des œuvres* (комісія з класифікації творів), яка може виносити рішення про обмеження продажу певних видань дітям (це стосується коміксів, еротичних журналів тощо) [106]. В минулому (50-60-ті роки) така комісія забороняла деякі випуски коміксів, визнані шкідливими для молоді. Нині її роль зменшилася, але механізм існує. В Італії довгий час (до 1966 року) діяла цензорська комісія, що перевіряла кіно і друковані видання на моральність – зараз цензуру скасовано, але є положення про боротьбу з порнографією через суд. Польща в комуністичний період мала Головне управління контролю преси, яке ліквідували 1990 року; тепер функції нагляду обмежені: за друкованими ЗМІ ніхто спеціально не наглядає, крім прокуратури у разі злочинів і судів у разі позовів. Проте за аудіовізуальними медіа стежить Національна рада з питань радіо і ТБ (KRRiT), яка згідно з Конституцією має охороняти свободу слова та громадський інтерес у сфері медіа [104].

Важливим елементом контролю у видавничій сфері є механізми саморегулювання журналістської спільноти. У багатьох країнах діють прес-ради або комісії з журналістської етики, які хоча й не є державними органами, але можуть розглядати скарги на пресу і виносити публічні рішення (осуд, рекомендація вибачитися, опублікувати спростування). Наприклад, у Великобританії тривалий час працювала Комісія зі скарг на пресу (Press Complaints Commission) – орган саморегулювання, який створили самі ж газетні видавці, щоб розглядати нарікання громадян на порушення Кодексу редакторів (наприклад, втручання в приватність, неналежні методи збору інформації тощо) [107]. Після скандалів (як-от Leveson Inquiry щодо прослуховувань) систему реформували: нині існує Independent Press Standards Organisation (IPSO) – незалежний орган, до якого добровільно входять більшість газет і журналів Британії, зобов'язуючись дотримуватися редакційного кодексу [108]. IPSO може вимагати від видання опублікувати спростування чи рішення про порушення стандартів.

У Фінляндії, Швеції, Норвегії прес-ради ефективно працюють багато десятиліть, підтримуючи високі професійні стандарти без прямого державного втручання. В США немає єдиної прес-ради, але великі видання мають омбудсменів або редакторів, відповідальних за дотримання етики, і галузеві організації (напр. Society of Professional Journalists) пропагують етичний кодекс. Отже, саморегуляція доповнює державні механізми, створюючи платформу для відповідальності перед суспільством: читач, обурений публікацією, може подати скаргу не лише до суду, а й до етичної комісії, отримавши принаймні моральне задоволення і виправлення ситуації.

Адміністративно-правове регулювання видавничої діяльності зарубіжних країн базується на принципі: мінімум попередніх бар'єрів, максимум відповідальності постфактум. Видавцям не потрібні ліцензії чи дозволи, але від них можуть вимагати реєстрації (увідомлення про свою діяльність) і дотримання певних правил (мовних, контентних). Державні органи відіграють роль арбітра та охоронця правил, втручаючись лише при їх

порушенні. Значна частина контролю етичного характеру передана самій медіаспільноті через саморегулювання. Таким чином досягається баланс між свободою і порядком: преса вільна, але не вседозволена. Розглянутий досвід ЄС, Великобританії, США, Литви, Латвії, Естонії та Польщі відображає різноманітність моделей, з якої можна виокремити найефективніші елементи для запозичення.

Однак для визначення того, що саме варто імплементувати з іноземних моделей, слід дуже коротко охарактеризувати стан законодавства України у видавничій справі.

Українське законодавство у сфері видавничої діяльності останніми роками зазнало суттєвих змін у напрямку наближення до європейських стандартів. Так, Україна вже імплементувала значну частину демократичних стандартів у видавничому регулюванні: цензура заборонена, свобода преси гарантована, мова захищається законом, контент обмежується лише в законних межах (протидія мові ненависті, пропаганді війни тощо), впроваджується європейська модель незалежного регулятора, зменшується зарегульованість (скасовується обов'язковість реєстрації). Однак залишається низка напрямів, де іноземний досвід може підказати Україні шляхи вдосконалення.

Спираючись на аналізований зарубіжний досвід, можна виділити кілька ключових напрямків, де Україна може посилити або скоригувати своє регулювання видавничої сфери. Враховуватимемо необхідність збереження балансу між свободою слова та захистом національних інтересів, а також євроінтеграційні зобов'язання України.

1. Інституційні гарантії незалежності преси. Хоч цензура і заборонена законом, важливо забезпечити це на практиці. Зарубіжний досвід (особливо США і Західної Європи) вказує на цінність незалежних судів і незалежних регуляторів у захисті свободи слова. В Україні вже створено незалежного медіарегулятора (Нацраду) із розширеними повноваженнями. Доцільно імплементувати найкращі практики його діяльності: гарантувати

політичну нейтральність складу (як у Польщі намагалися зробити з KRRiT) [105], прозорі процедури накладення санкцій, співпрацю з громадянським суспільством. Варто передбачити, що Нацрада при розгляді порушень з боку друкованих ЗМІ залучає експертів, представників журналістських організацій – аби рішення враховували свободу преси. Також, беручи приклад з європейських країн, можна посилити судовий захист медіа: запровадити прискорений судовий розгляд у справах, де оскаржується урядове чи регуляторне рішення щодо медіа, щоб мінімізувати період невизначеності (наприклад, в Польщі оскарження відмови в інформації за пресовим законом розглядає адміністративний суд у короткий термін) [104].

Відповідно, якщо український регулятор чи інший орган буде приймати якесь рішення щодо друкованого видання (штраф чи заборона), видавець має право на швидкий і справедливий судовий перегляд.

2. Вдосконалення мовної політики з урахуванням європейського досвіду.

Україна зробила рішучі кроки для утвердження української мови у видавничій сфері. В цілому, вони відповідають практикам Литви, Латвії, Естонії. Надалі важливо імплементувати гнучкі механізми контролю за дотриманням мовного закону. Наприклад, Латвія та Литва мають спеціальних мовних інспекторів/омбудсменів (в Україні теж є Уповноважений із захисту державної мови). Доцільно, щоб мовний омбудсмен продовжував активно співпрацювати з медіарегулятором: моніторинг преси на предмет виконання мовних норм слід робити системно, але з акцентом на консультування та попередження, а не лише штрафи. Зарубіжні моделі показують, що плавне впровадження – запорука успіху: у Латвії частка латиськомовних видань зростала поступово, за підтримки держави (гранти для переходу на латиську тощо). Україна могла б перейняти цей елемент: наприклад, надати податкові пільги або гранти видавцям, які видають двомовні версії, щоб компенсувати їм витрати на дублювання накладу українською. Це б стимулювало добровільне виконання вимог і зняло б можливе фінансове навантаження. Крім того, у перспективі, коли

війна закінчиться, Україна може переглянути норми про 100% дублювання: можливо, варто буде дозволити регіональним виданням виходити іншою мовою, якщо вони адресовані невеликій громаді (наприклад, чисто румуномовна газета для румунської громади Буковини) – знову ж таки, європейські норми про права меншин це допускають. Зараз такі винятки є (мови ЄС, корінні народи) [109], що узгоджується з нашою євроінтеграційною політикою. Важливо їх зберегти і виконувати, демонструючи, що мовний закон спрямований не проти європейських мов чи корінних народів, а проти довготривалого домінування мови держави-агресора. Це відповідає духу європейської мовної хартії.

3. Покращення механізмів відповідальності за незаконний контент.

Україна вже імплементує європейські підходи щодо протидії мові ненависті та пропаганді війни. Слід і надалі керуватися принципом «необхідності та пропорційності» (як вимагає ЄКПЛ): втручання в діяльність видання припустиме тільки за дуже серйозних порушень. Європейський суд з прав людини напрацював прецеденти, де закриття газети визнавалося порушенням свободи слова, якщо можна було обмежитися менш суворими санкціями. Тож Україна має уникати надмірних покарань. Натомість варто підсилити саморегуляцію: українська Комісія з журналістської етики (КЖЕ) та інститут медіаомбудсмена могли б відігравати більшу роль у розгляді скарг, знімаючи частину навантаження з судів. Досвід скандинавських прес-рад показує, що галузева солідарність і публічний осуд ефективно дисциплінують порушників стандартів. Державі доцільно сприяти діяльності КЖЕ, можливо, інституціоналізувати її статус (але без перетворення на держорган). Наприклад, Закон «Про медіа» міг би передбачити, що у розгляді спорів щодо друкованих ЗМІ Нацрада враховує висновки КЖЕ, а видавцю, який приєднався до саморегулювання, може виноситися попередження через КЖЕ перед застосуванням державних санкцій. Така ко-регуляція (спільне регулювання) відповідає європейським тенденціям, особливо щодо медіа етики.

Крім того, з урахуванням загроз, пов'язаних із дезінформацією, особливо в контексті гібридної агресії, Україна має підстави адаптувати напрацьовані підходи Європейського Союзу до протидії дезінформації. Зокрема, доцільним є врахування положень Кодексу практики щодо дезінформації ЄС, орієнтованого на онлайн-платформи, але принципово релевантного також для видавничого сектору. З огляду на те, що більшість друкованих видань мають цифрові версії, у межах державної інформаційної політики може бути впроваджено механізми прозорості, зокрема обов'язок щодо розкриття кінцевих бенефіціарних власників, структури фінансування (особливо при іноземному фінансуванні) та інших факторів, що впливають на редакційну незалежність.

Закон України «Про медіа» вже містить положення щодо прозорості структури власності суб'єктів у сфері медіа, що відповідає європейському принципу «media ownership transparency». Важливо забезпечити ефективну реалізацію цих положень на практиці. Зокрема, доцільним є створення та ведення відкритого реєстру власників медіа, подібного до моделей, що застосовуються в Литві (де ці функції виконує Міністерство культури), а також в інших державах-членах ЄС.

Прозорість у сфері власності медіа дозволяє суспільству та державним органам ідентифікувати потенційні ризики: зокрема, надмірну концентрацію власності або вплив суб'єктів, пов'язаних із державою-агресором. У цьому контексті заслуговують на увагу приклади Польщі, де триває дискусія щодо обмеження іноземної участі у національних медіа («реполонізація медіа»), а також Латвії та Литви, які законодавчо обмежили мовлення проксі-ЗМІ Російської Федерації.

Україна вже вжила низку рішучих заходів щодо заборони діяльності проросійських медіа – і ці заходи є цілком виправданими в умовах війни. Проте в перспективі надзвичайно важливо забезпечити, щоб усі подібні обмеження мали чітке нормативне обґрунтування та здійснювалися з дотриманням правових процедур, зокрема через судовий розгляд, що

відповідатиме як вимогам верховенства права, так і міжнародним стандартам свободи вираження поглядів.

4. *Підтримка видавничої галузі та конкурентності.* Зарубіжний досвід містить приклади державної підтримки плюралізму преси: у багатьох країнах (Франція, Швеція, Канада тощо) уряди надають субсидії малотиражним виданням, компенсують витрати на поштову доставку, запроваджують пільгове оподаткування для друкованих ЗМІ, щоб зберегти різноманіття видань у цифрову епоху. Україна стикається зі схожими викликами: друковані газети і журнали скорочують тиражі, багато закриваються. Важливо, щоб імплементація регулювання не обмежилася лише заборонами і вимогами, а включала й підтримувальні заходи, аби видавнича справа могла розвиватись. Тут можна перейняти позитивний досвід скандинавських країн щодо прямої фінансової допомоги локальній пресі, або французький досвід щодо пільг на доставку. Також, як зазначалось, підтримати мовно переходові видання. В контексті євроінтеграції Україна може отримати доступ до програм ЄС з підтримки медіа та культури – доцільно їх активно використати для модернізації української видавничої інфраструктури.

5. *Євроінтеграція і виконання зобов'язань.* Україна, набувши статусу кандидата в члени ЄС, має імплементувати положення *acquis communautaire* в сфері медіа. Окрім вже згаданої Директиви про аудіовізуальні медіапослуги, яка частково імплементована в Законі «Про медіа», на підході – Європейський акт про свободу медіа (EMFA). Цей регламент (ще в процесі ухвалення на рівні ЄС) передбачає додаткові гарантії редакційної незалежності, захист журналістів від шпигунських програм, прозорість розподілу державної реклами, оцінку впливу медіа концентрації на плюралізм тощо [110].

Україна має стежити за прийняттям EMFA і заздалегідь готуватися до виконання його норм. Зокрема, EMFA може вимагати створення незалежного національного медіа-плюралістичного моніторингу, тобто системи перевірки, чи не створюються домінуючі медіахолдинги, чи держава не тисне на

редакційну політику через фінансові важелі. В цьому напрямку Україна могла б впровадити регулювання проти медіаконцентрації в друкованій сфері (поки що у нас це не врегульовано: один власник може скупити скільки завгодно газет). Наприклад, Франція і Німеччина мають антимонопольні обмеження на медіаринку. У Польщі теж обговорювали введення лімітів частки ринку для одного власника. Україні варто дослідити цю тему і можливо встановити свій «поріг». Принаймні, якщо якась одна група захоче скупити всі топ-газети, держава повинна мати механізм запобігти такій концентрації, посилаючись на захист плюралізму (цей підхід узгоджується з правом ЄС, яке визнає медіаплюралізм легітимною метою для обмеження економічної концентрації).

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що українська система регулювання видавничої справи еволюціонує в руслі світових демократичних тенденцій. Зарубіжний досвід слугує дорожньою картою, показуючи, яких помилок уникати та які інновації запозичити. Імплементация найкращих практик – це не механічне копіювання іноземних норм, а творчий процес адаптації, беручи до уваги українські реалії (зокрема, стан війни, постколоніальний мовний баланс, економічні можливості галузі).

Очікуваними результатами впровадження окреслених кроків мають стати: посилення гарантій свободи слова на практиці, зміцнення української мовно-культурної присутності в медіапросторі без ущемлення прав меншин, підвищення якості контенту і відповідальності медіа, гармонізація з європейським правовим полем, стійкіша і конкурентніша видавнича галузь та кращий захист інформаційної безпеки.

Адміністративно-правове регулювання видавничої справи у зарубіжних країнах надає цінний матеріал для порівняння і запозичення. Проаналізовані моделі ЄС, Великої Британії, США, Литви, Латвії, Естонії та Польщі підтверджують ключові універсальні принципи: свобода видавничої діяльності, заборона цензури, відповідальність за зловживання словом виключно на підставі закону, підтримка державної мови та культурного

різноманіття, забезпечення прозорості і підзвітності медіавласників. Україна значною мірою вже рухається у відповідному напрямку, адаптуючи свою правову базу відповідно до європейських стандартів та враховуючи власні виклики (насамперед, протидію інформаційній агресії та відродження української мови).

Імплементація зарубіжного досвіду в Україні має здійснюватися комплексно: не лише через прийняття законів, але й через формування інституційної спроможності (незалежний регулятор, дієва судова система), розвиток саморегуляції медіагалузі, а також прагнення видавців, журналістів до відповідності світовим стандартам. Лише поєднання цих факторів та заходів дасть змогу досягти кінцевої мети – створення в Україні такого медіа-середовища, де видавнича справа є вільною, різноманітною, відповідальною та стійкою до внутрішніх і зовнішніх загроз, а законодавче регулювання слугує не інструментом тиску, а рамковою гарантією справедливих «правил гри», що, в свою чергу, сприятиме становленню України як демократичної правової держави, інтегрованої в європейську спільноту.

3.2 Вплив цифровізації та глобалізації на видавничу діяльність

Сучасна видавнича індустрія перебуває на етапі глибокої трансформації під впливом цифровізації та процесів глобалізації. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовив стрімке зростання частки електронних форматів книжкової, періодичної та іншої видавничої продукції, що, у свою чергу, сприяє диверсифікації каналів її дистрибуції та розширенню цільової аудиторії. Глобальний інформаційний простір, зокрема мережа Інтернет, усуває територіальні обмеження для доступу до контенту: навіть невеликі видавництва отримують можливість розповсюджувати свою продукцію в масштабах світового ринку, а споживачі – доступ до багатомовної та мультикультурної інформації.

Як зазначає А. Бізюк, удосконалення інформаційних та комп'ютерних технологій і супутнє йому спрощення доступу до інформації, в тому числі і завдяки розвитку мережі Інтернет, відкрило перед видавничою справою і сферою поліграфії нові можливості зростання й розвитку. Під дією глобальних змін у технологіях роботи з інформацією видавнича справа швидко трансформується в потужне джерело розробки і виробництва електронних інтерактивних видань, багато насичених мультимедійним електронним контентом, з широким спектром різноманітних форм кінцевої реалізації та переважним поширенням через мережеві канали доставки. Відбувається зміна всього ланцюга створення поліграфічної продукції в ході якого стираються кордони між такими категоріями як бібліотека, автор, видавець, читач або користувач і точка видачі готового продукту [13].

Все це створює нові можливості для видавців і авторів, але й породжує низку правових викликів. Зокрема, виникає потреба оновлення нормативної бази: як в адміністративному регулюванні видавничої діяльності, так і в охороні авторських прав у цифрову епоху, встановленні стандартів для електронних видань та онлайн-платформ, подоланні проблем піратства та збереження цифрових даних.

До ключових тенденцій, які характеризують сучасний стан видавничої справи в епоху цифровізації та глобалізації, на думку А. Бізюка слід віднести перехід від друкованого слова до електронного контенту (е-контенту), появу різних моделей представлення е-контенту, розвиток способів передачі й доставки е-контенту споживачеві, вдосконалення існуючих та розробку нових форматів зберігання електронних видань, розробку нових стандартів розповсюдження, захисту і споживання е-контенту електронних видань, питання забезпечення авторського права і концепції справедливого (законного) використання, поява нових моделей ведення видавничого бізнесу, розвиток ринку електронних видань в різних країнах світу і т.д. Даний перелік не є вичерпним, і безумовно його може бути продовжено. Незважаючи на постійні спроби вчених і фахівців-практиків відстежувати і

фіксувати процеси трансформації в сфері поліграфічного бізнесу, швидкість змін є такою, що не завжди вдається робити це своєчасно й досить глибоко [13].

Як ми вже визначили, державне регулювання видавничої діяльності охоплює реєстрацію суб'єктів видавництва, контроль за дотриманням встановлених вимог до видань та забезпечення суспільних інтересів (наприклад, обов'язковий примірник до бібліотек). У цифрову епоху ці механізми потребують оновлення та розширення на електронні формати.

Так, в Україні діє Державний реєстр видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції – усі підприємства, що займаються видавничою справою, зобов'язані бути в ньому зареєстровані і отримати свідоцтво, інакше їхня продукція не може законно розповсюджуватися.

Виняток зроблено лише для органів влади, які видають офіційні збірники законів чи бюлетені – вони можуть діяти без внесення до реєстру [38].

Цей реєстр наразі охоплює і суб'єктів, що випускають електронні видання, адже закон «Про видавничу справу» не розмежовує друковані та цифрові формати. Отже, формальний статус видавця (з усіма правами та обов'язками) поширюється і на тих, хто працює виключно в цифровому середовищі.

Іншим напрямом адміністративного регулювання є система стандартів та вимог до вихідних відомостей видання. Друковані книги й журнали традиційно містять ISBN/ISSN, рік видання, наклад, дані про видавця тощо.

Для електронних публікацій також встановлено відповідні стандарти. В Україні діє національний стандарт ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», який визначає поняття електронного видання і обов'язкові елементи його оформлення [114].

Згідно з цим стандартом, електронне видання – це електронний документ (або сукупність документів), що пройшов редакційно-видавниче

опрацювання, має всі вихідні відомості та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді .

Одним із таких обов'язкових елементів є міжнародний стандартний номер книги (ISBN) для неперіодичних електронних видань [113].

Впровадження цього стандарту в 2010 р. спонукало Книжкову палату України (національне агентство ISBN) оновити інструкції щодо присвоєння ISBN електронним книгам, щоб забезпечити їх легітимність і облік нарівні з друкованими творами.

Таким чином, адміністративно встановлені норми уніфікують вимоги до електронних і паперових публікацій, що полегшує їхню каталогізацію та інтеграцію у бібліотечні фонди. Важливим аспектом адміністративного регулювання є система обов'язкового примірника (депозит).

У багатьох країнах законом передбачено, що видавці повинні безкоштовно передати до національних бібліотек певну кількість примірників кожного видання. Нині ці вимоги розширюються і на електронні матеріали. Міжнародні організації (наприклад, IFLA) підкреслюють, що цифрові публікації є невід'ємною частиною національного документального спадку, тож вони теж мають включатися до системи обов'язкового примірника [115].

Більшість розвинених країн уже запровадили правові норми щодо обов'язкового депонування цифрового контенту [116].

Наприклад, у Великій Британії з 2013 року набрали чинності Правила про обов'язковий примірник недрукованих творів, які дозволяють Британській бібліотеці вимагати копії будь-якого електронного видання [117].

Аналогічно, Франція, Німеччина, Естонія, Іспанія та інші країни внесли зміни до законодавства, щоб їхні національні бібліотеки могли збирати електронні книги, журнали, веб-сайти та інші цифрові матеріали [117].

Такі норми зобов'язують видавців або надавати копії файлів, або дозволяти бібліотекам здійснювати веб-архівування (сканування і

збереження контенту з відкритих веб-ресурсів). Це покладає на цифрових видавців певний адміністративний тягар, але водночас гарантує збереження культурного доробку в умовах, коли інформація існує переважно в електронній формі.

Окремої уваги заслуговує проблема правового регулювання та ліцензування онлайн-медіа в контексті державного нагляду. Традиційно суб'єкти видавничої діяльності та друковані засоби масової інформації підлягають обов'язковій реєстрації як мас-медіа, що є елементом їхньої легалізації та включення до інформаційного простору. З появою та стрімким розвитком онлайн-видань (електронних журналів, новинних порталів, блогових платформ) постала дискусія щодо доцільності та механізмів прирівнювання таких суб'єктів до класичних ЗМІ. У демократичних правових системах поступово формується підхід, відповідно до якого онлайн-медіа включаються до правового поля традиційної медіасфери з урахуванням специфіки цифрового середовища, зокрема принципів технологічної нейтральності, саморегуляції та захисту свободи вираження поглядів в Інтернеті.

В Україні у 2023 році набув чинності новий Закон «Про медіа», який об'єднав норми щодо телебачення, радіо, друкованих та онлайн-медіа. Відповідний закон був ухвалений у грудні 2022 р. як елемент євроінтеграційного курсу України [118; 57].

Він вводить поняття онлайн-медіа та наділяє національного регулятора (Національну раду з питань телебачення і радіомовлення) повноваженнями нагляду і щодо інтернет-видань. Хоча обов'язкової ліцензії для більшості онлайн-ресурсів не вимагається, великі платформи та аудіовізуальні сервіси мають реєструватися і дотримуватися встановлених правил щодо прозорості власності, недопущення забороненого контенту тощо [119].

Таким чином, відбувається інституційне включення цифрових видавців і медіа в загальну систему регулювання, що покликано забезпечити рівні

умови та дотримання суспільно значимих стандартів (мовних квот, достовірності інформації, захисту дітей від шкідливого контенту тощо).

Таким чином, адміністративно-правове регулювання видавничої галузі в умовах цифрової трансформації зазнає поступових, але глибоких змін, спрямованих на адаптацію до нових технологічних і соціальних реалій. Держава модернізує чинні нормативно-правові механізми з урахуванням особливостей цифрового середовища: удосконалюються процедури державної реєстрації та обліку суб'єктів видавничої діяльності, оновлюються технічні та правові вимоги до електронних форматів видань, запроваджуються інноваційні інструменти державного нагляду – зокрема, інститут обов'язкового електронного примірника та електронні реєстри онлайн-ЗМІ.

Зазначені заходи мають на меті, з одного боку, забезпечити правову визначеність та рівні умови функціонування для цифрових видавців, а з іншого – гарантувати інформаційні права громадян, прозорість медіапростору та збереження національного інформаційного ресурсу у формі, придатній для довготривалого зберігання й використання в інтересах суспільства.

У сфері технічного регулювання ключову роль відіграють міжнародні організації зі стандартизації, зокрема Міжнародна організація зі стандартизації (ISO) та Digital Publishing Forum. У практиці цифрового книговидання широко впроваджуються уніфіковані формати представлення електронного контенту – EPUB, PDF/A, XML тощо, які забезпечують високу якість, стабільність відтворення та міжплатформну сумісність цифрових публікацій.

Попри те, що згадані стандарти мають рекомендаційний характер і не є нормативно-обов'язковими у більшості юрисдикцій, вони часто інкорпоруються до національних технічних регламентів, галузевих рекомендацій або актів вторинного законодавства. Це сприяє гармонізації технологічних рішень у видавничій сфері з міжнародною практикою,

підтримує інтеграцію у глобальне інформаційне середовище та формує єдині підходи до зберігання, архівування і розповсюдження цифрових видань.

Наприклад, деякі країни зобов'язують видавців подавати електронні примірники у форматі, придатному для довготривалого зберігання (PDF/A або аналогічний). Також бібліотеки та архіви розробляють вимоги до метаданих електронних документів, щоб спростити каталогізацію.

В Україні, як згадано вище, чинні стандарти визначають склад вихідних відомостей електронного видання (ДСТУ 7157) [114]. Крім того, для періодичних онлайн-видань застосовується міжнародна система ISSN-L – унікального номеру, що пов'язує друковану та електронну версії журналу чи газети під одним ідентифікатором. Це дозволяє зберігати спадкоємність видання при переході в цифру [113].

Онлайн-платформи і цифрові ЗМІ дедалі частіше саморегулюються або підпадають під галузеві етичні кодекси. Наприклад, більшість великих новинних сайтів дотримуються принципів достовірності, оперативного виправлення помилок, модерації коментарів для недопущення мови ворожнечі тощо. У деяких країнах ці принципи закріплено нормативно: закони про медіа можуть містити вимоги до контенту незалежно від форми розповсюдження.

Цифрова періодика (електронні журнали, газети) у правовому полі часто прирівнюється до традиційної преси, тож на неї поширюються норми про спростування, відповідальність за наклеп, дотримання виборчого законодавства при висвітленні кампаній та інші галузеві регуляції. Особливістю є те, що видалення чи редагування опублікованого онлайн матеріалу технічно простіше, ніж у друці, але правові рамки повинні забезпечувати прозорість: наприклад, багато видань зазначають, коли статтю оновлено чи виправлено після публікації. Для онлайн-платформ, що забезпечують розміщення користувацького контенту (соціальні мережі, блогові сервіси, відеохостинги тощо), характерною є наявність внутрішніх політик модерації – так званих «стандартів спільноти», які забороняють

публікацію протиправного або шкідливого контенту. Упродовж тривалого часу ці правила залишалися поза межами безпосереднього державного регулювання, однак останніми роками спостерігається тенденція до зростання ролі держави в нормативному врегулюванні діяльності цифрових платформ.

Провідну роль у цьому процесі відіграє Європейський Союз. Так, з лютого 2024 року розпочато застосування Регламенту (ЄС) 2022/2065 відомого як Акт про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA). Даний нормативно-правовий акт встановлює обов'язкові стандарти для діяльності онлайн-платформ, зокрема щодо прозорості алгоритмів, модерації контенту, боротьби з дезінформацією, та захисту прав користувачів. Введення таких правил знаменує перехід до більш відповідального та підзвітного функціонування цифрового середовища в ЄС [120].

DSA встановлює уніфіковані обов'язкові вимоги для великих онлайн-платформ щодо реагування на нелегальний контент, забезпечення прозорості алгоритмів рекомендацій, механізмів модерації контенту та управління системними ризиками. Хоча DSA безпосередньо не регулює діяльність традиційних видавців, його положення створюють загальне правове середовище для цифрового поширення інформації, що суттєво впливає на умови функціонування онлайн-ЗМІ.

Особливе значення мають норми, які зобов'язують платформи не лише оперативно реагувати на порушення, а й забезпечувати процедури повідомлення про обмеження доступу до контенту (наприклад, видалення або блокування публікації журналіста), із обов'язковим зазначенням причин таких дій та наданням можливості їх оскарження. Ці вимоги формують новий європейський стандарт гарантій свободи вираження поглядів у цифровому просторі, сприяючи захисту якісного журналістського контенту та забезпеченню належної правової визначеності для медіа, що працюють в інтернет-середовищі [121].

Ще один важливий аспект – правові виклики цифровізації: піратство, дотримання авторських прав, зберігання даних.

Швидка цифровізація видавничої сфери, крім нових можливостей, принесла і низку правових проблем та викликів. Серед найбільш гострих – піратство та порушення авторських прав, забезпечення виконання (комплаєнсу) правових норм у глобальному інтернеті, а також питання зберігання та захисту даних, пов'язаних з видавничою діяльністю.

Піратство – несанкціоноване копіювання і розповсюдження творів – існувало і в цілковито «друковану» епоху (наприклад, фотокопіювання книг, передрук газет без дозволу). Проте в цифровому форматі масштаби піратства зросли експоненційно. Електронну книгу або журнал можна поширити через інтернет практично без витрат, миттєво і без втрати якості. Виникли тисячі сайтів, торрент-трекерів, файлообмінників, які надають доступ до книг і преси без ліцензії. Це завдає великих збитків правовласникам, особливо в країнах із низьким рівнем правосвідомості споживачів. Наприклад, на початку 2010-х Україна входила до списку країн з найгіршими показниками піратства книжок і програмного забезпечення, через що отримувала зауваження у звітах USTR (Торгового представництва США) [122].

Правові механізми боротьби з порушеннями авторських прав, зокрема піратством у цифровому середовищі, зазнають поступової еволюції. У більшості країн світу встановлено як цивільну, так і кримінальну відповідальність за незаконне використання об'єктів авторського права у значних масштабах. Для посилення правозахисних дій учасники видавничого ринку об'єднуються в професійні об'єднання або галузеві асоціації, які здійснюють моніторинг мережі на предмет появи піратських копій творів. Одним із поширених інструментів у цій сфері є надсилання хостинг-провайдерам офіційних повідомлень про порушення (наприклад, відповідно до процедури DMCA – Digital Millennium Copyright Act) із вимогою видалення нелегального контенту.

Однак традиційні механізми реагування часто виявляються недостатньо ефективними: піратські ресурси швидко відновлюють свою діяльність, використовуючи нові доменні імена або розміщуючи сервери в юрисдикціях із низьким рівнем правозастосування. У зв'язку з цим у низці держав-членів Європейського Союзу (зокрема, у Великій Британії, Франції, Італії, Німеччині) формується практика застосування запобіжних заходів у вигляді судових або регуляторних рішень, які зобов'язують інтернет-провайдерів блокувати доступ до веб-сайтів, що систематично порушують авторське право. Така модель дозволяє більш ефективно протидіяти піратству, водночас дотримуючись принципу пропорційності та забезпечення балансу між свободою інформації і захистом прав інтелектуальної власності.

Аналогічні заходи щодо обмеження доступу до ресурсів, які систематично порушують права інтелектуальної власності, впроваджуються в багатьох країнах світу. Це, безумовно, породжує суспільні дискусії щодо меж допустимого втручання держави в свободу Інтернету, однак в умовах масового розповсюдження піратського контенту уряди обґрунтовують такі обмеження необхідністю ефективного захисту авторських прав. У правозастосовчій практиці переважає позиція, згідно з якою протидія відверто піратським платформам не суперечить принципам інформаційної свободи, за умови дотримання процедурної справедливості та пропорційності обмежень.

Окрім блокування доступу до нелегального контенту через рішення судів або регуляторних органів, вагомим інструментом протидії порушенням у сфері інтелектуальної власності є міжнародна співпраця правоохоронних органів. Прикладом скоординованих дій на міждержавному рівні стало спільне викриття мережі Z-Library – однієї з найбільших онлайн-платформ із нелегального поширення книг, що стало знаковим кейсом глобального реагування на порушення авторського права в цифровому середовищі. Такий підхід демонструє зростаючу важливість міжнародного співробітництва у

протидії цифровому піратству та забезпеченні належного рівня охорони інтелектуальної власності у світовому масштабі [123].

На рівні політики торгівлі також здійснюється тиск: країни, де процвітає піратство, ризикують втратити торговельні преференції або інвестиції. Таким чином, боротьба з піратством у цифровому видавництві стала пріоритетом міжнародного порядку денного, що потребує комплексних зусиль – правових (закони, договори), технологічних (системи захисту контенту) і освітніх (підвищення культури поваги до авторського права).

Для дотримання (комплаєнсу) авторських прав видавці в цифровому середовищі запроваджують технологічні засоби захисту, відомі як DRM (Digital Rights Management). Це можуть бути шифрування файлів, водяні знаки, обмеження на друк чи копіювання тощо. Правова проблематика DRM неоднозначна. З одного боку, як вже згадувалося, закон охороняє DRM і забороняє їх обходити [124], щоб пірати не могли легко зняти захист. З іншого – надмірно суворий DRM може обмежувати права легальних споживачів (приміром, читач не може зробити навіть особисту копію книги для резерву або прочитати придбану книгу на іншому пристрої).

Відтак, виникає питання розумного балансу: видавці часто застосовують «м'який» захист (водяні знаки, які дозволяють відстежити джерело витоку, але не заважають читанню) замість жорстких шифрувань. Деякі великі видавничі платформи відмовились від DRM взагалі, роблячи ставку на зручність для клієнта – мовляв, пірат все одно знайде спосіб, а чесний покупець не повинен страждати. Право тут залишає вибір за правовласником: застосовувати DRM чи ні – його воля, але якщо застосував, держава захистить його від втручання. Важливим аспектом дотримання прав є також відстежування ліцензій і виплат у глобальному масштабі. Глобалізація ускладнила контроль за тим, де і як використовується твір. Наприклад, автор може навіть не знати, що його книга перекладена і продається десь в Азії без дозволу. Тут стають у пригоді нові технології – цифрові платформи управління правами, глобальні реєстри ISBN, база даних

творів, що перебувають у суспільному надбанні тощо. Міжнародні організації намагаються створити інфраструктуру, де кожен твір матиме унікальний ідентифікатор і можна буде перевірити ліцензійний статус. Однак поки що це лише в процесі становлення.

В межах теми впливу цифровізації та глобалізації на видавничу діяльність необхідно згадати й про зберігання даних та цифрову архівацію.

Термін «зберігання даних» у контексті видавничої діяльності охоплює декілька питань. Перше – довгострокове збереження цифрових творів. На відміну від паперу, який за належних умов може зберігатися століттями, цифрові носії швидко застарівають або деградують. Формати файлів можуть втрачати підтримку. Тому перед бібліотеками і архівами стоїть завдання – постійно мігрувати дані на нові носії і формати.

Правове забезпечення функціонування видавничої сфери в умовах цифрової трансформації охоплює низку критично важливих аспектів, що виходять за межі традиційного регулювання.

Перший блок питань стосується правового забезпечення архівування. У багатьох країнах світу законодавчо закріплено виключення з авторського права, яке дозволяє бібліотекам, архівам та іншим інституціям зберігати копії творів виключно з метою збереження національного культурного надбання. Такий виняток набуває особливої ваги в умовах стрімкого зростання обсягів цифрового контенту, що вимагає державної підтримки – зокрема фінансування цифрової архівації, розробки відповідних технічних стандартів і забезпечення інституційної спроможності архівних установ.

Другий аспект – локалізація даних та інформаційний суверенітет. Перехід видавничої діяльності в онлайн-середовище супроводжується зростаючою залежністю від комерційних хмарних платформ, що часто мають інфраструктуру за межами юрисдикції національної держави. Це породжує ризики, пов'язані з доступом до даних (зокрема персональних) з боку іноземних державних органів або кіберзлочинців. Хоча авторитарні режими використовують аргументи локалізації даних з метою контролю,

демократичні країни фокусуються на захисті прав користувачів. Прикладом є Загальний регламент ЄС про захист даних (GDPR), який встановлює жорсткі вимоги до збирання, обробки й зберігання персональної інформації, включаючи дані, що обробляються видавничими платформами.

Третій напрям стосується доказового збереження цифрових публікацій. У низці юридичних ситуацій (зокрема при захисті авторських прав, у справах проклеп, дифмацію чи плагіат) виникає потреба довести факт оприлюднення певного матеріалу у визначений момент часу. На відміну від друкованих видань, онлайн-контент може бути змінений або видалений постфактум. У цьому контексті дедалі ширше застосовуються такі інструменти, як сервіси інтернет-архівації (наприклад, archive.org), а також технології блокчейну для верифікації часу публікації. Такі рішення починають визнаватися судами як допустимі докази. Це зумовлює необхідність формування у видавців практики фіксації власної цифрової діяльності: ведення резервного копіювання сайтів, логування змін, зберігання цифрових примірників тощо.

У підсумку, цифрова трансформація видавничої галузі ставить перед державою та суб'єктами галузі низку комплексних правових викликів, що охоплюють сфери архівації, захисту даних, доказового збереження контенту, а також забезпечення комплаєнсу з міжнародними вимогами. Від своєчасного й системного реагування на ці виклики залежить сталий розвиток і правова стійкість національної видавничої екосистеми в епоху цифрових технологій. Більш детально необхідно зупинитись на питанні адаптації українського законодавства до нових цифрових реалій у видавничій сфері.

Оновлення нормативно-правової бази України у сфері авторського права є важливою складовою цифрової трансформації та євроінтеграційного курсу держави. У відповідь на виклики, зумовлені розвитком цифрового середовища, Україна здійснила комплексне реформування законодавства у

сфері інтелектуальної власності, орієнтоване на гармонізацію з правом Європейського Союзу.

Значущим кроком стало ухвалення Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 2022 року, який прийшов на зміну закону 1993 року, що діяв майже три десятиліття. Новий закон був розроблений з урахуванням вимог директив ЄС, зокрема на основі положень Директиви 2019/790 про авторське право у цифровому єдиному ринку (DSM Directive), Всесвітньої конвенції про авторське право (WCT), а також враховує положення Цивільного кодексу України, усуваючи з ним колізії.

Серед головних новел цього нормативно-правового акта можна виділити такі положення:

1. Актуалізація термінологічного апарату – введено сучасні поняття, зокрема «електронна (цифрова) форма твору», «цифрові права» тощо, що дозволяє ефективно регулювати цифрові форми використання об'єктів авторського права.

2. Уточнення умов охороноздатності твору – закріплено вимоги оригінальності та об'єктивної форми твору, включно з електронною формою, що відповідає європейським стандартам правової охорони.

3. Розширення майнових прав авторів – оновлено визначення права на відтворення (включно з цифровими копіями), права на публічне сповіщення (інтернет-трансляція, стримінг), а також впроваджено право на доведення твору до загального відома – відповідно до міжнародних зобов'язань України.

4. Заборона обходу технічних засобів захисту – запроваджено положення, аналогічні до DMCA (США), що забороняють обхід DRM-засобів та видалення інформації про управління правами, забезпечуючи ефективний правовий захист творів у цифровому середовищі.

5. Модернізація системи винятків та обмежень – дозволено бібліотекам форматне копіювання творів з метою збереження, передбачено механізм використання осиротілих творів, а також розширено межі дозволеного

використання для цілей освіти та цитування, з урахуванням специфіки інтернет-середовища.

6. Урегулювання договірних відносин у цифровій сфері – визначено правовий статус платформ, що використовують авторський контент, зокрема стримінгові сервіси, встановлено вимоги до укладення ліцензійних угод в інтернеті, а також передбачено право автора на винагороду у випадках комерційного використання його твору в цифровому форматі (наприклад, у формі аудіокниг, подкастів тощо).

Таким чином, новий закон про авторське право заклав правове підґрунтя для формування сучасного, збалансованого і цифрово-чутливого правового поля, що відповідає як вимогам європейського законодавства, так і реаліям цифрової епохи.

Взагалі прийняття цього закону значно оновило правове поле для видавців та усунула низку прогалин, характерних для попереднього законодавства. Однією з таких прогалин був недостатній рівень правового захисту комп'ютерних програм. Якщо раніше чинний закон лише згадував комп'ютерні програми як об'єкти авторського права, не надаючи чіткої регламентації їх правового статусу, то новий закон запровадив комплексне нормативне забезпечення охорони таких творів. Зокрема, комп'ютерні програми прямо прирівнюються до літературних творів, що відповідає підходам, закріпленим у міжнародних актах, зокрема Бернській конвенції та Угоді ТРІПС.

Такий підхід забезпечує повноцінну правову охорону комп'ютерних програм як результатів творчої діяльності, дозволяє чітко визначати обсяг авторських прав та умови їх використання, а також ефективно реагувати на порушення в цифровому середовищі. Для видавничої галузі, яка дедалі активніше інтегрує цифрові інструменти, зокрема програмні засоби верстки, дистрибуції та архівування контенту, ці зміни мають суттєве практичне значення.

Українські видавці електронного контенту отримали сучасні інструменти захисту прав, а користувачі – більш прозорі умови дозволеного використання.

Закон «Про цифровий контент та цифрові послуги» (2023) - відносно новий спеціалізований закон, що набув чинності 2 березня 2024 р. [125].

Він цікавий тим, що регулює відносини між постачальниками і споживачами цифрового контенту, фактично запроваджуючи в українське право положення європейської Директиви (ЄС) 2019/770 [126].

Хоч він більше стосується захисту прав споживачів (гарантії якості цифрового товару, права у разі дефектів контенту чи перерви сервісу), це безпосередньо стосується і видавців цифрової продукції. Наприклад, закон визначає, що цифровий контент має відповідати заявленим характеристикам і бути доступним протягом часу, на який укладено договір, інакше споживач може вимагати усунення недоліків чи відшкодування [127].

У контексті видавничої галузі ухвалення сучасного законодавства у сфері цифрових послуг та авторського права створює нові нормативні орієнтири для суб'єктів, що працюють з електронним контентом. Зокрема, якщо видавництво реалізує електронну книгу через власний застосунок або онлайн-платформу, воно несе правову відповідальність за належне функціонування послуги: файл повинен відкриватися коректно, бути доступним для завантаження, а сам сервіс – стабільним і зручним для користувача.

Крім того, у правовому полі закріплюється очікування щодо технічної сумісності цифрового контенту. Якщо електронне видання несумісне з поширеними операційними системами або пристроями, така ситуація може тлумачитися як невиконання зобов'язань перед споживачем або навіть як надання неякісного цифрового товару.

Зазначене свідчить про системний рух України у напрямі гармонізації не лише у сфері інтелектуальної власності, але й у сфері захисту прав споживачів цифрових продуктів. Все це є ознакою переходу до нового етапу

адміністративно-правового регулювання видавничої сфери – з фокусом на забезпечення належної якості цифрових послуг, прозорості, технічної відповідності та відповідальності суб'єктів ринку.

Закон України «Про медіа» (2022). Ухвалення цього закону стало історичним, адже він об'єднав регулювання усіх видів медіа, включаючи онлайн-медіа і платформи спільного доступу до відео. Для видавничої галузі він важливий тим, що дає визначення «онлайн-медіа» як інформаційному ресурсу в інтернеті, що регулярно розповсюджує масову інформацію під визначеною назвою (брендом). Хоч законотворці залишили певну гнучкість у тому, хто саме підпадає під цю категорію (остаточні критерії встановлює регулятор) [128], але зрозуміло, що великі новинні сайти, інтернет-видання підпадають під його дію.

Онлайн-медіа можуть добровільно зареєструватися в регулятора (Нацради) – це дасть їм офіційний статус, необхідний для отримання журналістами посвідчень і певних прав. Але навіть незареєстровані зобов'язані виконувати базові вимоги: не поширювати заборонений контент (заклики до насильства, пропаганду війни тощо), дотримуватися виборчого законодавства у разі політичної агітації, публікувати відомості про власника на сайті (прозорість медіавласності).

Закон розширив повноваження регулятора на сегмент інтернету: у разі грубих порушень він може вимагати від хостинг-провайдерів обмежити доступ до певного ресурсу (через судовий порядок). Це стосується, наприклад, сайтів, які систематично транслюють заборонений контент з Росії. Для звичайних видавців цей механізм не страшний, якщо вони працюють у правовому полі, але підвищує відповідальність за дотримання норм.

В цілому, Закон «Про медіа» був критично сприйнятий частиною спільноти на етапі проекту, але прийнятий у компромісному варіанті і розглядається як необхідний крок гармонізації з європейськими нормами (повністю відповідає вимогам ЄС щодо статусу країни-кандидата) [57].

Для видавничої сфери це означає, що межа між друкованими і онлайн-виданнями стерлася і в правовому сенсі: всі вони розглядаються як медіа з рівними правами та обов'язками.

Українське законодавство також поступово адаптується і в інших дотичних аспектах.

Так, у 2017 р. були внесені зміни до Закону «Про обов'язковий примірник документів», які уточнили, що обов'язковому безоплатному примірнику підлягають також електронні видання. Практична реалізація ще потребує налагодження (механізм передачі файлів до Книжкової палати), але норма вже закладена.

Закон «Про електронні документи та електронний документообіг» (2003) створив засади для визнання електронних видань офіційними документами. Завдяки цьому електронна версія, скажімо, офіційного бюлетеня Верховної Ради може визнаватися автентичною нарівні з паперовою.

Україна ратифікувала Марракеський договір (2022), що дозволило створення спеціальних форматів книг для сліпих без дозволу правовласників. Це частина адаптації авторського права до соціальних потреб у цифрову добу [129].

Незважаючи на суттєвий прогрес, перед українським законодавством стоять завдання подальшої адаптації.

Серед основних - повна імплементація норм DSM Directive, зокрема щодо відповідальності онлайн-платформ. Поки що українське законодавство прямо не зобов'язує, наприклад, соціальні мережі фільтрувати контент, але з прийняттям закону про медіа та оновленням закону про авторське право підґрунтя створено. Можливо, будуть потрібні окремі підзаконні акти або договори з платформами.

Також необхідно вдосконалювати механізми правозастосування. Закони є, але їх треба виконувати: потрібна технічна інфраструктура для електронного примірника, навчання судового та правоохоронного апарату

нюансам цифрових правопорушень, роз'яснення для видавців щодо нових прав та обов'язків тощо.

У підсумку, українське законодавство за останні 5–7 років здійснило значний стрибок у напрямку відповідності цифровим реаліям видавничої сфери. Перехід на європейські стандарти – від регулювання медіа до охорони авторських прав – закладає фундамент для того, щоб вітчизняні видавці та автори були захищені, а споживачі – отримували якісний контент на рівні кращих світових практик. Попереду ще робота з імплементації та розвитку цих норм, але напрям руху чітко окреслений: інтеграція у глобальний цифровий простір на засадах верховенства права і поваги до інтелектуальної власності.

Цифровізація та глобалізація стали потужними чинниками трансформації видавничої діяльності в Україні, вплив яких відчувається на всіх рівнях – від технологій виробництва контенту до його правового регулювання.

Держави і міжнародна спільнота реагують на ці зміни шляхом модернізації законодавства, розробки нових стандартів та механізмів співпраці. Правові аспекти виходять на перший план, оскільки в цифровому середовищі особливо важливо знайти баланс між стимулюванням вільного обігу інформації та захистом прав творців і учасників ринку. Досвід різних країн демонструє спільні тенденції: укріплення захисту авторського права в інтернеті, адаптація адміністративних процедур, встановлення нових «правил гри» для онлайн-медіа та платформ.

Водночас, кожна країна враховує свої особливості – правові традиції, масштаб ринку, пріоритети політики. ЄС виробляє комплексні рішення для свого єдиного ринку, США покладаються на гнучкість прецедентного права, невеликі країни шукають інноваційні моделі, щоб захистити свою культуру в глобальному середовищі.

Для України вплив цифровізації і глобалізації став імпульсом до прискореного реформування видавничо-інформаційного законодавства.

Прийняття євроінтеграційних законів – про авторське право, про медіа, про цифрові послуги – свідчить, що українська правова система прагне інтегруватися у світовий контекст і забезпечити як інвесторам, так і споживачам зрозумілі та сучасні правила. Залучення прикладів з книжкового ринку (перехід на е-книги, розвиток аудіокниг), з періодики (виживання газет у інтернеті, поява суто цифрових видань), з електронних медіа (блог-платформи, соцмережі) дає багатий матеріал для аналізу та вдосконалення правового поля.

Як зазначає А. Бізюк, безперервний потік інновацій в сфері обробки інформації, телекомунікацій і мережевих технологій й надалі сприятиме поглибленню тенденцій трансформації сфери видавничої справи та поліграфії. У найближчому майбутньому можлива поява принципово нових форм видавництва з паралельним поглибленням і вдосконаленням існуючих технологій і засобів розробки поліграфічної продукції. У зв'язку з цим вивчення і своєчасне відстеження тенденцій в цій сфері має стати одним з основних завдань науки в даній області і знайти своє відображення в систематичних дослідженнях вчених і фахівців-практиків [13].

Підсумовуючи, цифровізація та глобалізація привели до стирання традиційних меж у видавничій діяльності – міжнародних, формальних, технологічних. Право покликане сформувати нові «правила дорожнього руху» на цьому безмежному шосе інформації. Україною вже зроблено значні кроки: створено законодавчу базу для рівного регулювання друкованих і цифрових видань, підвищено рівень охорони інтелектуальної власності, налагоджується міжнародна взаємодія проти піратства. Попереду – подальше вдосконалення цих механізмів, реагування на нові виклики (штучний інтелект, нові моделі поширення контенту). Проте основна мета лишається незмінною: забезпечити розвиток видавничої справи в умовах цифрової економіки, зберігаючи при цьому права автора, інтереси читача і багатство культурного різноманіття у глобальному інформаційному просторі.

3.3 Перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні

Видавнича справа займає одне з ключових місць в розвитку національної культури, освіти та інформаційного простору. Стан книжкового ринку та діяльність видавництв безпосередньо впливають на інтелектуальний потенціал суспільства, збереження національної ідентичності та реалізацію конституційного права громадян на інформацію.

В умовах сучасних українських реалій питання ефективності адміністративно-правового регулювання видавничої галузі набуло особливої актуальності. З часу прийняття базового Закону України «Про видавничу справу» (1997 р.) соціально-економічні умови та нормативно-правове поле суттєво змінилися. Сьогодні видавнича галузь переживає одночасно кілька потужних викликів. Передусім це вплив війни, що триває з 2014 року та особливо загострилася після широкомасштабного вторгнення у 2022 році. По-друге, відбувається стрімка цифровізація медіасфери та видавничих процесів. По-третє, постала необхідність адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу у межах євроінтеграційного курсу України.

Повномасштабна війна негативно позначилася на матеріально-технічній базі та обсягах книговидання. За даними Книжкової палати України, у 2022 році кількість виданих книжок скоротилася приблизно наполовину порівняно з попереднім роком, а сумарні тиражі впали більш ніж на третину [130]. Бойові дії завдали шкоди типографіям, книгарням та бібліотекам; значна частина виробничих потужностей опинилася в зоні ризику або була релокована. Водночас війна актуалізувала потребу в консолідації суспільства навколо української книги як носія національної пам'яті та ідеї; держава розглядає підтримку книговидання як складову інформаційної безпеки. Свідченням цього стало, зокрема, законодавче обмеження присутності проросійського контенту: у 2022 році запроваджено

заборону на імпорт книжкової продукції з держави-агресора та стимулюючі заходи для розвитку вітчизняного книговидання і книгорозповсюдження. Таким чином, воєнний час вимагає від публічного управління видавничою сферою швидких і прозорих рішень для збереження та відновлення галузі.

Паралельно у світі неминуче триває цифрова трансформація: поширення електронних книг, онлайн-крамниць, цифрових бібліотек та мультимедійних освітніх ресурсів ставить нові вимоги до нормативної бази. Традиційні механізми регулювання, розроблені в епоху домінування друкованої книги, потребують осучаснення. Необхідно належним чином врегулювати електронне книговидання, забезпечити збереження цифрових копій національного культурного доробку, а також підтримати інтеграцію українських видавців у єдиний цифровий простір ЄС.

Євроінтеграція, в свою чергу, спонукає державу до гармонізації українського законодавства й управлінських підходів із європейськими. У сфері видавничої справи це означає перехід від застарілих пострадянських моделей контролю до сучасних європейських принципів: свободи слова й саморегулювання видавничої діяльності та медіа, прозорості державної підтримки культури, підзвітності органів влади, рівності умов для ринкових гравців. Виконання зобов'язань перед ЄС включає імплементацію новітнього медійного законодавства (за прикладом нещодавно ухваленого Закону «Про медіа») та оновлення профільних актів, що стосуються друкованих видань і книговидання. Зрештою, від успішності реформ у цій галузі залежить і культурна складова вступу України до європейського співтовариства.

У такому контексті назріла необхідність комплексного вдосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої справи. Метою цих змін має стати створення сприятливих умов для розвитку видавництва, типографій, книгорозповсюджувачів та авторів, водночас забезпечуючи інтереси суспільства в доступі до якісної української книги.

Серед пріоритетних напрямів покращення видавничої галузі виокремлюються: 1) запровадження прозорих механізмів державної

підтримки; 2) інституційна реформа ключових установ (бібліотек, Книжкової палати, профільних агентств); 3) налагодження партнерської співпраці держави з професійними об'єднаннями видавців та бібліотекарів; 4) стимулювання творчої діяльності українських авторів; 5) модернізація нормативно-правової бази і регуляторних органів за європейськими зразками. Розглянемо детальніше зазначені пропозиції удосконалення з урахуванням сучасних викликів та потреб видавничої галузі.

Одним з фундаментальних напрямів реформування є забезпечення дієвої та прозорої державної підтримки для всіх учасників видавничої сфери – видавництв, поліграфічних підприємств (типографій) та книгорозповсюджувачів. Державна підтримка набуває особливого значення в умовах післякризового відновлення галузі, коли власних ресурсів суб'єктів господарювання недостатньо для подолання наслідків війни та економічного спаду. На сьогодні в Україні вже запроваджено окремі стимули: зокрема, операції з постачання книг українського виробництва звільнені від податку на додану вартість (ПДВ), діють цільові бюджетні програми поповнення бібліотечних фондів та випуску суспільно значущих видань. У червні 2022 року, реагуючи на виклики війни, держава ухвалила комплексний закон про стимулювання українського книговидання і книгорозповсюдження, який, серед іншого, обмежив імпорт російської друкованої продукції та передбачив фінансові механізми підтримки вітчизняних видавців. Однак існуючі заходи є недостатніми за своїм масштабом та потребують кращої координації й прозорості. Для створення сприятливих умов розвитку книговидання необхідно розширити спектр державної підтримки та впровадити її на прозорих засадах. Доцільними кроками можуть стати:

1. *Податкові і кредитні стимули.* Продовження та розширення податкових пільг для книговидавничого бізнесу (збереження нульової ставки ПДВ на книги, звільнення від мита на імпорт поліграфічного обладнання та паперу тощо), а також запуск державних програм пільгового кредитування видавництв і друкарень. Наприклад, на період відновлення галузі після

воєнних руйнувань держава могла б компенсувати частину відсоткової ставки за кредитами на оновлення виробничих потужностей або створення нових книгарень у регіонах, де вони відсутні.

2. *Пряме фінансування та гранти.* Збільшення бюджетних асигнувань на випуск пріоритетних видань українською мовою, особливо освітньої, науково-популярної та дитячої літератури, що має важливе значення для українського суспільства та наступних поколінь. Механізми розподілу державних замовлень і грантів мають бути конкурсними і відкритими для всіх кваліфікованих видавців. Для запобігання монополізації коштів варто залучати експертні ради або громадські організації до відбору проєктів, підвищувати публічну підзвітність використання коштів. Позитивний приклад можна запозичити з практики країн ЄС, де існують прозорі фонди підтримки книговидавання та програми співфінансування видавничих проєктів на конкурсній основі.

3. *Дерегуляція та спрощення процедур.* Спрощення адміністративних процедур у видавничій справі, щоб зменшити бюрократичні бар'єри для започаткування і ведення бізнесу. Замість надмірних дозволів – достатньо повідомного регулювання: внесення суб'єктів до реєстру видавців та розповсюджувачів має здійснюватися швидко й онлайн. Необхідно усунути дублюючі функції контролюючих органів та скасувати застарілі вимоги, що втратили актуальність у цифрову епоху. Дерегуляція також стосується спрощення митних процедур для імпорту сировини та експорту готової продукції, що полегшить інтеграцію українського книжкового ринку в європейський.

4. *Підтримка спеціалізованих фахових видань* – галузевих журналів, наукових періодичних збірників, професійної преси, які мають обмежену аудиторію і часто є збитковими, але відіграють значну роль у розвитку науки, освіти та професійних спільнот. За прикладом Польщі, де держава фінансує видання для підтримки наукового і культурного дискурсу, Україні доцільно запровадити цільові гранти або дотації на випуск таких видань українською

мовою. Ідеться про конкурсне надання субсидій на підготовку і друк, скажімо, науково-технічних журналів, літературно-мистецьких часописів, видань національних меншин тощо. Державне фінансування в цьому сегменті компенсує відсутність комерційного інтересу та гарантує присутність українського інтелектуального контенту у різних галузях знання. Така підтримка сприятиме збереженню й поширенню української наукової термінології, фахової дискусії всередині країни та інтеграції наших науковців і митців у європейський інформаційний простір.

5. Прозорість у сфері фінансування підручників для системи освіти.

Нині значні контракти на друк шкільних підручників нерідко отримує обмежене коло великих видавництв, подекуди – без належної конкурентної процедури. Фактично склалася олігополія декількох гравців, що ставить у нерівне становище інші видавництва і може негативно впливати на ціну та якість навчальної літератури. Відомі резонансні випадки, коли новостворені фірми, афілійовані з провідними видавцями, отримували багатомільйонні замовлення поза відкритим тендером – подібні практики підривають довіру до державної політики у сфері освіти [131; 132]. Для виправлення ситуації слід реформувати порядок державних закупівель підручників, запровадивши обов'язкові електронні торги, прозорі критерії оцінки вартості друку та змістовної експертизи. Розподіл замовлень варто робити більш диверсифікованим, стимулюючи конкуренцію авторських колективів і видавничих організацій. Залучення громадського контролю (наприклад, спостережних рад за участю освітян та представників видавничої спільноти) допоможе забезпечити чесність і ефективність цього процесу. У результаті підвищиться якість підручників та зникне підґрунтя для звинувачень у корупції чи лобіюванні інтересів окремих компаній.

Реалізація зазначених заходів дозволить оздоровити економічний клімат у видавничій галузі. Прозора фінансова підтримка й податкові стимули мають залучити до ринку нових гравців і інвестиції, а також допоможуть існуючим видавництвам збільшити обсяги випуску книжкової

продукції. Ці заходи особливо критичні в контексті потреб воєнного та післявоєнного часу: з одного боку, український ринок має заповнити нішу, що утворилася після витіснення російських видань, з іншого – книги повинні залишатися доступними за ціною для населення, попри інфляційний тиск.

Державне субсидювання частини витрат видавців може стримати здорожчання книжок і тим самим підтримати читацький попит. Головне, щоб процес надання підтримки відбувався відкрито: інформація про виділені кошти, отримувачів та результати (тиражі, передані до бібліотек книги тощо) має бути публічною. Лише за умов прозорості та конкуренції державна допомога здатна стати реальним рушієм розвитку видавничої сфери, а не джерелом зловживань чи дискримінації окремих учасників ринку.

На нашу переконливу думку, неможливо забезпечити розвиток видавничої справи без інвестицій у головний творчий ресурс галузі – авторів. Українські письменники, науковці, перекладачі потребують підтримки, що дозволить їм присвятити достатньо часу й зусиль створенню якісного контенту. В сучасних умовах, коли частина авторів змушена була виїхати за кордон через війну або переживає економічні труднощі, держава та донорські інституції повинні запропонувати дієві програми грантової і стипендійної допомоги. Доцільно запровадити державні гранти для письменників і поетів на написання нових творів, зокрема на тематику, важливу для суспільства (осмислення досвіду війни, культурної спадщини тощо). Аналогічно, варто надавати стипендії молодим літераторам та дослідникам для підтримки їх становлення в професії. Така практика існує в багатьох країнах ЄС: приміром, літературні фонди та інститути культури фінансують авторські резиденції, конкурсні проекти, що дає митцям фінансову стабільність для творчості.

Окрім фінансової підтримки, важливим напрямом є формування «бренду» українського автора як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Тут необхідна стратегічна співпраця держави, видавців та культурних інституцій. По-перше, слід активніше просувати наших письменників за

кордоном: підтримувати переклади української літератури іноземними мовами (через програми грантів для зарубіжних видавців), організовувати участь України та українських авторів у міжнародних книжкових ярмарках, фестивалях, літературних турне. Успішний досвід у цьому має Український інститут книги та Український інститут (установа культурної дипломатії), які останніми роками частково фінансували переклади і презентації творів українських авторів на міжнародній арені. По-друге, всередині країни варто підносити статус автора: запроваджувати престижні літературні премії, відзначати державними нагородами визначних письменників, проводити медіа-кампанії з популяризації читання українських книжок сучасних авторів. Коли ім'я письменника стає впізнаваним брендом, це сприяє зростанню читацького інтересу і комерційному успіху видань, а отже, й зміцненню всього книжкового сектору.

Не менш важливим аспектом є загальна популяризація української книги та читання в суспільстві. Регулярне проведення книжкових ярмарків, виставок і фестивалів – як загальнонаціональних (наприклад, Львівський форум видавців, «Книжковий Арсенал» у Києві), так і регіональних – має отримувати організаційну і фінансову підтримку держави. Такі заходи створюють середовище для зустрічі авторів, видавців і читачів, стимулюють інтерес до новинок літератури, дозволяють обмінюватися ідеями та налагоджувати бізнес-зв'язки. Під час війни багато подій перейшли в онлайн-формат або відбувалися за кордоном у співпраці з європейськими партнерами; однак навіть в умовах небезпеки культурне життя не зупинялося. Держава може виступати співорганізатором і спонсором таких ініціатив, залучаючи також міжнародні гранти та приватних меценатів. Окрім ярмарків, варто підтримувати тематичні книжкові конкурси, літературні школи, акції в бібліотеках (у т.ч. за підтримки професійних об'єднань, як-от Українська бібліотечна асоціація) та освітніх закладах, що популяризують читання – особливо серед дітей та молоді.

Комплексний підхід до підтримки авторів і промоції книги матиме довгостроковий ефект. З одного боку, українські митці отримають стимули залишатися в професії та створювати конкурентоспроможні твори, з іншого – зростатиме аудиторія читачів, сформується мода на читання української літератури. У підсумку це підсилює видавничу індустрію: підвищується попит на продукцію видавництв, розширюється ринок, підвищується якість контенту завдяки здоровій конкуренції талановитих авторів. Особливо актуально це для післявоєнного періоду, коли суспільство потребуватиме інтелектуальної реабілітації та об'єднавчого культурного простору – і книга тут відіграє чи не головну роль.

Вкрай важливою складовою реформ є підвищення інституційної спроможності органів та установ, що забезпечують функціонування видавничої справи. Передусім це стосується провідних національних бібліотек і спеціалізованих державних установ, від яких залежить збереження та популяризація книжкового надбання. Національні бібліотеки України – зокрема, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого – потребують системної підтримки та реформування. Ці установи виконують роль всеукраїнських інформаційних центрів: вони отримують обов'язкові примірники всіх видань, ведуть бібліографічний облік, надають доступ до фондів науковцям і громадськості. Проте матеріально-технічна база бібліотек значною мірою застаріла, є проблеми з оцифруванням колекцій, оновленням каталогів та впровадженням сучасних інформаційних технологій.

Окрім того, війна поставила перед бібліотеками нові виклики – убезпечення фондів від можливого знищення, евакуацію цінних збірок із прифронтових зон, обслуговування переселенців. Державна політика має передбачати достатнє фінансування національних бібліотек для модернізації – від ремонту та технічного переоснащення приміщень до створення оцифрованих архівів книг, доступних онлайн.

Паралельно слід оптимізувати бібліотечну систему: забезпечити ефективну взаємодію між національними та обласними бібліотеками, уніфікувати електронні каталоги, щоб користувачі могли легко знаходити потрібні видання. Доцільно перейняти кращі європейські практики в управлінні бібліотеками – наприклад, впровадження сучасних стандартів каталогізації, приєднання до міжнародних бібліотечних мереж (WorldCat, Europeana тощо) та надання інноваційних послуг читачам. Сильні, технічно оснащені національні бібліотеки не лише збережуть культурний спадок, а й стануть активними майданчиками для просвіти і наукового діалогу.

Не менш актуальним є реформування Книжкової палати України – державної наукової установи, яка традиційно виконує функції національної бібліографії та статистичного обліку видавничої продукції. Книжкова палата отримує обов'язкові примірники всіх видань, присвоює ISBN та інші бібліографічні індекси, видає літопис друку. Проте в сучасних умовах діяльність Палати потребує трансформації для відповідності європейським стандартам. Одним із варіантів є організаційне об'єднання Книжкової палати з однією з національних бібліотек, що дозволило б уникнути дублювання функцій і покращити управління ресурсами. Такий шлях, наприклад, обрала Латвія, інтегрувавши свою книжкову палату до структури Національної бібліотеки. Якщо ж збережеться автономність установи, їй необхідно надати сучасні цифрові інструменти: створити електронну систему подання обов'язкового примірника (щоб видавці могли надсилати копії видань у цифровому форматі), забезпечити онлайн-доступ до баз даних про всі видані книги і журнали.

Реформа Книжкової палати також має включати оновлення кадрового складу, залучення молодих фахівців-бібліографів, тіснішу співпрацю з бібліотеками та науковими інституціями. Кінцева мета – перетворити цю установу на сучасний центр бібліографічної інформації та книговидання, інтегрований у європейську систему обліку друку.

Окремо слід зупинитися на Українському інституті книги (УІК) – державній установі, покликаний реалізовувати політику підтримки книговидання та популяризації читання. Створення УІК у 2016 році стало значним кроком вперед, однак наразі інститут потребує подальшої інституційної розбудови і підвищення ефективності діяльності. За останні роки в суспільстві звучала критика щодо непрозорості деяких програм УІК (наприклад, відбору книжок для закупівлі бібліотекам) та використання коштів. Для зміцнення довіри необхідно вдосконалити управлінську структуру Інституту: запровадити наглядову раду з представників видавців, бібліотекарів, авторів та органів влади, яка б контролювала стратегічні рішення і розподіл бюджету. Процедури конкурсного відбору книжкових проєктів мають бути максимально відкритими – з публічним оголошенням критеріїв, складу експертних комісій, рейтингових оцінок.

В умовах обмежених ресурсів важливо спрямовувати фінансування на пріоритетні напрямки: підтримку саме українськомовного контенту, переклад українських творів іноземними мовами, проєкти для дітей та молоді, промоцію читання. Також УІК варто активніше взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства: залучати до програм партнерів з числа профільних асоціацій (наприклад, Української асоціації видавців і книгорозповсюджувачів) та міжнародних організацій (наприклад, домовлятися про грантові програми від ЮНЕСКО, ЄС чи фондів розвитку культури). Модернізований Український інститут книги має стати гнучким та прозорим інструментом, що гарантуватиме ефективне використання коштів для розвитку читання і видавничого сектору.

Насамкінець, розвиток книжкової сфери вимагає опори не лише на державні структури, але й на енергію професійної спільноти та громадянського суспільства. Показовим прикладом є діяльність Української бібліотечної асоціації (УБА) – всеукраїнського об'єднання, яке активно сприяє модернізації бібліотек, впровадженню нових стандартів роботи з читачами, навчанню бібліотекарів. УБА демонструє, як самоорганізація

фахівців здатна доповнювати державну політику інноваціями і гнучкістю. Аналогічно, співпраця державних органів з професійними асоціаціями видавців, книготорговців, авторів може значно підвищити якість управлінських рішень у галузі. Інституційна розбудова книжкової сфери повинна відбуватися у постійному діалозі між державою та експертним середовищем – це запорука того, що реформи враховуватимуть реальні потреби галузі і матимуть підтримку тих, хто безпосередньо творить українську книгу.

Проте для повноцінного перезапуску видавничої сфери необхідні якісні зміни в самій системі її правового регулювання та управління. Насамперед на часі розробка і прийняття нового законодавства про видавничу справу, яке б відповідало сучасним реаліям. Чинний Закон «Про видавничу справу» був прийнятий понад чверть століття тому і, хоч багаторазово змінювався, не враховує усіх сучасних викликів – таких, як цифрова публікація, інтеграція в європейський правовий простір. Новий закон або комплекс законів повинен окреслити сучасні засади діяльності у видавничій галузі, включно з друкованими та електронними форматами. У ньому варто чітко визначити права і обов'язки всіх учасників (видавця, автора, дистриб'ютора, бібліотеки тощо), передбачити механізми державної підтримки (в тому числі фінансової, регуляторної) та гарантії свободи видавничої діяльності. Важливо закріпити принципи прозорості та підзвітності: наприклад, обов'язок державних інституцій публічно звітувати про витрачання коштів на книжкові програми, вести відкриті реєстри видань і суб'єктів видавничої справи. Окремою статтею слід врегулювати співпрацю держави з галузевими об'єднаннями – прописати, що при розробці політик у сфері книговидання залучаються представники Української асоціації видавців і книгорозповсюджувачів, Українського PEN, УБА та інших профільних організацій. Такий інклюзивний підхід відповідатиме європейським практикам формування політики на основі консультацій з зацікавленими сторонами.

Важливим питанням є розподіл регуляторних повноважень у медійному секторі з урахуванням специфіки друкованих медіа. Нещодавно ухвалений Закон «Про медіа» створив єдиного медіарегулятора – Національну раду з питань телебачення і радіомовлення – відповідального тепер і за реєстрацію друкованих видань. Однак друкована преса за своєю природою суттєво відрізняється від аудіовізуальних медіа, і застосування до неї тих самих підходів регулювання може бути недоречним. Європейські стандарти наголошують на максимальному забезпеченні свободи слова для друкованих ЗМІ, мінімізації їх державного ліцензування чи контролю. З огляду на це, доцільно переглянути роль Національної ради щодо друкованої галузі. Замість прямого нагляду за змістом газет і журналів варто обмежитися простою системою реєстрації видань (фактично повідомлення про вихід нового медіа). Контроль за дотриманням законів має здійснюватися постфактум і переважно через судові механізми, а не за адміністративним розсудом регулятора. Також можна стимулювати саморегуляцію в сфері друкованих медіа – підтримати діяльність незалежної пресради або етичної комісії, куди могли б звертатися громадяни зі скаргами на недоброчесність видань. Це зменшило б навантаження на державні органи і відповідало б демократичній практиці, за якої самі журналістські та видавничі спільноти виробляють стандарти та стежать за їх дотриманням.

Підвищення ефективності управління видавничою галуззю також вимагає налагодження сталої співпраці між владою та професійною спільнотою видавців. Українська асоціація видавців і книгорозповсюджувачів, як єдине всеукраїнське об'єднання видавничого бізнесу, може стати ключовим партнером держави у напрацюванні рішень – від формування стратегій розвитку книжкового ринку до розробки конкретних нормативних актів. Доцільно інституціоналізувати таку співпрацю: утворити при центральному органі виконавчої влади (Міністерстві культури чи спеціальному агентстві з питань видавництва) постійну консультативно-координаційну раду з питань видавничої політики,

куди ввійдуть представники профільних асоціацій, бібліотек, авторської спільноти. Такий майданчик дозволить оперативно реагувати на проблеми галузі, враховувати експертну думку при підготовці нових законів чи програм. Зрештою, партнерство влади і бізнесу підвищить довіру між сторонами і сприятиме більш успішній реалізації реформ.

У цілому, рух до європейської моделі регулювання видавничої справи означає перехід від надмірно централізованого, дозвільного підходу – до гнучкого, сервісного підходу держави щодо галузі. Держава має виступати не стільки контролером, скільки союзником видавців у спільній справі популяризації української книги. Нові регуляторні механізми мають забезпечувати баланс: з одного боку – підтримку та захист національного книжкового ринку (від недобросовісної конкуренції, іноземної експансії чи інформаційних загроз), з іншого – невтручання у творчу діяльність, гарантії свободи слова і вільної конкуренції. Реалізація запропонованих кроків – ухвалення сучасного закону про видавничу справу, оптимізація ролі регуляторних органів, залучення стейкхолдерів до ухвалення рішень – створить прозорі та справедливі «правила гри» на книжковому ринку України, що стане підґрунтям для сталого розвитку видавничої галузі, її успішної інтеграції до європейського культурного і економічного простору.

Отже, перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні полягають у цілісному комплексі взаємопов'язаних заходів. Держава має перейти від фрагментарних рішень до стратегічної політики підтримки книжкової галузі, спираючись на принципи прозорості, інклюзивності та орієнтації на кращі європейські практики. Серед пріоритетних кроків можна виокремити такі: 1) запровадження ефективних інструментів державної підтримки (податкових, фінансових, організаційних) для всіх учасників ринку; 2) стимулювання творчої діяльності авторів і популяризація читання; 3) інституційне зміцнення національних бібліотек, Книжкової палати та профільних агенцій; 4) модернізація нормативно-правової бази, включно з ухваленням нового рамкового закону про

видавничу справу; 5) оптимізація системи регуляторних органів із акцентом на саморегуляцію та громадський контроль.

Ключовою умовою успіху має стати партнерство між державою і професійною спільнотою – лише залучивши видавців, книготорговців, бібліотекарів, авторів до планування і реалізації реформ, можна досягти відчутних результатів. Реалізація окреслених змін дозволить сформувати сучасне, конкурентоспроможне середовище для українського книговидання. У поствоєнний період ця галузь може стати одним з драйверів культурного відродження та інтелектуального розвитку нації. Отримавши належну підтримку, українські видавці зможуть наростити випуск якісної літератури, задовольнити попит читачів на рідномовну книгу, вийти на нові ринки. Зі свого боку, суспільство виграє від ширшого доступу до знань і культурних цінностей, утвердження української мови та наративу в інформаційному просторі.

Удосконалене адміністративно-правове регулювання видавничої справи сприятиме успішній інтеграції України до європейського співтовариства: вітчизняна книжкова індустрія діятиме за прозорими, демократичними правилами, відповідаючи високим стандартам ЄС, та займатиме гідне місце у загальноєвропейському культурному просторі.

Висновки до розділу 3

1. Дослідження зарубіжного досвіду регулювання видавничої діяльності засвідчило, що ключовими засадами демократичної моделі у цій сфері є гарантії свободи слова, недопустимість цензури, прозорість правовідносин між державою і суб'єктами видавничої справи, а також забезпечення публічної відповідальності за зловживання свободою. Досвід країн Європейського Союзу, США, Великої Британії, а також балтійських держав і Польщі, демонструє різні моделі реалізації цих принципів – від майже абсолютної лібералізації (як у США) до збалансованого правового

регулювання з акцентом на захист державної мови і культури (як у Латвії, Литві, Естонії). Спільною рисою є невтручання держави у зміст видань до моменту публікації (відсутність попереднього контролю), натомість чітке законодавче визначення випадків, коли втручання допустиме *post factum* (наприклад, у разі наклепу, мови ненависті, загрози нацбезпеці тощо).

Для України цей досвід є надзвичайно цінним у контексті реформування системи адміністративно-правового регулювання видавничої справи. Аналіз зарубіжних моделей дозволяє виявити низку можливих напрямів імплементації, зокрема: гарантування незалежності регулятора та судового захисту преси, удосконалення мовної політики на основі європейських практик, підтримку саморегуляції галузі, забезпечення прозорості медіавласності, запобігання монополізації, а також стимулювання розвитку видавництва через фінансові й інституційні механізми підтримки.

Імплементація іноземного досвіду не повинна бути механічною – вона має враховувати українські реалії: стан війни, пострадянський спадок, виклики гібридної агресії та водночас прагнення до європейської інтеграції. Лише за умови комплексного підходу, який поєднує кращі правові інструменти, демократичні цінності та реальні потреби галузі, Україна зможе сформувати ефективну, сучасну модель регулювання видавничої справи.

2. Цифровізація та глобалізація кардинально трансформували видавничу галузь, перетворивши її з локалізованої паперової індустрії на гнучке, мережеве середовище глобального обміну контентом. Водночас разом із новими технологічними можливостями з'явилися нові правові виклики: необхідність оновлення адміністративного регулювання, впровадження стандартів для електронних видань, забезпечення дотримання авторських прав та захисту культурного надбання у цифровому просторі.

Україна демонструє значний прогрес у нормативній адаптації: впроваджено сучасні закони про авторське право, цифрові послуги, медіа; розширено поняття видавця на електронний формат; запроваджено вимоги до електронного примірника та метаданих видань; державні реєстри та

стандарти пристосовано до цифрових реалій. Ці зміни зближують Україну з європейською правовою моделлю та забезпечують євроінтеграційну сумісність.

Разом із цим залишається низка завдань: забезпечення ефективного виконання норм, удосконалення боротьби з піратством, розвиток цифрової архівації, баланс між захистом прав і свободою контенту. У цих умовах важливо формувати право не як обмеження, а як систему справедливих і прозорих правил для всіх учасників ринку. Видавнича діяльність у цифрову добу має бути не лише технічно інноваційною, а й правово захищеною, відкритою і стійкою до глобальних викликів.

3. Перспективи вдосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої сфери в Україні визначаються сукупністю чинників – внутрішньополітичних, безпекових, економічних і євроінтеграційних. В умовах війни та цифрової трансформації галузь опинилася на переломному етапі: з одного боку – значні втрати й криза, з іншого – можливість якісного перезапуску на нових засадах. Сучасна реальність вимагає системного оновлення підходів до державного управління видавничою сферою, орієнтованого на підтримку українського контенту, прозорість, відкритість до інновацій і відповідність європейським стандартам.

Ключовими напрямками реформ має стати впровадження комплексної політики державної підтримки книговидання, що включає податкові стимули, конкурсне фінансування, підтримку авторів і модернізацію інституційної інфраструктури – бібліотек, Книжкової палати, Інституту книги. Особливої уваги потребує адаптація нормативної бази: чинний Закон «Про видавничу справу» вичерпав свій потенціал, а новий закон має відображати реалії цифрової епохи, забезпечуючи баланс між свободою видавництва, культурними інтересами держави та прозорим регулюванням ринку.

Важливою умовою успішного реформування є залучення професійної спільноти до ухвалення рішень – створення механізмів сталого партнерства

між державою, видавцями, бібліотеками, авторами. Такий інклюзивний підхід сприятиме ухваленню зважених, життєздатних рішень та відновленню довіри до державної політики у сфері культури. В перспективі – формування сталого, конкурентного та відкритого книжкового ринку, що стане важливою складовою поствоєнного відродження країни та її інтеграції у європейський культурний простір.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження сформульовано наукові положення та отримано результати, які у сукупності розв'язують важливе наукове завдання розроблення теоретичних положень та науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Встановлено, що дослідження історії становлення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні засвідчує тісний взаємозв'язок між політичними умовами, рівнем національної самосвідомості та формами державного впливу на сферу книговидавання. Від ранніх часів, коли видавнича діяльність здійснювалася у межах церковно-релігійних інституцій без прямого державного регулювання, до періоду повної монополізації радянською владою і подальшого переходу до ринкової моделі в незалежній Україні ця галузь постійно перебувала під впливом правових та адміністративних змін.

З аналізу історичних етапів чітко видно, що адміністративно-правове регулювання видавничої справи в різні часи мало різну мету – від захисту культурних і духовних цінностей до інструменту ідеологічного контролю. Лише в умовах незалежності Україна отримала змогу формувати власну нормативно-правову базу, орієнтовану на підтримку української мови, національного книговидавання та свободи слова. Історичний досвід свідчить про важливість правового забезпечення видавничої галузі як ключового складника інформаційної безпеки, культурного розвитку та збереження національної ідентичності.

2. Визначено, що видавнича справа в Україні є системним і багатокомпонентним явищем, яке охоплює усі етапи створення, виробництва та розповсюдження видавничої продукції – від авторського задуму до передачі видання читачеві. Ця сфера виконує не лише культурно-

інформаційну функцію, а й є інструментом реалізації конституційних прав громадян на свободу думки, слова та доступ до інформації.

Водночас з огляду на суспільну значущість видавничої продукції, що впливає на формування громадської думки, ціннісних орієнтирів і навіть національної безпеки, держава не може залишати цей сектор поза правовим полем. Саме тому видавнича діяльність розглядається як об'єкт адміністративно-правового регулювання, що включає систему норм, інституцій та механізмів державного управління.

Правове впорядкування у цій сфері забезпечує необхідний баланс між свободою творчості та необхідністю протидії пропаганді, мові ворожнечі, поширенню недостовірної інформації або іншого контенту, що суперечить публічним інтересам. Нормативно-правові акти у цій сфері встановлюють правовий статус учасників видавничого процесу, принципи організації їхньої діяльності, умови державної реєстрації та вимоги до змісту і якості видавничої продукції.

Таким чином, видавнича діяльність – це не лише прояв економічної активності чи творчої ініціативи, а важливий елемент національної інформаційної, культурної та безпекової політики держави. Її належне адміністративно-правове регулювання сприяє розвитку вітчизняного книговидання, утвердженню мовної ідентичності, підтримці культури читання та формуванню громадянського суспільства в Україні.

3. Зазначено, що методологія дослідження є однією з ключових складових частин наукового пізнання, що забезпечує логіку, послідовність і наукову обґрунтованість одержаних результатів. У рамках дослідження адміністративно-правового регулювання видавничої справи методологічний інструментарій охоплює широкий спектр підходів і методів – від загальнонаукових до спеціально-юридичних і міждисциплінарних.

Комплексне використання методів аналізу, синтезу, індукції, дедукції та моделювання дозволило отримати цілісне уявлення про предмет дослідження, глибше зрозуміти структуру нормативно-правової бази та

виявити її прогалини. Спеціально-юридичні методи дали змогу проаналізувати норми законодавства, провести їх класифікацію, історичну еволюцію та порівняння з іноземним досвідом. Застосування міждисциплінарного підходу забезпечило глибший рівень аналізу з урахуванням інформаційного, культурного та безпекового складників видавничої сфери.

Дотримання принципів наукової об'єктивності, історизму, системності та комплексності стало гарантією достовірності одержаних висновків. У підсумку саме поєднання зазначених методів дозволило забезпечити не лише наукову повноту дослідження, а і сформулювати практично значущі рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання видавничої діяльності в Україні.

4. Визначено, що нормативно-правова база видавничої справи в Україні за період з 1991 по 2025 рр. пройшла значну трансформацію – від радянської цензурної моделі до сучасної європейської системи, що гарантує свободу слова, друку й підтримку національного книговидання. Основу законодавства становили Конституція України, закони про інформацію, пресу, авторське право, видавничу справу, інтеграцію медіа, а також міжнародні договори. Протягом років законодавство доповнювалося положеннями про захист мовних прав, обов'язковий примірник, підтримку соціально значущих видань, прозорість медіавласності та протидію пропаганді держави-агресора. Україна нині не лише продовжує формувати повноцінну правову інфраструктуру у видавничій сфері, але й наближає її до європейських стандартів, що є важливою умовою євроінтеграції.

5. Встановлено, що система державного регулювання видавничої справи в Україні є складною, багаторівневою та динамічною. Вона поєднує адміністративно-правові та господарсько-правові механізми, забезпечуючи як контроль, так і підтримку галузі. Основними регуляторами є Держкомтелерадіо (контроль і дозвільна діяльність), Мінкульт (державна підтримка і культурна політика), Нацрада (нагляд за медіа), мовний

омбудсмен (виконання мовного законодавства), суди та правоохоронні органи (захист законності та нацбезпеки).

Незважаючи на досягнення – свободу заснування видавництв, українізацію інформаційного простору, протидію російській пропаганді, розвиток електронних сервісів, – система потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, актуальним є підвищення ефективності координації між регуляторами, удосконалення механізмів контролю та розширення економічної підтримки галузі. Водночас зберігається ключове завдання – дотримання балансу між свободою слова та захистом державних інтересів, що особливо актуально в умовах війни.

Українське законодавство загалом відповідає міжнародним стандартам, однак виклики цифрової доби та безпекової ситуації потребують подальших реформ.

6. Зазначено, що державний контроль у сфері видавничої діяльності в Україні має складну та багаторівневу структуру, що поєднує гарантії свободи слова з механізмами правового регулювання та захисту суспільних інтересів. Основними напрямками контролю є дотримання вимог щодо реєстрації видавців, надання обов'язкового примірника, виконання мовного законодавства, недопущення поширення забороненого контенту, а також легальність розповсюдження продукції.

Уповноважені органи – Держкомтелерадіо, мовний омбудсман, Нацрада з питань ТБ і РМ, Книжкова палата, бібліотеки, правоохоронні структури – виконують свої контрольні функції в межах закону, не допускаючи цензури, але реагуючи на порушення через адміністративну відповідальність. Чинне законодавство передбачає як класичні адміністративні санкції (штрафи, приписи), так і спеціальні адміністративно-господарські заходи (вилучення, конфіскацію, анулювання дозволів).

Загалом, українська модель контролю у видавничій сфері орієнтована на баланс свободи творчості та відповідальності за порушення, що особливо

актуально в умовах інформаційної війни та євроінтеграційного курсу держави.

7. Охарактеризовано, що дослідження зарубіжного досвіду регулювання видавничої діяльності засвідчило, що ключовими засадами демократичної моделі у цій сфері є гарантії свободи слова, недопустимість цензури, прозорість правовідносин між державою і суб'єктами видавничої справи, а також забезпечення публічної відповідальності за зловживання свободою. Досвід Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, балтійських держав і Республіки Польща, а також інших країн Європейського Союзу демонструє різні моделі реалізації цих принципів – від майже абсолютної лібералізації (як у Сполучених Штатах Америки) до збалансованого правового регулювання з акцентом на захист державної мови і культури (як у Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Естонській Республіці). Спільною рисою є невтручання держави у зміст видань до моменту публікації (відсутність попереднього контролю), натомість чітке законодавче визначення випадків, коли втручання допустиме *post factum* (наприклад, у разі клевети, мови ненависті, загрози нацбезпеці тощо).

Для України цей досвід є надзвичайно цінним у контексті реформування системи адміністративно-правового регулювання видавничої справи. Аналіз зарубіжних моделей дозволяє виявити низку можливих напрямів імплементації, зокрема: гарантування незалежності регулятора та судового захисту преси, удосконалення мовної політики на основі європейських практик, підтримку саморегуляції галузі, забезпечення прозорості медіавласності, запобігання монополізації, а також стимулювання розвитку видавництва через фінансові й інституційні механізми підтримки.

Імплементація іноземного досвіду не повинна бути механічною, вона має враховувати українські реалії: стан війни, пострадянський спадок, виклики гібридної агресії та водночас прагнення до європейської інтеграції. Лише за умови комплексного підходу, який поєднує кращі правові

інструменти, демократичні цінності та реальні потреби галузі, Україна зможе сформувати ефективну, сучасну модель регулювання видавничої справи.

8. Встановлено, що цифровізація та глобалізація кардинально трансформували видавничу галузь, перетворивши її з локалізованої паперової індустрії на гнучке, мережеве середовище глобального обміну контентом. Водночас разом із новими технологічними можливостями з'явилися нові правові виклики: необхідність оновлення адміністративного регулювання, впровадження стандартів для електронних видань, забезпечення дотримання авторських прав та захисту культурного надбання у цифровому просторі.

Україна демонструє значний прогрес у нормативній адаптації: впроваджено сучасні закони про авторське право, цифрові послуги, медіа; розширено поняття видавця на електронний формат; запроваджено вимоги до електронного примірника та метаданих видань; державні реєстри та стандарти пристосовано до цифрових реалій. Ці зміни зближують Україну з європейською правовою моделлю та забезпечують євроінтеграційну сумісність.

Разом із цим залишається низка завдань: забезпечення ефективного виконання норм, удосконалення боротьби з піратством, розвиток цифрової архівації, баланс між захистом прав і свободою контенту. У цих умовах важливо формувати право не як обмеження, а як систему справедливих і прозорих правил для всіх учасників ринку. Видавнича діяльність у цифрову добу має бути не лише технічно інноваційною, а й захищеною правом, відкритою і стійкою до глобальних викликів.

9. Визначено, що перспективи вдосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої сфери в Україні визначаються сукупністю чинників – внутрішньополітичних, безпекових, економічних і євроінтеграційних. В умовах війни та цифрової трансформації галузь опинилася на переломному етапі: з одного боку, значні втрати й криза, з іншого – можливість якісного перезапуску на нових засадах. Сучасна

реальність вимагає системного оновлення підходів до державного управління видавничою сферою, орієнтованого на підтримку українського контенту, прозорість, відкритість до інновацій і відповідність європейським стандартам.

Ключовими напрямами реформ має стати впровадження комплексної політики державної підтримки книговидавання, що включає податкові стимули, конкурсне фінансування, підтримку авторів і модернізацію інституційної інфраструктури – бібліотек, Книжкової палати, Інституту книги. Особливої уваги потребує адаптація нормативної бази: чинний Закон «Про видавничу справу» вичерпав свій потенціал, а новий закон має відображати реалії цифрової епохи, забезпечуючи баланс між свободою видавництва, культурними інтересами держави та прозорим регулюванням ринку.

Важливою умовою успішного реформування є залучення професійної спільноти до ухвалення рішень – створення механізмів сталого партнерства між державою, видавцями, бібліотеками, авторами. Такий інклюзивний підхід сприятиме ухваленню зважених, життєздатних рішень та відновленню довіри до державної політики у сфері культури. В перспективі – формування сталого, конкурентного та відкритого книжкового ринку, що стане важливою складовою частиною поствоєнного відродження країни та її інтеграції у європейський культурний простір.

Наведений перелік актуальних напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання видавничої справи в Україні не є вичерпним, адже в умовах євроінтеграції перед громадянами України та органами публічної адміністрації з'являються нові виклики, які потребуватимуть подальшої системної наукової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тимошик М. Історія видавничої справи: підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ, 2007. 496 с.
2. Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства. Львів, 2000. 222 с.
3. Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан. Львів, 2002. 268 с.
4. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002. 520 с.
5. Тимошик М. Її величність – книга: Історія видавничої справи Київського університету (1834–1999) / передм. В. Скопенка. Київ, 1999. 308 с.
6. Афонін О.А., Сенченко М.І. Українська книга в контексті світового книговидання. Київ, 2009. 216 с.
7. Васьківська О. Історіографія книговидавництва в Україні: становлення та розвиток. Вісник Книжкової палати. 2016. № 4. С. 41–47.
8. Про видавничу справу: Закон України від 5 червня 1997 р. № 318/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 32. Ст. 206. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-вр>.
9. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні: Закон України від 6 березня 2003 р. № 601-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 24. Ст. 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15>
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
11. Маркус В. А. Організація та економіка видавничої справи: підручник для поліграфічних вищих навч. закладів. Москва, 1964. 360 с.

12. Книгознавство: енциклопедичний словник / ред. колегія: Н. М. Сікорський (гол. ред.) та ін. Москва, 1982. 664 с. з іл.
13. Бізюк А. В., Сібілев К. В. Аналіз сучасних тенденцій розвитку видавничої справи та поліграфії [Електронний ресурс] / Харківський нац. ун-т радіоелектроніки; Харківський нац. економ. ун-т ім. С. Кузнеця. Режим доступу: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/78b59cb8-cccc-4be9-8315-3bd4b7c906b4/content>.
14. Васильєв В. І. Видавнича діяльність Академії наук у її історичному розвитку (від зародження до наших днів) / РАН, Наук. рада з історії світової культури. Москва, 1999. Кн. 2. 318 с.
15. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Харків, 2004. 880 с.
16. Овсієнко-Миронова Г. В. До проблеми визначення принципів управління видавничою справою в Україні // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Збірка наук. праць. Харків, 2004. С. 138–140.
17. Драч І. Держава та видавнича справа. Національний інформаційний простір: проблеми і перспективи // Друкарство. 2001. № 2. С. 4–6.
18. Бачило І. Л. Функції органів управління. Київ, 1990. 235 с.
19. Фінклер Ю. Управлінські функції сучасних друкованих мас-медіа України: організаційний аспект // Друкарство. 2003. № 5 (52). С. 48–50.
20. Овсієнко-Миронова Г. В. Основні функції управління видавничою справою в Україні // Вісник Запорізького юридичного інституту. 2004. № 2 (27). С. 135–141.
21. Швайка Л. А. Передумови розвитку вітчизняного видавничого підприємства // Поліграфія і видавнича справа. 2006. № 2. С. 3–6.
22. Теремко В. Стратегічні виклики друкованій культурі в електронну еру // Вісник Книжкової палати. 2011. № 5. С. 14–18.

23. Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс] // ВУЕ: офіц. вебсайт. URL: <https://vue.gov.ua/>.
24. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2007. 317 с.
25. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: навч. посіб. [Електронний ресурс]. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2003. 240 с. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1109.htm>.
26. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / за ред. І. І. Зязюна. Рівне: НУВГП, 2011. 166 с. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/3946/1/Методологія%20та%20організація.pdf>.
27. Данілян С. В., Дзебан І. О. Методологія правознавства та її роль у пізнанні правової дійсності // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 22 квіт. 2016 р.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2016. С. 456–459. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16738/1/Danilyan_Dzeban_456-459.pdf.
28. Швець Ф. Д. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.
29. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій [Електронний ресурс] // Психолінгвістика. 2012. Вип. 10. С. 305–314. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_10_44.
30. Шпак В. І. Методологія дослідження історії видавничого підприємництва // Інформаційний простір. 2017. № 3. С. 63–67. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22561/1/V_Shpak_IK_3_17..pdf.
31. Тімашов В. О., Луб Д. О. Регулювання державної видавничої справи [Електронний ресурс] // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2020. № 23. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1330096>.

32. Копистинська І. М. Тенденції сучасного вітчизняного книговидання: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 «журналістика». Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2014. С. 52–150.

33. Про пресу та інші засоби масової інформації: Закон України від 12 червня 1990 р. № 1552-I // Відомості Верховної Ради України. 1990. № 26. С. 492.

34. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.

35. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері видавничої справи: Закон України від 18 вересня 2008 р. № 521-VI // Відомості Верховної Ради України. 2009. № 6. Ст. 19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-17>.

36. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження: Закон України від 22 червня 2023 р. № 2313-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 44. Ст. 398. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20>.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про адміністративну процедуру": Закон України від 10 жовтня 2024 р. № 4017-IX // Відомості Верховної Ради України. 2024. № 50. Ст. 434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20>.

38. Про обов'язковий примірник документів: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 595-XIV // Відомості Верховної Ради України. 1999. № 25. Ст. 213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-14>.

39. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. 2004. № 14. Ст. 192. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.

40. Мельников О. В. Сучасний етап реалізації програми «Українська книга» // Вісник Книжкової палати. 2018. № 9. С. 103–110. DOI: 10.5281/zenodo.1445459. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1445459>.
41. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23 вересня 1997 р. № 540/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1997. № 50. Ст. 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр>.
42. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
43. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
44. 10 років Закону про доступ: що змінилося і що далі? [Електронний ресурс] // Центр демократії та верховенства права. 2022. URL: <https://cedem.org.ua/news/10-rokiv-zakonu-dostup-forum>.
45. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
46. OSCE. OSCE media freedom representative welcomes adoption of access-to-information law in Ukraine, urges further reform [Електронний ресурс]. Відень, 16 січня 2011. URL: <https://www.osce.org/fom/74939>.
47. Про реформування державних і комунальних друкованих медіа: Закон України від 24 грудня 2015 р. № 917-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 8. Ст. 77. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/917-19>.
48. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації та реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення: Закон України від 3 вересня 2015 р. № 674-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/674-19>.

49. «Мовний майдан» 2012 року, який передував Революції гідності [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. 09.07.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30704043.html>.

50. Новий закон про українську мову: що зміниться? [Електронний ресурс] // The Village Україна. 25 квітня 2019. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/asking-question/284439-zakon-pro-ukrayinsku-movu-2019>.

51. За 2024 рік частка книжок, виданих російською мовою, зменшилася [Електронний ресурс] // Читомо. 15.10.2024. URL: <https://chytomo.com/za-2024-rik-chastka-knyzhok-vydanykh-rosijskoiu-movoju-zmenshylasia>.

52. Заборона російських книжок в Україні [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Заборона_російських_книжок_в_Україні.

53. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.

54. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

55. Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту: Закон України від 20 грудня 2016 р. № 1780-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2017. № 7. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-19>.

56. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України: Закон України від 19 червня 2023 р. № 2309-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 40. Ст. 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2309-20>.

57. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2849-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 16. Ст. 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20>.

58. Експерти Ради Європи оцінили Закон про медіа: що кажуть про відповідність європейським стандартам [Електронний ресурс] // Центр демократії та верховенства права. 2023. URL: <https://cedem.org.ua/news/rada-yevropy-zakon-pro-media/>.

59. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text.

60. Ukraine rises by 18 points in the Press Freedom Index [Електронний ресурс] // Chytomo. 2023. URL: <https://chytomo.com/en/ukraine-rises-by-18-points-in-the-press-freedom-index/>.

61. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2023 р. № 2811-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 57. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

62. Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення України. URL: <https://comin.gov.ua/pro-nas/polozhennya-pro-derzhkomteleradio/polozhennia-pro-derzhavnyi-komitet-telebachennia-i-radiomovlennia-ukrainy>.

63. Три українські видавці порушили мовний закон у 2022 році [Електронний ресурс] // Chytomo. 2023. URL: <https://chytomo.com/try-ukrainski-vydavtsi-porushyly-movnyj-zakon-u-2022-rotsi>.

64. Розширено функції Держкомтелерадіо [Електронний ресурс] // Uteka. 2023. URL: <https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-rasshireny-funkcii-goskomteleradio>.

65. Про затвердження Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 495 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-п>.

66. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Рішення від 18 травня 2023 р. № 352 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352295-23>.

67. Український інститут книги. Оголошення про проведення мистецького конкурсу культурно-мистецьких проєктів, спрямованих на випуск книжкової продукції [Електронний ресурс]. URL: https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/ogoloshennya-pro-provedennya-misteckogo-konkursu-kulturno-misteckih-pro-ktiv-spryamovanih-na-vipusk-knizhkovo-produkci-3?utm_source.

68. Freedom House. Свобода у світі 2023: Україна [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2023>.

69. Репортери без кордонів. Від стійкості до відновлення: забезпечуємо майбутнє українських медіа [Електронний ресурс]. Жовтень 2024. URL: https://rsf.org/sites/default/files/medias/file/2024/10/Rapport%20Ukraine_UA.pdf.

70. Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ висловив занепокоєння через сьогоднішні обшуки в офісах російського інформаційного агентства та телеканалу в Україні [Електронний ресурс] // Організація з безпеки та співробітництва в Європі. 15.05.2018. URL: <https://www.osce.org/uk/representative-on-freedom-of-media/381454>.

71. Венеціанська комісія знайшла недоліки в українському мовному законі [Електронний ресурс] // УНІАН. 06.12.2019. URL: <https://www.unian.ua/politics/10784168-ne-vitrimuye-balansu-venecijska-komisiya-znayshla-nedoliki-v-ukrajinskomu-movnomu-zakoni.html>.

72. Остапенко О. І. та ін. Адміністративне право України: загальна частина: підручник. 2-ге вид., доповн. Львів: СПОЛОМ, 2021. 360 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3866/1/адмін%20право%20у%20країни%20заг%20част.pdf>.

73. Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Наказ від 12 серпня 2021 р. № 371 «Про затвердження Переліку посадових осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена статтею 186-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення» [Електронний ресурс]. URL: <https://comin.gov.ua/npas/nakaz-derzhkomteleradio-vid-12082021-371-pro-zatverdzhennya-pereliku-posadovikh-osib-upovnovazhenikh-na-skladannya-protokoliv-pro-administrativni-pravoporushennya-vidpovidalnist-za-vchinennya>.

74. Державний комітет телебачення і радіомовлення України. Порядок здійснення контролю за доставлянням обов'язкових безоплатних примірників видань [Електронний ресурс]. URL: <https://comin.gov.ua/news/poryadok-zdiysnennya-derzhavnim-komitetom-telebachennya-i-radiomovlennya-ukraini-kontrolyu-za-dostavlyannyam-obovyazkovikh-bezoplatnikh-primirnikiv-vidan>.

75. Російській книзі "ні" – Держкомтелерадіо заборонив ввезення і розповсюдження книжок з РФ [Електронний ресурс] // Суспільне. 2022. URL: <https://suspilne.media/culture/217457-derzhkomteleradio-zaboroniv-vvezenna-i-rozpovsudzen-na-knizok-z-rf>.

76. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

77. Уповноважений перевірить 16 видавців на дотримання мовного Закону [Електронний ресурс] // Уповноважений із захисту державної мови. 27.03.2023. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/upovnovazhenyi-pereviryt-16-vydavtsiv-na-dotrymannia-movnoho-zakonu>.

78. Суспільне Новини. Мовний омбудсман розповів, скільки штрафів у 2024 році отримали українці за порушення мовного закону [Електронний ресурс]. 28.12.2024. URL: <https://suspilne.media/913225-movnij-ombudsman-rozpoviv-skilki-strafiv-u-2024-roci-otrimali-ukrainci-za-porusenna-movnogo-zakonu>.

79. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.

80. У Львові оштрафовано підприємця за розповсюдження російських книжок – Держкомтелерадіо [Електронний ресурс] // Детектор медіа. 30.09.2019. URL: <https://detector.media/infospace/article/171171/2019-09-30-u-lvovi-oshtrafovano-pidpriiemtsya-za-rozpovsyudzhennya-rosiyskykh-knyzhok-derzhkomteleradio>.

81. Закон про мову: важливо для підприємств! [Електронний ресурс] // Intelserv. 04.07.2019. URL: <https://intelserv.net.ua/news/material/id/617>.

82. Буряк С. Книговидавнича діяльність в Україні за підсумками 2019 року // Вісник Книжкової палати. 2020. № 5. С. 12–20. DOI: 10.36273/2076-955.2020.5(286).12-20.

83. Інститут масової інформації. Відповідальність за порушення законодавства у сфері медіа [Електронний ресурс]. 2022. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/vidpovidalnist-za-porushennya-zakonodavstva-u-sferi-media-i49910>.

84. Постанова Верховного Суду від 29 березня 2024 року у справі № 160/7925/19 [Електронний ресурс] // Протокол. URL: https://protocol.ua/ua/1_vid_29_03_2024_roku_u_spravi_160_7925_19.

85. Сенченко М. Книга як засіб покращення іміджу України в умовах інформаційних війн // Вісник Книжкової палати. 2016. № 9. С. 3–9.

86. Media legislation – Latvia [Електронний ресурс] // Media Landscapes. URL: <https://medialandscapes.org/country/latvia/policies/media-legislation>.

87. Public Information Policy [Електронний ресурс] // Ministry of Culture of the Republic of Lithuania (LRKM). URL: <https://lrkm.lrv.lt/en/activities/public-information-policy>.

88. Media freedom in the European Union [Електронний ресурс] // Wikipedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Media_freedom_in_the_European_Union.

89. Censorship [Електронний ресурс] // The First Amendment Encyclopedia. Middle Tennessee State University. URL: <https://firstamendment.mtsu.edu/article/censorship>.

90. English defamation law [Електронний ресурс] // Wikipedia: вільна енциклопедія. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/English_defamation_law.

91. Great Britain. Parliament. House of Commons Library. Defamation law and the internet / [compiled by] Oonagh Gay. London: House of Commons Library, 2015. 24 с. (Briefing paper ; Number CBP-7422).

92. Language requirements in Latvia [Електронний ресурс] // Lexology. URL: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=a0d27801-4064-4b3d-bd53-6b29a84d52d3>.

93. Language Act [Електронний ресурс] // Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013016/>.

94. Закон Польської Республіки про польську мову [Електронний ресурс] // Мовна політика: офіційний сайт. URL: <https://language-policy.info/movne-zakonodavstvo/polska-respublika/zakon-polskoji-respubliky-pro-polsku-movu>.

95. Рамкове рішення Ради ЄС 2008/913/ЮВ від 28 листопада 2008 року «Про боротьбу з певними формами та проявами расизму та ксенофобії за допомогою кримінального права» [Електронний ресурс] // ZakonOnline. URL: [/documents/show/303531___303596](https://zakononline.com.ua/documents/show/303531___303596).

96. Combating hate speech and hate crime [Електронний ресурс] // European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-hate-speech-and-hate-crime_en.

97. *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969) [Електронний ресурс] // Supreme Court of the United States. 1969. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/395/444/>.

98. *Miller v. California*, 413 U.S. 15 (1973) [Електронний ресурс] // Oyez. URL: <https://www.oyez.org/cases/1971/70-73>.

99. Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas [Електронний ресурс] // e-Seimas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.363137>.

100. Wilson I., Campbell M., Double T., Preston P. Defamation Act 2013: A summary and overview, 10 years on [Електронний ресурс] // Inform's Blog. 30.12.2024. URL: <https://inform.org/2024/12/30/defamation-act-2013-a-summary-and-overview-10-years-on-iain-wilson-max-campbell-tom-double-and-percy-preston>.

101. *New York Times Co. v. Sullivan*, 376 U.S. 254 (1964) [Електронний ресурс] // Justia US Supreme Court. 1964. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/376/254>.

102. Latvijas Republikas likums "Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" [Електронний ресурс] // Likumi.lv. URL: <https://likumi.lv/ta/id/64879>.

103. *New York Times Co. v. United States: The Pentagon Papers Case* [Електронний ресурс] // National Constitution Center. URL: <https://constitutioncenter.org/the-constitution/supreme-court-case-library/new-york-times-co-v-united-states-the-pentagon-papers-case>.

104. Ławniczak R. Media law and the issue of press registration in Poland // Law, Practice and Education. 2017. Vol. 3. № 1. [Електронний ресурс]. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.1515/lape-2017-0002>.

105. Poland: Law on Access to Public Information [Електронний ресурс] // Legislationline – OSCE/ODIHR. URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/12656>.

106. Commission de surveillance et de contrôle des publications destinées à l'enfance et à l'adolescence [Електронний ресурс] // Wikipedia. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Commission_de_surveillance_et_de_contr%C3%B4le_des_publications_destin%C3%A9es_%C3%A0_l%27enfance_et_%C3%A0_l%27adolescence.

107. Legal deposit [Електронний ресурс] // The British Library. URL: <https://www.bl.uk/more/legal-deposit>.

108. Editors' Code of Practice [Електронний ресурс] // Independent Press Standards Organisation (IPSO). URL: <https://www.ipso.co.uk/editors-code-of-practice>.

109. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Страсбург, 5 листопада 1992 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text.

110. European Media Freedom Act: Council of the European Union [Електронний ресурс] // Council of the EU. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/media-freedom-eu>.

111. Казак К. О. Досвід Європейського Союзу в правовому регулюванні видавничої діяльності // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 1(2). С. 45–48.

112. Полковенко Т. В. Книговидання у Великій Британії: стратегії, принципи, досвід // Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13 листоп. 2014 р.). Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2014. С. 267–270. [Електронний ресурс]. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4>.

113. Як ідентифікують електронні видання й аудіокнижки у системі ISBN [Електронний ресурс] // Chytomo. URL: <https://chytomo.com/iak-identyfikuiut-elektronni-vydannia-j-audioknyzhky-u-systemi-isbn>.

114. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості: ДСТУ 7157:2010 [Чинний від 2011-01-01]. Київ: Держспоживстандарт України, 2011. 13 с. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=70171.
115. International Federation of Library Associations and Institutions. IFLA Statement on Legal Deposit (2011). URL: <https://www.ifla.org/publications/ifla-statement-on-legal-deposit-2011>.
116. Library of Congress. Digital Legal Deposit: Comparative Summary. URL: <https://maint.loc.gov/law/help/digital-legal-deposit/compsum.php>.
117. Legal Deposit International. Electronic Publications [Електронний ресурс]. URL: <https://legaldeposit.org/electronic-publications>.
118. ZMINA. Текст нового закону про медіа оприлюднили на сайті Верховної Ради [Електронний ресурс]. URL: <https://zmina.info/news/tekst-novogo-zakonu-pro-media-oprylyudnyly-na-sajti-verhovnoyi-rady>.
119. Центр демократії та верховенства права. Закон України про медіа: реформа, яку чекали роками [Електронний ресурс]. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/zakon-pro-media-reforma>.
120. Digital Services Act [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Digital Services Act. URL: <https://www.eu-digital-services-act.com>.
121. MediaSapiens. Закон про цифрові послуги з 17 лютого застосовується до всіх онлайн-платформ в Євросоюзі [Електронний ресурс]. URL: <https://ms.detector.media/trendi/post/34234/2024-02-18-zakon-pro-tsifrovi-poslugy-z-17-lyutogo-zastosovuietsya-do-vsikh-onlayn-platform-v-ievrosoyuzi>.
122. International Intellectual Property Alliance. 2013 Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement: Ukraine [Електронний ресурс]. Washington, D.C., 8 лютого 2013. URL: https://downloads.regulations.gov/USTR-2013-0023-0006/attachment_1.pdf.

123. Radio Free Europe/Radio Liberty. US Charges Russians With Copyright Infringement In Z-Library Case [Електронний ресурс]. URL: <https://www.rferl.org/a/us-charges-russians-copyright-z-library-website/32134782.html>.

124. WIPO. Digital Rights Management [Електронний ресурс]. URL: https://www.wipo.int/en/web/ipday/2016/ip_digital.

125. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 2023 р. № 3321-IX // Відомості Верховної Ради України. 2023. № 90. Ст. 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>.

126. ГС «Асоціація правників України». Авторське право в Україні з 01.01.2023 року: про нові правила гри [Електронний ресурс]. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/avtorske-pravo-v-ukrayini-z-01012023-roku-pro-novi-pravyla-gri-rozpoviv-advokat-kostiantin-zerov>.

127. ЮРЛІГА. Як змінюватиметься законодавство в сфері авторського права відповідно до вимог ЄС [Електронний ресурс]. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/228759_yak-zmnyuvatimetsya-zakonodavstvo-v-sfer-avtorskogo-prava-vidpovdno-do-vimog-s.

128. Detector Media. Аналіз базових положень закону про медіа щодо онлайн-медіа [Електронний ресурс]. URL: <https://detector.media/infospace/article/206006/2022-12-15-analiz-bazovykh-polozhen-zakonu-pro-media-shchodo-onlayn-media>.

129. Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій. Марракеський договір: ратифікація Україною [Електронний ресурс]. 2023. URL: <https://nipo.gov.ua/marrakeskyi-dohovir-ratyfikatsiia-ukraina>.

130. Горлач П. У 2022 році видали вполовину менше книжок – Книжкова палата [Електронний ресурс] // Суспільне Культура. 2023. 9 лютого. URL: <https://suspilne.media/culture/380486-u-2022-roci-vidali-vpolovinu-mense-knizok-knizkova-palata>.

131. Пиріг В. МОН закупило шкільні підручники за завищеними цінами в нового видавництва [Електронний ресурс] // Громадське радіо. 2024. 5 серпня. URL: <https://hromadske.radio/news/2024/08/05/mon-zakupylo-shkilni-pidruchnyky-za-zavyshchenymy-tsinamy-v-novoho-vydavnytstva>.

132. Брушневська М. МОН закупило шкільні підручники за завищеними цінами на 178 мільйонів – розслідування [Електронний ресурс] // Центр журналістських розслідувань (Nikcenter). 2024. 7 серпня. URL: <https://nikcenter.org/2024/08/mon-zakupylo-shkilni-pidruchnyky-za-zavyshhenymy-czinamy-na-178-miljoniv-rozsliduvannya>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Карапетян С.О. Напрями модернізації адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 696–702. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.98>.
2. Карапетян С. Міжнародний досвід у сфері видавничого регулювання: напрями адаптації до українського контексту. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 1(61). Р. 244–249. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.1.37>.
3. Карапетян С.О. Генеза адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4(82). Т. 2. С. 178–182. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.2.32>.
4. Карапетян С.О. Цифрова трансформація та глобалізаційні виклики у сфері видавничої діяльності. *Право та державне управління*. 2024. № 3. С. 386–391. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.56>.
5. Карапетян С.О. Видавнича діяльність у системі публічного управління: сутність та правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 690–692. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/166>.
6. Карапетян С.О. Методологічні засади аналізу адміністративно-правового регулювання видавничої діяльності. *Proceedings of the international scientific conference “Advances in law: the view of domestic and foreign scholars”*, Riga, the Republic of Latvia, October 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 366–370. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-493-1-96>.

7. Карапетян С.О. Правові засади функціонування видавничої справи в Україні. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. Р. 342–349. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-81>.